

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

Искусство

1903

Книжки различных языков

059

U-37

13330

059
4-37
4-36

06 JUN 2009

56

ԱՄՈՒՐԵԱՆ

ԿԱՆԱՅՑ ՍԵՂԱՆԻ ՕՐԱՅՈՅՑ

529
1244 . 1903 թ.

ԽՈՒՄԱՐԵՅ
ՏԵԿՆԵ ԿՈՄԻՏԵ ԱՓԵՆԵԱՆ

Տպ. Ա. Մալխասյանցի Գր. Ա. Մ. Մալխասյանցի
1902

Մ. Մ. Մ. Մ.

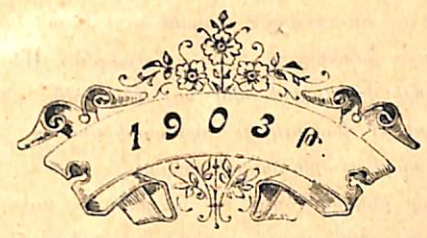
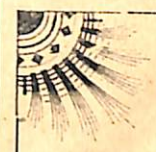
2305

1002
9366

ՄԱՅՂՂՈՒՄ

Дозволено мензурою Тифлисъ, 13 Августа 1902 г.

Գիր սուրչյն	չ.
Վերայիրք	13
Եօրկերեակր	9.
Ինկուսաներակր	2.
Տակուսերի	երկուսր.

Բուն ձայնք ԱԶ. ԲԶ. ԳԶ. ԳԶ. ձախակալեան դասին են սկսած Բուն բարեկենդանից:

ՇԱՐԺԱԿԱՆ ՏՕՆԵՐԸ ԵՒ ՄԻՉՈՅՆԵՐԸ

Օր Յայտնուրեան . . . Բչ.	Ասուածածին . . . Օգոս. 17
Միջոց ուսիք . . . 21 օր.	Միջոց ուսիք . . . 3 շաբաթ
Բարեկենդան անաչ. Յունվ. 26	Ս. Խաչ . . . Սեպտեմ. 14
Օր Տեառնընդառաջի . Ուրբաթ	Բարեկ. Վարագ. Խաչին . . 21
Բուն Բարեկենդան Փետ. 16	Վարագայ Ս. Խաչ. 28
Չուսիկ . . . . . Երբ. 6	Միջոց ուսիք . . . 7 շաբաթ
Երեւնան Խաչ . . Մայիսի 4	Գիւս Խաչ . . . Հոկտեմ. 26
Համբարձումն 15	Բարեկեն. Յիսուանի Նոյեմբ. 16
Հոգեգալուստ 25	Բարեկեն. Ս. Յակոբ. Դեկտեմ. 7
Բարեկ. Ս. Լուսաւոր. Յուն. 15	Միջոց ուսիք . . . . . 17 օր.
Վարդավառ . . . . . Յուլ. 13	Օր Բարեկ. Ծննդեան ցան. ԲՃ.
Միջոց ուսիք . . . 4 շաբաթ	

Ե Ր Կ Ո Ւ Խ Օ Ս Ք

Վխտերեանք-ը, որ առաջին անգամ լոյս է տեսնում մեր հրատարակու-
թեամբ, առանձնապէս նուիրուած է հայ մայրերին: Մեր նպատակն է ըստ հը-
նարարութեան ամփոփ կերպով տալ հայ մայրերին մի օժանդակիչ ձեռնարկ,
նոցա մայրական լռեջ, փափուկ եւ պատասխանատու գործում եւ եթէ այլ
հնարաւոր կլինի, տարէյտարի պարբերաբար:

Վանուկները ընկերութեան եւ հայրենիքի ապագան ենք ստում է մի
յայտնի առողջարան, հարկաւոր է ուրեմն նոցա խնամելու եւ մեծացնելու խըն-
դերը իբրեւ մի կենսական եւ կարեւոր խնդիր նկատել:

Որչափ մայրական գործը եւ նորա հետաժողովները հրաշքներ է գոր-
ծում, սակայն քիչ չէ պատահում, որ հսկողակ այդ սիրոյ եւ անձնուէր-
խնամքին, մայրը շատ անգամ դժուարանում է եւ նոյն խալ մղորւում իւր
նորածինը խնամելու:

Ո՛ւմ յայտնի չէ այն ճշմարտութիւնը, որ աւանդաբար հասած հին նա-
խապաշարձները այն միջոցները շատ անպատճառաբար աւելի մասնաճիւղ են եղել մա-
նուկների համար, քան նրանց հիւանդութիւնները: «Վխտերեանք»-ը բովանդակում
է առողջապահական այն բոլոր կանոնները, գիտական այն ճշմարտութիւնները,
որոնք անհրաժեշտ են առօրեայ կեանքում ամեն մի ընտանիքի:

Յայտնի է նոյնպէս, որ երկխայի դաստիարակութիւնը զլստւորապէս մօ-
րից է կախուած եւ թէ մայրը իւր օրինակով եւ երկխայի կեանքին մասնակցե-
լով, կարող է ցարկայանել նրա մէջ այն յատկութիւնները, որոնք անհրաժեշտ
են նրա բողոքաւորութեան համար: «Վխտերեանք»-ը բովանդակում է նաեւ դաս-
տիարակչական եւ մանկավարժական այն կարեւոր խորհուրդները, որոնք ան-
հրաժեշտ են իւրաքանչիւր ծնողի իւր մանկան դաստիարակութեան համար:

Մեծամտութիւն կլինի կարծել, որ ներխայ հրատարակութեամբ մեր նը-
պատակին լոպին հասած վնենք, սակայն չենք կասկածում յուսալ, ժամանակի
ընթացքում, յարգոյ կանանց եւ պարոնների աջակցութեամբ իրագործել այն-
ինչ որ բարի կամքը եւ սովորն աշխատանքը կարող են տալ:

ՏԻՎԻՆ Ե. ԱՓԻՆԵԱՆ

ՕՐ	Լ.	ՕՐ	Լ.
1	Գշ. դձ. գ. օր ծննդեան պահ. Տարեմաս եւ կազմակ:	16	պիտիւն. Վշտայ կայսերայ. եւ Արխանդանայ սարկաւազ.
	եւս Յ. եւ Ռ., սրոց հաւել անուանակալուրի սեւանի եւ յիշատակ Բարսեղի հայրապետին:	17	Ուր. դձ. Պակի:
2	Եշ. դի. գ. օր ծննդ. պահ.	17	21
3	Ուր. սձ. Ե. օր. ծննդ. պահ.	18	Քշ. քի. Ս. Անտոնի. Տրիփու- նի. Պարսաւայ եւ Ոնուփրի- սահագնաւուացի:
4	Քշ. սի. գ. օր. ծննդ. պահ. Յ. եւ Ռ. 72 աշակեհասցի Քրիստոսի:	19	20
5	Ք Վր. քձ. Արապայց ծննդեան: Նախաստակ: Նա- տակաւի. միկնելու ամսիս 13 մի կեն երկուց կախաստի.	20	21
6	Ք Բշ. քի. Տօն ծննդեան եւ Միքսուրեան Տեան մե- ռոյ Յիսուսի Քրիստոսի: Արտոնի: Միջոց աշիփ 21 օր է: Յ. եւ Ռ. Միքսու- րիսի Տեան:	21	22
7	Ք Գշ. դձ. ք. օր. ծննդեան: Յիշատակ մեռելոց: Յ. եւ Ռ. Յովնանու. Վա- րապետին:	22	22
8	Ս Վշ. քձ. յ. օր. ծննդեան:	23	23
9	Ք Գշ. դի. գ. օր. ծննդեան:	24	24
10	Եշ. դձ. գ. օր. ծննդեան:	24	25
11	Ուր. սձ. Ե. օր. ծննդեան:	25	25
12	Քշ. սի. գ. օր. ծննդեան: Նախաստակ:	26	26
13	Ք Բշ. քձ. ք. օր. ծննդեան. Տօն Անուանակալութեան Տեան մերոյ Յիսուսի Քրի- րիստոսի: Նախաստակ:	27	27
14	Քշ. քի. Տօն ծննդեան Յով- նանու. Վարապետին. Անուանակալութիւն Վեհա- փառ եւ Ս. Հայրապետին մեռոյ Տ. Տ. Միքսի Ս.	28	28
15	Քշ. դձ. Պակի:	29	29
16	Ք ծն. յ. 6 ժ. 24 ր.	30	30
	Եշ. դի. Ս. Պետրոսի հայրա-	1	1
			պիտիւն. Վշտայ կայսերայ. եւ Արխանդանայ սարկաւազ.
			2
			3
			4
			5
			6
			7
			8
			9
			10
			11
			12
			13
			14
			15
			16
			17
			18
			19
			20
			21
			22
			23
			24
			25
			26
			27
			28
			29
			30
			31
			1

Յունուարի 1-ից մինչեւ ալ- սօր օրն աւելացել է 1 ժ. 52 ր.

ՈՐ	Լ.	ՈՐ	Լ.
1	17	գայիկե և յիշատակ մեռելաց: Եսխաստեանք: ⊙ Ճն. թ. 19 ժ. 8 ր.	
2	18	✠ Սր. թն. Պակի: Տեառներն- դառաջ: ✠ Ռ. բարեկեց. եօրկուսի:	1
3	19	15	2
4	20	Ըր. թկ. Կ. Պօրայ ս. ժոզո- յայն 150 հայրապետացն: Երեկոյնակ սեղանը ծած- կաւ՝ է փարագորով: ✠ Ռ. բարեկեց. եօրկուսի:	2
5	21	16	3
6	22	✠ Կիր. զկ. Բուն բարեկեց. և Ե. և Ռ. արց ճանւ Գիւնգլի. Յովնակ. Պարայեկ. Բշ. մն. ս. օր մեծի պահն: Գշ. սկ. ք. օր մեծի պահն: Գշ. թն. գ. օր մեծի պահն: Եշ. թկ. Կ. օր մեծի պահն: Ուր. գն. Ե. օր մեծի պահն: ⊙ Ան. ֆառ. թ. 4 ժ. 19 ր.	4
7	23	17	5
8	24	18	6
9	25	19	7
10	26	20	8
11	27	21	9
12	28	22	10
13	29	23	11
		24	12
		25	13
		26	14
		27	15
		28	
		⊙ Լր. թ. 23 ժ. 30 ր.	
		Փետրուարի 1-ից մինչեւ ալ- սօր օրն առեղացել է 2 ժ. 7 ր.	

ՈՐ	Լ.	ՈՐ	Լ.
1	16	16	1
2	17	17	2
3	18	18	3
4	19	19	4
5	20	20	5
6	21	21	6
7	22	22	7
8	23	23	8
9	24	24	9
10	25	25	10
11	26	26	11
12	27	27	12
13	28	28	13
14	29	29	14
15	30	30	15
		31	16
		⊙ Ըր. թ. 7 ժ. 52 ր.	

Մարտի 1-ից մինչեւ ալսօր
օրն առեղացել է 2 ժ. 10 ր.

ՕՐ	Լ.	ՕՐ	Լ.
1	Ա. Կշ. թկ. Պակի: Յիշու- սակ սառնի կուսանաց:	14	Բշ. սն. թ. or յիևանց:
2	Ա. Կշ. զն. Պակի:	15	⊙ Ծն. թ. 20 ժ. 36 ր.
3	* Ա. Եշ. զկ. Պակի: Յիշու- սակ Ոսնուրուայի:	16	Կշ. սկ. ժ. or յիևանց:
4	* Ա. Ուր. զն. Պակի: Յի. ուսակ Չարարանաց եւ Խա- չկարտան Տեանի մերայ Յի- սուսի Բրիսուսի: Թարսուր բարգնակ:	17	Կշ. թն. ժր. or յիևանց:
5	* Ա. Ըր. զկ. ճրագայաց Չաշկի: Եւ: սկսի: Եւ: սկս.	18	Ուր. զն. ժգ. or յիևանց:
6	* Կիր. սն. Չաշկի: Ուսի: Կ սկսի: Եւ: սկսի: Եւ: սկս.	19	Ըր. զկ. ժգ. or յիևանց:
7	* Բշ. սկ. թ. or Չաշկի: Յի- շուսակ մեռնաց: Տոն Անտի- սան Ս. Կուսի: Եւ: սկսի:	20	* Կիր. զն. ժե. or յիևանց: Եւ: սկսի: Եւ: սկսի:
8	⊙ Աւր. թ. թ. 11 ժ. 25 ր.	21	Բշ. զկ. ժգ. or յիևանց:
9	* Կշ. թն. զ. or Չաշկի:	22	Կշ. սն. ժե. or յիևանց:
10	Կշ. թկ. զ. or Չաշկի:	23	⊙ Կշ. սկ. ժր. or յիևանց: * Ե. Ե. Ե. Ս. Կարգ.
11	Ուր. զկ. զ. or Չաշկի:	24	Եշ. թն. ժր. or յիևանց:
12	Ըր. զն. Կ. or Չաշկի: Յի- շուսակ գիշուսան Ս. Յու- նուսի: Եւ: սկսի:	25	Ուր. թկ. ի. or յիևանց:
13	* Կիր. զկ. թ. or Չաշկի: Եւ: սկսի: Եւ: սկսի:	26	Ըր. զն. իւ. or յիևանց:
		27	* Կիր. զկ. իր. or յիևանց: (Կարսի կիրակի):
		28	Բշ. զն. իգ. or յիևանց:
		29	Կ. զկ. իգ. or յիևանց:
		30	⊙ Լ. թ. 14 ժ. 58 ր.
			Կշ. սն. իե. or յիևանց:
			Ուր. իի 1-ից մինչեւ սպոր օրն աւելացել է 2 ժ. 4 ր.

ՕՐ	Լ.	ՕՐ	Լ.
1	Եշ. սկ. իգ. or յիևանց:	17	Ըր. սկ. իր. or յիևանց:
2	Ուր. թն. իե. or յիևանց:	18	* Կիր. թն. իգ. or յիևանց:
3	Ըր. թկ. իը. or յիևանց:	19	Ե. Ծաղկապարզ:
4	* Կիր. զն. իր. or յիևանց: Տոն Երեւանի Ս. Խաչի:	20	Բշ. թկ. իր. or յիևանց:
5	Բշ. զկ. ի. or յիևանց:	21	Կշ. զն. իե. or յիևանց:
6	⊙ Կշ. զն. իւ. or յիևանց:	22	Կշ. զկ. իգ. or յիևանց: ⊙ Ը. թ. թ. 18 ժ. 31 ր.
7	Կշ. զկ. իր. or յիևանց: ⊙ Կշ. թ. թ. 0 ժ. 9 ր.	23	Եշ. զն. իե. or յիևանց:
8	Եշ. սն. իգ. or յիևանց:	24	Ուր. զկ. իր. or յիևանց:
9	Ուր. սկ. իգ. or յիևանց: Ս. Երեւանի Ս. Ստեփան- յանի:	25	Ըր. սն. իր. or յիևանց:
10	Ըր. թն. իե. or յիևանց:	26	⊙ * Կիր. սկ. Զոհեպարտ: (Պեկեղաւան): Բարեկեցանի Երեւանի սպոր:
11	* Կիր. թկ. Զ. Կիրակի զաշկի:	27	Եշ. թն. ի. or Զոհ. սկսի:
12	Բշ. զն. իե. or յիևանց:	28	* Ե. թ. զ. or Զոհ. Պակի:
13	Կշ. զկ. իը. or յիևանց:	29	Կշ. զկ. ի. or Զոհ. Պակի:
14	⊙ Կշ. զն. իր. or յիևանց: ⊙ Ծն. թ. 9 ժ. 20 ր.	30	⊙ Լ. թ. 3 ժ. 42 ր.
15	* Եշ. զկ. իւ. or յիևանց: Զամբարանի Բրիսուսի: Եւ: սկսի:	1	Ուր. զն. զ. or Զոհ. Պակի:
16	Ուր. սն. իւ. or յիև. սկսի:	2	Ըր. զկ. Կ. or Զոհեպարտ. Մայիսի 1-ից մինչեւ սպոր օրն աւելացել է 1 ժ. 17 ր.

ՕՐ	Լ.
1	18
2	19
3	20
4	21
5	22
6	23
7	24
8	25
9	26
10	27
11	28
12	29
13	1
14	2
15	3
16	4

ՕՐ	Լ.
1	1.
17	5
18	6
19	7
20	8
21	9
22	10
23	11
24	12
25	13
26	14
27	15
28	16
29	17
30	18

ՕՐ	Լ.
1	19
2	20
3	21
4	22
5	23
6	24
7	25
8	26
9	27
10	28
11	29
12	30
13	1
14	2
15	3
16	4
17	5
18	6
19	7
20	8
21	9

ՕՐ	Լ.
19	10
22	11
23	12
24	13
25	14
26	15
27	16
28	17
29	18
30	19

Յուլիսի 1-ը մինչև այսօր օրը պակաս է 1 ժ. 26 ր.

ՕՐ		1.
1	Գշ. թձ. Պակի:	22
	* Թ. Պաշ. Ս. Աստուածածնի:	
	Շ Վ. թ. թ. 15 ժ. 39 ր.	
2	Եշ. թկ. Ս. Իշխանացի Սա-	23
	հանացի եւ Համազասպայ:	
3	Ուր. գձ. Պակի:	24
4	Ջր. զկ. Ս. 72 աշակերացի	25
	Քրիստոսի:	
5	* Կիր. դձ. Գ. զկնի Ս. Խա-	26
	յի: Հարամիխ:	
6	Բշ. զկ. Ս. Փոկաւոն Հայրա-	27
	պետի եւ Երանոսի հետեւո-	
	յի ստապերցի:	
7	Գշ. մձ. Ս. Կուսանացի Թեկ-	28
	դի, Վանայանացի եւ Պեղեղեայ	
8	Գշ. սկ. Պակի:	29
9	Եշ. թձ. Ս. Պակցայ. թձ. Երեւ-	30
	ղեայ խն. եւ Եղրաքի, կուս.	
	Շ Վ. թ. թ. 00 ժ. 50 ր.	
10	Ուր. թկ. Պակի:	1
11	Ջր. գձ. Ս. Թարգմանչ. վար-	2
	դպետ. մերոց Մեարովպայ,	
	Եղիշէի, Մոսիսի Տերրոյի եւ,	
	Դարբի աղայր փիլիսոսայ-	
	յի եւ Երեզրի Եւրեղացույն	
	եւ Եւրասիի Վրայցուցի:	
12	* Կիր. զկ. Ե. զկնի Ս. Խա-	3
	յի: Հարամիխ:	
13	Բշ. դձ. Վիս նշխարաց Ս.	4
	Իրիզրի Երանանց Կարու-	
	ղիկ. եւ Ս. կարցն Փարթ,	
	Վարաթ, Թովսում, Անտոնի	
	եւ Կոնստ. եւ 7 խոստում.	
	որք յիկնայ, զանախ կասար.	
14	Գշ. զկ. Ս. Եռասերցի Եռա-	5
	նիսայի, Մասքի, Բանկա-	
	րայ, Փիլիպոսի, Յովնակ.	
	Ջիզայի եւ Սիդիսի:	
15	Գշ. մձ. Պակի:	6
16	Եշ. սկ. Ս. Վիակիմոսի Ե-	7
	րապագուցույն եւ Ս. ստապ.	
	Տիմոթեոսի եւ Տիմոթի:	
	Շ Վ. թ. թ. 10 ժ. 1 ր.	
17	Ուր. թձ. Պակի:	8
18	Ջր. թձ. Ս. Անտարանցի՝	9
	Մասքեոսի, Մարտի, Կու-	
	կաւոն եւ Յովնակնու:	
19	* Կիր. գձ. Զ. զկնի Ս. Խա-	10
	յի: Հարամիխ:	

ՕՐ		1.
20	Բշ. զկ. Ս. Կուկիսանոսի Կա-	11
	րիարայի. ու Կուսացի Ի-	
	սապի Եր. Քրիստոսի եւ Յով-	
	սեփայ Աստուածածնի, Յով-	
	սեփայ Երեւոպոլսի զի եւ	
	բարեխանի Քրիստոսի Կա-	
	զարն եւ Տերցի Կուս Մա-	
	րիանու եւ Մարթայի:	
21	Ջր. դձ. Ս. Թեոփիլոսի խն.	12
	եւ Չեկոնի զի. Մակարայ,	
	Եղրիսեայ եւ Ռամկայ:	
22	Գշ. զկ. Պակի:	13
	* Թ. Հրազդարձ պատկերի	
	Ս. Աստուածածնի Կազանու:	
23	Եշ. մձ. Ս. Խարիթեանցի եւ	14
	Ս. Վրայցի Երեւ. եւ Քրիս-	
	տոսի. եւ Երեմոց Կանակցի-	
	Կալիսիկեայ եւ Ալիւսիկեայ:	
	Շ Վ. թ. թ. 19 ժ. 12 ր.	
24	Ուր. սկ. Պակի:	15
25	Ջր. թձ. Ս. Երիստան վար-	16
	դպետացի Ռեքեոսի, Գի-	
	նիսիսոսի, Անդրաստոսի, Ե-	
	րանոսի Կիրոյի Երուսղե-	
	մուցուցի. Երեւոյի Խոսի	
	Երեւոյ, Բարսիլի Կուսար.	
	Ի իզրի Նիւսայ. Իրիզրի-	
	Կուսածար. Եղիսիան. Վիպ-	
	րայ. Յովնակնու Ոսկեր.	
	եւ Կիրոյի Եղեփանցուցի:	
26	* Կիր. թկ. Ե. զկնի Ս. Խա-	17
	յի: Վիս Խայ: Հարամիխ:	
27	Բշ. գձ. Ս. Երաստայ խ-	18
	նանցիկ, Վարաթ եւ Թեո-	
	դորեոսի եւ որոնց Կուս	
	եւ որք ընդ կնա կասարեց.	
28	Գշ. զկ. Ս. Հիպոթիսիանք որք	19
	ի Մանուս կասարեցու եւ	
	Ս. Անտարանոսի Սերասա-	
	ցուցի եւ Բարկայ ժուրցի	
	եւ ՏՃ աշակերացու կուրի:	
29	Գշ. դձ. Պակի:	20
30	Եշ. զկ. Ս. Յովնակնու Ոս-	21
	կերեան կարպակցի:	
31	Ուր. մձ. Պակի:	22
	Շ Վ. թ. թ. 4 ժ. 23 ր.	
	Հոկտեմբ. 1-ից մինչեւ աշո-	
	տօր պակս. էլ 2 ժ. 10 ր.	

ՕՐ		1.
1	Ջր. սկ. Տոն առնուցի պր-	23
	բաց կնոց եւ Կուրց, յայտից	
	եւ առնուցի:	
2	* Կիր. թձ. Ը. զկնի Ս. Խա-	24
	յի: Հարամիխ:	
3	Բշ. թկ. Ս. Ասեփանոսի Հը-	25
	նանց կարպակցի, եւ Կա-	
	նանցիցի եւ սարկուսագու-	
	ցրի եւ Ժողովրդայի:	
4	Գշ. գձ. Ս. Ալիսիսիանցի կ-	26
	պիսիսայի եւ Յովնակայ	
	խանանցի, Եղիզարայ սար-	
	կարաց. եւ Պալատի վրայի:	
5	Գշ. զկ. Պակի:	27
6	Եշ. դձ. Ս. Հայրապետացի	28
	Միսրիսիանոսի, Եղիսիան-	
	ցուցի եւ Պոլոսի խոսու-	
	յանցի եւ Կուսարցի Մար-	
	կիսանոսի եւ Մարտիրոսի:	
7	Ուր. զկ. Պակի: Նախասոն.	29
8	Ջր. մձ. Ս. Հերասակայացի	30
	Կարիտի, Միսայի եւ ա-	
	մենուցի Եղիսայի զօրացի:	
	Շ Վ. թ. թ. 13 ժ. 34 ր.	
9	* Կիր. սկ. Թ. զկնի Ս. Խա-	1
	յի: Հարամիխ:	
10	Բշ. թձ. Ս. Փեղիսոսի Անտի-	2
	ֆայ կարպակցի եւ Միլա-	
	ւայ Եղիզարայ եւ միւս	
	Մեղիսոսի կարպակցի, Բա-	
	րուայ խանանցի եւ Ջի-	
	նու սարկուսայի:	
11	Գշ. թկ. Ս. Քեկեսեայ վկա-	3
	յի եւ Կարիտիսի խան.	
12	Գշ. գձ. Պակի:	4
13	Եշ. զկ. Ս. Կարիսայ. Սա-	5
	մանուսայ եւ Արիսայ սար-	
	կարացի, Ռամանոսի մի-	
	սայնակցի, Կանկանի խո-	
	սովանոսի Հիւսիսի զի-	
	նանցի:	
14	Ջր. դձ. Պակի:	6
15	Ջր. զկ. Ս. Առաքելացի Անդ-	7
	րի եւ Փիլիպոսի:	

ՕՐ		1.
16	Շ Վ. թ. թ. 22 ժ. 45 ր.	8
	* Կիր. մձ. Թ. զկնի Ս. Խա-	
	յի: Բարեկեղանի Յիսանի	
	պակցի:	
17	Բշ. սկ. ա. օր Յիսն. պակց:	9
18	Գշ. թձ. թ. օր Յիսն. պակց:	10
19	Գշ. թկ. գ. օր Յիսն. պակց:	11
20	Եշ. գձ. դ. օր Յիսն. պակց:	12
	Նախասոնայ:	
21	* Ուր. զկ. Ե. օր Յիսն. պակց.	13
	Տոն երեց անց Քեմարան	
	Ս. Աստուածածնի ի սաւան:	
22	Ջր. դձ. Ս. Գրիգորի սաւա-	14
	նայացի եւ Երեմոսի	
	կարպակցի եւ Միւսանայ	
	կարպակցի:	
23	* Կիր. դձ. Ա. Յիսնակի:	15
	Հարամիխ:	
	Շ Վ. թ. թ. 7 ժ. 56 ր.	
24	Բշ. մձ. Ս. Կուսանացի Եր-	16
	ջանուցի եւ Վարդապետ:	
25	Գշ. սկ. Ս. Կուկիսանոսի	17
	խանանցի, Տարագրուի,	
	Պրոսպի, Անդրոնիկոսի եւ	
	Անտարանցի եւ այլոց աշա-	
	կերացի Պոլոսի:	
26	Գշ. թձ. Պակի:	18
27	Եշ. թկ. Ս. Կուսանացի կար-	19
	պակցի եւ Բագարուսայ Տա-	
	նանցի կարպակցի:	
28	Ուր. գձ. Պակի: Նախասոն.	20
29	* Ջր. զկ. Ս. Առաքելացի եւ	21
	ստապի Կուսարցայի մե-	
	րոց Մարտիրոսի եւ Բարդու-	
	ղիսիանի:	
30	* Կիր. դձ. Ե. զկնի Յիս-	22
	նակի:	
	Շ Վ. թ. թ. 17 ժ. 07 ր.	
	Նոյեմբերի 1-ից մինչեւ աշ-	
	տօր քր պակսակ է 1 ժ. 19 ր.	

ՕՐ	Լ.	ՕՐ	Լ.
1	23	15	8
2	24	16	9
3	25	17	10
4	26	18	11
5	27	19	12
6	28	20	13
7	29	21	14
8	1	22	15
9	2	23	16
10	3	24	17
11	4	25	18
12	5	26	19
13	6	27	20
14	7	28	21
		29	22
		30	23
		31	24

ԴՊՐՈՅԱԿԱՆ ԱՐՉԱԿՄՈՒՆԻՔ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՏՕՆԵՐ

ԿԵՏՍԵՐԱԿԱՆ ՏՕՆԵՐ

5. 6. 7 և 13 **Յաղագարի**—Տօն Ծրանդեան և Անուանակալար. Բրիտանի:

Յաղագարի 14—Անուանակալարի և Մկրտչի Ա. Վեհափառ Կարապետի:

Փետրվարի 14—Տեառնընդառայ:

„ 13—Ս. Վարդանանց գորավարացի:

Մարտի 22—Մասն ՚ի Վիրապի Ս. Գրիգորի Լուսաւորչին:

Ապրիլի 7—Տօն Աւետիան:

Յունիսի 7—Ելն ՚ի Վիրապէն Ս. Գրիգորի Լուսաւորչին:

Յունիսի 21—Գիտն ճշարացն Ս. Գրիգորի Լուսաւորչին:

Յունիսի 26—Ս. Բարսեղանցի մկրտ Սանակայ և Մկարապ:

Յուլիսի 19—Ս. Առաքելայն Թաղապի և Սանդիսայ կապին:

Սեպտեմբերի 8—Տօն Ծննդեան Ս. Աստուածածնի ՚ի յԱննայ:

Սեպտեմբերի 28—Տարեգարծ Ս. Օծման Վեհափառ Մկրտչի Ա. Կարապետի:

Նոյեմբերի 21—Ընծայումն Ս. Աստուածածնի ՚ի սահաւն:

Նոյեմբերի 29—Ս. Առաքելայն Թաղապի և Բարսեղանցի:

Դեկտեմբերի 9—Տօն Յիսուսեան Ս. Աստուածածնի ՚ի յԱննայ:

Ապրիլի 23—Անուանակալարի և Ն. Կ. Մ. Կայսրուհայ Ալեքանդրա Ֆեդորովնայի:

Մայիսի 6—Ծնունդ Ն. Կ. Մ. Կայսեր Նիկիայայ Ալեքանդրովչի:

Մայիսի 14—Թագաբարձիւն Ն. Կ. Մ. Կայսեր Նիկիայայ Ալեքանդրովչի և Ալեքանդրա Ֆեդորովնայի:

Մայիսի 25—Ծնունդ Ն. Կ. Մ. Թագաւորի Կայսրուհայ Ալեքանդրա Ֆեդորովնայի:

Յուլիսի 22—Անուանակալարի և Ն. Կ. Մ. Մայր Թ. Կայսրուհայ Մարիա Ֆեդորովնայի:

Օգոստոսի 25—Յիսուսակ նուանման արեւելեան Կապիսաւ:

Նոյեմբերի 21—Գանակարաբարձի Ն. Կ. Մ. Կայսեր Նիկիայայ Ալեքանդրովչի:

Նոյեմբերի 14—Ծնունդ Ն. Կ. Մ. Մայր Թ. Կայսրուհայ Մարիա Ֆեդորովնայի:

Նոյեմբերի 22—Ծնունդ Ն. Կ. Մ. Թագածառանց Կայսեր Միկայիլ Ալեքանդրովչի:

Դեկտեմբերի 6—Անուանակալարի և Ն. Կ. Մ. Կայսեր Նիկիայայ Ալեքանդրովչի:

Պետեմբ. 1-ից մինչեւ այսօր օրն աւելացել է 1 ժ. 27 ր.

ՍՐԲՈՒՀԵԱՅ ՏՕՆԵՐԸ 1903 Թ.

Ե Ն Ո Ւ Ն Ե Ր Ը	Ա մ ի ս	Օր	Ե Ն Ո Ւ Ն Ե Ր Ը	Ա մ ի ս	Օր
Ազգայի	Յուլիս.	31	Կրդիս	Յունվ.	23
Ակիւլնէ	Հոկտ.	23	Հեղինէ	Յուն.	17
Աղունի	Յունվ.	6	Հոխիսիմէ	Յուն.	2
Աղէքանդրոս	Յուն.	19	Ղամբէուհի	Սեպտ.	29
Անատոլոս	Օգոս.	7	Մանէ	Յուն.	10
Անթառամ	Օգոս.	17	Մարթա	Հոկտ.	20
Աննա	Օգոս.	26	Մարիամ	Օգոս.	17
Արտեմիս	Հոկտ.	23	Մարիանէ	Սեպտ.	23
Բեթիսեհէմ	Յունվ.	6	Յուլիանէ	Նոյեմ	24
Գայանէ	Յուն.	3	Յուզիգա	Յունվ.	21
Գոհար	Սեպտ.	1	Յուստիանէ	Յուլ.	21
Գշխոյ	Յուն.	17	Ներսարիմէ	Սեպտ.	30
Դամնա	Դեկտ.	18	Նունէ	Յուն.	10
Եւզիս	Յուլ.	31	Շամունէ	Յուլ.	28
Եղիաբէթ	Օրոս.	26	Շողակած	Օգոս.	16
Երմանէ	Սեպտ.	30	Շուշան	Սեպտ.	23
Եւզինէ	Յունվ.	23	Պեղազիս	Հոկտ.	7
Եւպրատէ	Հոկտ.	9	Պիտոս	Յուլ.	31
Եւփիմէ	Յուլ.	21	Սանդուխտ	Յուլ.	19
Թեկի	Հոկտ.	7	Սուփիս	Յուլ.	31
Թէոդոտէ	Հոկտ.	27	Վառվառէ	Հոկտ.	7
Թէոփիստէ	Սեպտ.	30	Վասիլուհի	Նոյեմ	24
Ինդոս	Դեկտ.	18	Փերրոնէ	Սեպտ.	23
Խոսրովիդուխտ	Յուն.	28	Քրիստինէ	Յուլ.	21
Վալինիկէ	Հոկտ.	23			

1002
9366

ՄՕՐ ՆՂԱՆՆԱԿՈՒԹԻՒՆԸ

նտանեկան օջախում, ուր կինը իր պաշտօնն է մատուցանում մարդկութեանը, իւր ներքին արժանաւորութեան գօրութեամբ չպէտք է հանդուրժի ոչինչ անմաքուր կեղծ ու պատիր և սափր բաների: Նորա առաջին հոգսը, որպէս վերին աստիճանի ներդաշնակ արարածի, այն պէտք է լինի, որ սոյն ներդաշնակութիւնը թագաւորեցնէ, իւր բոլոր շրջապատողների վրայ: Տան գոհունակութիւնը և անդորութիւնը, — ընտանեկան երջանկութեան առաջին պայմաններն են: Ամուսինը և զաւակները այն համոզմունքով պիտի սնուած լինին, որ ոչ մի տեղ նոցա համար չի կարող այնքան դուրեկան լինել, ոչ մի տեղ այնքան լաւ, որքան իրանց տանը: Մեծ մասամբ կինը ինքն է մեղաւոր, որ մարդը բաւականութիւն է փնտրում ընտանեկան շրջանից դուրս: Սիրելի և խելացի կինը դուրութեամբ կը գրաւի մարդուն և սիրել կը տալ իւր ընտանիքը: Միւսոյն ժամանակ, նա օգնելով մարդուն նորա ըզբաղմունքների մէջ, գաստիարակելով զաւակներին և մերձաւոր բարեկամների շրջանում զարթեցնելով համակրութիւն գէպի ամեն գեղեցիկն ու վսեմը, նա հասնում է այնպիսի նշանակութեան, որ վեր է ամեն տեսակ փառասիրական և հաճոյամոլութեան ցոյցերից: Սորա համար ամենեւին հարկաւոր չեն մեծ միջոցներ, բաւական են ամենահասարակ պայ-

մաններ: Ճշմարիտ գեղեցկութեանը հարկաւոր չէ ոչ հարստութիւն և ոչ փառք. նա ինքը ամենին գեղեցկութիւն է շնորհում: Անվիճելի է, և այն որ ճշմարիտ լուսաւորութիւնը ամենից առաւել պարզութիւն է սիրում: Թողնենք հոգւով և սրտով աղքատներին նոցա փայլուն արտաքինը, նոցա գեղեցիկ հանդերձները, շքեղ զարդարուած սենեակները, ճոխ սեղանները: Մի՞թէ այս շռայլութեանը, որ երբեմն մի առանձին գոհունակութիւն էլ չի պատճառում, կ'նախանձի խելացի մարդը, որ առանց այդ էլ վայելում է մաքուր հոգեկան բաւականութիւններ:

Խոհեմ մայրը ամենից առաւել պէտք է աշխատի զարթեցնելու զաւակներին մէջ սէր դէպի պարզութիւնն ու համեստութիւնը. սովորեցնի նոցա զանազանելու արտաքին փայլը ներքին արժանաւորութիւնից, չ'արհամարելով ոչ մէկը և ոչ միւրը:

Ո՛վ որ մանկութիւնից ընտելացել է երջանիկ լինել ընտանեկան շրջանում, նա դժուար թէ թեթեւամտութեամբ զգայական բաւականութիւնների լետեից ընկնի, որոնք այնքան շատերի կորստեան պատճառ են լինում: Իսկ այս դժբախտ ուղղութեան սերմը, — անպատճառ սկզբնական դատարարակութեան մէջ պէտք է որոնել:

Հոգալով մանկան զգայականութիւնը զարթեցնելու և նորան ուղղութիւն տալու մասին, նա հէնց դրա պատճառով առաջ է բերում համերաշխութիւն, որը ապագայում սերտ կապերով միաւորում է պատանիների ամբողջ սերունդը: Փառասէր և գուարճութիւնների լանձնատուր եղող կինը ժամանակ չունի զաւակների հետ ապրելու: Մանկան ողջ ապագան գտնուում է մօր ձեռքում: Նա կարող է ստորացնել կամ բարոյապէս վերանորոգել ամբողջ սերունդը: Մեծ և ծանրը նախատինք է կանանց համար այն, որ նոցանից բչերը

միայն լիովին հասկանում են իրենց նշանակութիւնը և իրանց կեանքը ծուլութեան, աղմկալի բաւականութիւնների կամ տնային տնտեսութեան մանրակրկիտ վէճերի մէջ են անցկացնում: Մինչդեռ նոքա պէտք է նուիրելին իրենք անձը ամենաազնիւ ձգտումների:

Մեծ մարդիկ դրեթէ առանց բացառութեան ընտիր մայրեր են ունեցել: Բայց և իւրաքանչիւր կնոջ սրտում միշտ բաւականաչափ զգացմունք և անձնուիրութիւն կայ դէպի բարին, ճշմարիտն ու գեղեցիկը. դժբախտաբար, այս գեղեցիկ սերմերը կամ բոլորովին խեղդուում են, կամ թէ արժանաւոր, վսեմ նպատակների պակասութեան պատճառով չեն հասնում կատարեալ զարգացման: Ինքն իրան ազնուացնելով կինը հէնց դրանով կը նպաստի ամբողջ հասարակութեան բարոյական վերածնութեան: Կնոջ լոկ երևալը բարերար ներգործութիւն է ունենում բոլոր շրջապատողների վրայ, այդ պատճառով էլ նա պէտք է արժանի լինի այդպիսի ներգործութեան: Այն ընտանիքի մայրը, որի աչքի առաջն է իւր պարտաւորութիւնների իդէալը, որովհետև նա գիտէ որ այս տաղտկալի մօզայիկից պէտք է գեղեցիկ տեսարան դուրս գայ: Եւ ինչ մեծ վարձատրութիւն նրա համար, երբ նա վերջապէս կարող է մտցնել իրական կեանքի մէջ արգարասէր և ազնիւ, աներկիւղ և պարտաւորութիւնների հաւատարիմ զաւակներ:

Մօր ազդեցութիւնը առաւել զօրեղ է աղջկայ, քան թէ տղայի վրայ. աղջկայ համար նա պէտք է լինի ամենալաւ օրինակ նորա ամբողջ կեանքի ընթացքում: Սրդեօք օրիորդը կարող է արհամարանքով նայել ընտանեկան պարտաւորութիւնների վրայ, երբ նորա նազելի, կրթուած մայրը կատարում է դոցա այնքան խնամքով, հոգատարութեամբ և տոկունութեամբ:

Արդեօք սիրելի մօր խոտապահանջ պարզութեան առաջ չի լռիլ հպարտութեան և դէպի շքեղ զարդերն ու զգեստներն ունեցած կրքի ամեն տեսակ տրտունջը: Բայց ինչ մեծ դժբախտութիւն է այն օրիորդի համար, որը փառասէր և ունայնամիտ մայր ունի, որը սրտատրոփ սպասում է այն րոպէին, երբ ինքը պէտք է իւր աղջկան զուգուած զարդարուած ժողովարանը տանի: Սեփական արժանաւորութեան զգացմունքից զուրկ մայրը չի կարող զարթեցնել իւր դստեր մէջ սեփական արժանաւորութեան զգացմունք:

Մայրական զգացմունքը պէտք է ազատեր թեթեամբութիւնից ու պճնասիրութիւնից և այն կանանց, որոնք արդէն կորստեան անդընդի ծայրին են կանգնած: Նաո կանայք կարծում են որ դեռ էլի ժամանակ կը լինի իրանց կենցաղավարութեան եղանակը փոխելու, երբ իրանց դուստրները կը մեծանան. բայց աւանդ, այն ժամանակ արդէն ուշ է: Մանուկը, բոյսի նման, զարդանում է այն մըթնորդի համապատասխան, որը շնչում է: Ապագայում ո՛չ մը խստութիւն չի կարող ուղղել այն, ինչ որ փչացուած է ձեռնունայն և շնչին մարդկանց վաղահաս ծանօթութեամբ: Մանաւանդ օրիորդի համար գաստիարակութեան ժամանակ ամենից կարևորն է օրինակը: Նորա քնքոյշ բնոյթը ընդու նում է լաւ և վատ սպաւորութիւնները զարմանալի արագութեամբ, և նոքա նորա վերայ անհամեմատ առաւել զօրեղ են ներգործում, քան թէ տղայի վերայ: Ինչպէս յաճախ մենք քարկոծում ենք թեթեամիտ կնոջը, բայց եթէ հարցնենք նորա մօր և նորա երիտասարդութեան հանգամանքների մասին, — այնուհետև բազմիցս մեր գայլոյթը կը փոխուի խորին ցաւակցութեան զգացմունքի:

Կ Ն Ո Ջ Դ Ե Ր Ը

նտանեկան կեանքի մէջ, կինը ունի պաշտօններու ամենէն քաղցրը, ամենէն բարձրը և ամենէն դժուարինը միանգամայն. այն է՝ ընտանիքը կառավարելու, անոր երջանկութեան հսկելու, և առտնին անդորրութիւնը պահպանելու պաշտօնը:

Ձենք կրնար ուրանալ թէ՛ ընտանեկան կեանքի ներքին երջանկութիւնը մեծաւ մասամբ կնոջմէն կախումն ունի, հետևաբար կինը պարտի ունենալ ընտանեկան կեանքի մէջ իր ստանձնելիք մեծ գերին գիտակցութիւնը, և ըստ այնմ պատրաստուիլ զայն կատարելու, մտածելով թէ՛ ինքը պիտի ըլլայ պատասխանատու եթէ իր ընտանիքը թշուառ և ապերջանիկ վիճակ մը ունենայ, ինչպէս նաև ինքը պատճառ եթէ խաղաղ ու երջանիկ ըլլայ անոր կեանքը:

Թէև ֆիզիքայէս փափուկ ու տկար, սակայն բարոյապէս հզօր ու բարձր, կինը կարող է շատ մեծ ազդեցութիւնի գործ դնել իրեններուն վրայ. ասկից գատ բնութիւնն ալ այնպիսի շնորհներով, հրապոյրներով օժտած է զինքը՝ որ այդ ազդեցութիւնը անդիմադրելի կըզարձնէ, և մեծապէս կը դիւրացնէ իր կատարելիք վսեմ գերին և նուիրական պաշտօնին դժուարութիւնները:

Եթէ իրենները բուռն ու կրքոտ են, իր մէկ ակնարկը, մէկ խօսքը բաւ է գանոնք քաղցրութեան բերելու:

Եթէ գիտնային կիները թէ ինչեր կարող են ընելու, եթէ իրենց զօրութեան ազդեցութիւնը չափելու կարող ըլլային, և բնութեան իրենց վրայ դրած սրբազան պարտականի քանի՜ ընտանեկան դժբաղդութիւններ, անհանգստութիւններ վերջ պիտի գտնէին և քանի՜ քանի՜ ընտանեկան յարկերու տակ երջանկութիւնն ու խաղաղութիւնը պիտի հաստատուէին . . .

Կինն՝ երբ քաղցրահամբոյր, պարկեշտ ու ժրագլուխ է, հրեշտակն է ընտանեկան յարկին. ինչ դիրքի մէջ, ինչ անները երջանիկ դարձնելու գաղտնիքը. միշտ ժպիտը կը փայլի իր դէմքին վրայ, միշտ քաղցր և համոզիչ խօսքեր պատրաստ ունի իր շրթանցը վրայ. և ո՞վ է որ չմխիթարուիր, ո՞վ է որ երջանիկ չը զգար իր անձը, երբ ունի իր ընտանեկան յարկը դրախտ դարձնող այս պահասան, ամեն ձախորկեանքի ամեն փորձութեանց մէջ անսասան, ամեն ձախորկութեանց մէջ համբերող, ամեն դառնութեանց մէջ անխռով ու հանդարտ... ասանկ կին մը ո՞չ ապաքէն Սողոմոնի բաժին պէս Պսակ է առն իւրումս:

Իսկ ինչ պիտի ըսէր արդեօք իմաստունը այն կնոջ համար, որը ոտնակոխ ընելով բնութեան իր վրայ դրած Սուրբ պարտականութիւնները, քանդելու, աւերելու կելնէ իր ընտանիքին օջաղը:
Գաժան և խտաղէմ, միշտ գանգատող, միշտ հառապող, միշտ դժգոհ ինքնիրմէ և ուրիշներէն, անտանելի պատուհաս մը կը դառնայ իր ընտանիքին գլխուն, ինչպէս նաև պատճառ՝ կռիւններու, վէճերու, և կարգ մը գայթակղելի դէպ-

քերու՝ զորս ցաւօք կը տեսնենք ու կը լսենք շատ անգամներ:

Այն ատեն իրեններն ալ իրաւամբ դուրսը կերթան. փնտռելու երջանկութիւն մը՝ զոր չեն գտներ իրենց սեփական տան մէջ, դուրսը գինետուններուն մէջ կուզեն վայելել իրենց ընտանեկան կեանքի դժբաղդութիւնները գոնէ վայրկենապէս մոռնալու տխուր հեշտութիւնը. կամ երեկոյ թէ երեկոյ թ, պարահանդէսէ պարահանդէս կը թափառին. տեսնելու համար գուարթ, ժպտուն դէմքեր, լսելու համար անուշ խօսուածք, որմէ զրկուած են իրենց ընտանեկան յարկի մէջ:

Ի՞նչ լուսով աշխատին խեղճերը... ինչո՞վ մխիթարուին երբ օրուան անյաջողութիւններէն կամ ձախորդութիւններէն դառնացած տուն կը դառնան: Ո՞վ սիրտ պիտի տայ իրենց. ո՞վ համոզիչ և քաղցր խօսքերով օրուան կեանքի նորանոր պայքարներուն պիտի պատրաստէ զիրենք. դաժան կեանք... խտաբարոյ մայրը... դժգոհ քոյրը . . .

Բնութիւնը երբ կինը կոչած է արդէն տանտիկին ըլլալու բարձր պաշտօնին, անոր շնորհած է անձնուէր և սիրող սիրտ, և համբերող հոգի, հետեւաբար այն որ չունի ընտանիք մը բարւոք կառավարելու համար անհրաժեշտ եղող քաղցրահամբոյր ոգին արժանի չէ կին կոչուելու, արժանի չէ ամուսին և մայր սրբազան անուններուն:

Կործանուած համարելու է արդէն այն ընտանիքը՝ որոյ հայրը ձանձրացած իր տունէն դուրսը գուարձութիւն փնտռելու կերթայ. կնոջ ձեռքն է սակալն այս մեծ աղէտքին առաջքն առնել, և ամուր կապերով կապել գայն իր ընտանիքին, ինքն անձամբ տալով անոր այն ամեն հաճոյքները, երջանկութիւնը զորս նա կը ջանայ դուրսը գտնել, և կա՞յ մի թէ տրտմութենէ անխառն կատարեալ երջանկութիւն ընտանեկան յարկէն դուրս. միշտ գառնութիւն մը կը

Ճածկէ ան քաղցրիկ երևութի մը տակ. միշտ մահացու թոյն մը կը պահէ հրապուրիչ արտաքինի մը ներքև:

Եթէ կինը ուսեալ ըլլալ, իր մտքի զարգացումը կրնայ հզօր օժանդակ մը ըլլալ իրեն այս մեծ գործին մէջ: Ամեն նիւթերու վրայ լուրջ ու լանկուցիչ խօսակցութեամբ, կրնայ զբաղեցնել գայն. և իր ճիշտ դատողութեամբ, գեղեցիկ գաղափարներով, օգտակար խրատներով շահիլ նաև նորա յարգանքըն ու համարումը, բան մը՝ որ անհրաժեշտ է կնոջ, ընտանեկան կեանքի մէջ իր ազդեցութիւնը անխախտ պահելու համար:

Ահա կը տեսնենք թէ՛ կնոջ մտաւոր ու բարոյական զարգացումը, նկարագրի բարձրութիւնը, հոգւոյ և սրտի ազնուութիւնը, պարկեշտ ու բարի վարելն, ապահովագոյն քրաւականներ են ընտանեկան կեանքի երջանկութեան:

Գ Ա Շ Ի Ր Է

Մ Ա Ռ Ի

ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԻԳԱԿԱՆ ՍԵՌԻ

Երկայ գարուս մէջ թէպէտ մտքերը զարգացած, զգացումները նրբացած և գաղափարները բարեփոխուած են, սակայն կան դեռ մարդիկ՝ որոնք կը պնդեն թէ՛ ուսումն ու դաստիարակութիւնը բոլորովին աւելորդ են իգական սեռին համար, թէ կինը ստեղծուած է միմիայն ընտանեկան կեանքի մէջ բարօրութիւն մտցնելու համար, թէ կին մը կատարեալ է երբ քաջ կը ճանչէ իր խոհանոցը, իր աւելը, իր լուացքը, իր կարը և այլն:

Դժբաղդաբար այսպէս մտածողը աւելի մեր հայ բանւոր դասակարգն է, այն դասակարգը՝ ժողովրդեան ամենէն ազնիւ ու մտացի տարրը կարտադրէ, որ ամէն բանի մէջ զարմանալի յառաջագիծութիւն ցոյց կուտայ, որոյ խաւերուն մէջէն դուրս կուգան այնքան նշանաւոր մարդիկ ու կանայք:

Այն... այս դասակարգն է աւելի մեր մէջ, որ կը խորհի թէ՛ ուսումն ու դաստիարակութիւնը թող թէ օգտակար չեն, այլ կարի վնասակար ազդեցութիւն ի դորձ կը դնեն կնոջ մտքին ու հոգոյն վրայ. մանաւանդ երբ կինը ժողովրդեան ազքատիկ զասին կը պատկանի, այն ատեն ուսումն ու դաստիարակութիւնը բարոյականի դէմ գեղծումները շտպնելու կը նպաստէ, զի ո՞ր աղքատ կին, կըսեն, երբ ուսեալ է ու բարեկիրթ, երբ ունի ազնիւ ճաշակ, փափուկ զգաց-

մունք և բարձր գաղափարներ, կը հանդուրժէ արհեստաւորի համեստ յարկին նեղ միջնորդութիւն մէջ ապրիլ, իր երկրասարգութեան ու գեղեցկութեան ծաղիկը՝ խոհանոցի ու լուսայքի տաղակալի պարապմանց մէջ թուսնեցնել:

Նա՛ սալօններ, հոյակապ տուններ կերպէ, բարձր ընկերութիւններ՝ յորս կարենալ փայլեցնել իր ընտիր դաստիարակութիւնը, իր տաղանդները: Աղքատիկ արուեստաւորը բնականաբար չկրնար իր կնոջ կամ աղջկան այս երազները իրաջնել և ահա այս պատճառներով յառաջ կուգայ անհամաձայնութիւն ընտանիքին մէջ:

Յաւալի է որ այսպէս խորհող մարդիկ սոսկ քարոզելով չեն շատանար, այլ կըզրկեն նաև իրենց աղջիկները ուսման ու դաստիարակութեան կենսական հիւթեն, վախնալով որ մի գուցէ և թուեաւորուի անոնց կեանքը . . .

Իսկ գալով մայրերուն, անոնք ալ թէրևս իրենց ամուսիններէն աւելի համոզուած այս պատճառաբանութիւններուն, հազիւ թէ պարզ ընթերցանութիւն մը կամ առ առաւելն ուսման տարրական սկզբունքներն ուսուցանել կուտան անոնց, և ահա զիմ աղջիկս վարդապետ պիտի ըլլայ, վարժուհի պիտի ըլլայ՝ գուհիկ խօսքերը նետելով ամեն անոնց երեսին՝ որոնք կը յորդորեն զիրենք գեռ ևս թողուլ զանի վարժարանը, կը քաշեն կառնեն խեղճ աղջիկը ուսման գըրկէն ինչպէս մանուկը իր մօր ծիծէն, մեղքնալու անոր բռնածին յատկութիւնները:

Անուրանալի ճշմարտութիւն մընէ սակայն որ կին մը պարտի սիրով պարապել տնական ամեն տեսակ գործերու, և սովբել ու գիտնալ գլխաւորաբար տնարարութիւն, բան մը՝ որ անհրաժեշտ է ընտանիքը բարւոք ու խաղաղ վիճակի մէջ պահելու համար:

Գաւառի կանանց մասին խօսելով, բարեկամ մը կըսէր

թէ՛՝ այս կանալք սոսկ երեք շրջան կը ճանչեն կեանքի մէջ, ծնիլ, ամուսնանալ, մեռնիլ, և կը կարծեն թէ՛՝ այս երեք շրջաններն են միայն որ կնոջ կեանքի սահմանը կը գծեն:

Եւ յիրաւի գաւառներու մէջ մեծաւ մասամբ զանց առնուած է ուսումն ու դաստիարակութիւնը: Սակայն ոչինչ աւելի վսեմ և յարգելի է քան ուսեալ կինն մանաւանդ երբ իր աղքատութեանը մէջ ուսեալ է. վասն զի ի բնէ ըլլալով հանճարեղ, և ունենալով ազնիւ հոգի, զգալուն սիրտ, փափուկ զգայմունք, ուսմամբ և դաստիարակութեամբ աւելի կը զարգացնէ այդ բնատուր յատկութիւնները և կըլլայ հրեշտակը ընտանեկան յարկին:

Գալով այն կարծիքին թէ՛՝ ուսեալ կին մը չհանդուրժեր երբէք խոնարհ յարկի տակ բնակիլ, դո՛ սխալ է բոլորովին, ընդհակառակը, երբ կինը ստացեր է լուրջ, ընտիր և հիմնական դաստիարակութիւն և Աւետարանի ոգով է սներ, երբէք դժգոհութիւն չյայտներ իր վիճակէն, սիրով կը խոնարհի իր կեանքի պահանջներուն ամեն նեղութիւններուն մէջ իսկ միտիթարութիւն փնտռելով այն լուրջ գաղափարներու մէջ, որով օժտեր է իր միտքը և այն ազնիւ զգացումներուն մէջ՝ որով զարգարեր է իր հոգին: Երբէք ամօթ չը համարիր աղքատութիւնը, այլ վեհութեամբ կը տանի զայն: Եթէ կին է՝ իր ամուսնոյն կօզնէ ինք ևս աշխատելով իր կողմէ, և երբ օրուայ կեանքի փոթորիկները ամպ մը նետեն անոր ճակտին, կը փարատէ զայն քաղցը ու միտիթարիչ խօսքերով, զօրս կին մը գիտէ միայն ստեղծել: Իսկ եթէ աղջիկ է, կը վազէ իր հօրը քով կը պատմէ անոր դպրոցին մէջ տարած յաղթանակները, առած բարի նիշերը, և ահա՛ ժպիտը կերելի հօրը շրթունքներուն վրայ, և իր ընտանեաց ծոցին մէջ կը մոռնայ ամեն բան, վիշտն ու յոգնութիւն, զայրոյթ ու անյաջողութիւն, և ինքզինքը աշխարհիս ամենաբաղբաւոր ու երջանիկ անձը կը համարէ:

Իսկ խօսք չունիմ այն կանանց համար՝ որոնց առած գաստիարակութիւնը սոսկ երևութական է, որոնց գանկը լի է վիպական, օգային գաղափարներով, որոնք մեծցեր են այն սկզբունքով թէ՛ գեղեցիկ սեռը ստեղծուած է սոսկ հագուելու, շքուելու, պտտելու, զուարճանալու և ճոխութեան մէջ յղկանալու համար միայն. անոնք չեն ճանչեր կնոջ հոգւոյն ազնիւ ու վեհ ձգտումները դէպ ի բարին ու ճշմարիտը:

Իրաւ է թէ երբ ուսումն ու գաստիարակութիւնը լուրջ և հիմնական սկզբունքներուն վրայ կրթնած չըլլան, կարելի չէ նասակար ազդեցութիւն կունենայ իգական սեռին համար: Ուսումն ու Գաստիարակութիւնը միեւնոյն ժամանակ հրապուրիչ կը դարձնեն կիները:

Ատեն մը համակրելի գրագէտ մը խնդիր յարուց թէ՛ ինչո՞ւ հայ աղջիկները չեն գրուեր:

Ագոր պատճառը ո՞չ ապաքէն գաստիարակութեան պակասութիւնն է... միթէ հայ աղջկանց սև, խոշոր և վառքերէն, միթէ կարելի է համեմատել հայ աղջկանց համեստ և բնական գեղեցկութիւնը Եւրոպուհիներու շատ անգամ կեղծ ու լպիրշ գեղեցկութեան հետ: Ուրեմն սոսկ գեղեցկութիւնը չէ՛ որ հրապուրիչ կը դարձնէ կինը այլ գաստիարակութիւնն է: Գեղեցկութիւնը միայն աչքերը կը հրապուրէ, իսկ ուսումն ու գաստիարակութիւնը «խօսել զիտնալ»ը հոգին ու սիրտը միանգամայն կը յափշտակեն:

Կը կրկնեմ, եթէ հայ աղջիկը կատարեալ և հիմնական գաստիարակութեամբ օժտուի օր մը, կը գերազանցէ ամենազգի աղջիկները իր աւանդական համեստութեամբ բնական գեղեցկութեամբ և մաքուր բարոյականով:

ԳԱՆՈՒՐ

Մ. Ա. Ռ. Ի.

ԵՐԵՍԸՆԵՐԻ ՍՏԵԽՍՈՒՐԻԹԻՒՆԸ

(Քեովի մանկավարժական համակնեից)

րինակը կանոնից աւելի է ներգործում», ասում է հին առածը: Ստախսութիւնը տարածուած է ու արմատանում միայն այն պատճառով, որ երեխաները միեւնոյնը

տեսնում են ու սովորում իրանց գաստիարակներից և առհասարակ հասարակութիւնից: Դուք զարմանում էք: Դուք չէք կարող ընդունել թերևս, որ ծնողներն ու միւսները իրանց օրինակով երեխաներին ստախսութիւն սովորեցնէին: Դրժբախտաբար ասածներս ճշմարիտ են: Դիտեցէք այժմեան հասարակութեանը և դուք կտեսնէք, որ նորա մէջ տիրապետում է սուտը և ստախսութիւնը: Մենք ևս՝ ամեն տեսակ գաստիարակներս, ճշմարտախօսութեան վերաբերմամբ խիստ չենք, ամեն անգամ չենք կշռադատում մեր խօսքերը: «Ահազին, սարսափելի, անհաւատալի, զարմանալի, զարհուրելի» և այլ այս տեսակ չափազանցութիւններ գործ ենք արածում այնքան յաճախ, որ նոքա կորցնում են իրանց իսկական նշանակութիւնը: Օրինակ, մայրն ասում է երեխային. «Քանի հազար անգամ քեզ ասել եմ, որ չանես այդ...» կամ «Գու երբէք մարդ չես լինի...» կամ՝ «միշտ քո խաղալիքը իւր տեղը չէ» և այլն: Իհարկէ երեխան զգում է որ մայրը չափազանցութիւն է անում և թէպէտ հասկանում է, որ այդ արածը բարի նպատակով է, բայց նա չի կարող չտեսնել և այն, որ մայրը ճշմարիտ չէ ասում: Այս տեսակ օրինակներից նա կազմում է իւր համար մի նախազիծ և սկը-

սուժ է սուտ խօսել նոյնպէս բարի նպատակով: Փոքր առ փոքր երեխայի մտքի և նորա արտաբերած բառերի մէջ երկ- պառակուծիւն է պատահում, բառերը նորա համար մի պայ- մանաւոր նշանակուծիւն են ստանում և նրա ճշմարտախօ- սուծեան զգացմունքը կամաց կամաց թուլանում է: Սրանից քանի ժամանակ առաջ աշակերտներինս մէկը գրել էր իւր ծնողներին. «գրեթէ մեր ուսումնարանի բոլոր աշակերտները հիւանդ են կարմրուկով», մինչդեռ աշակերտների քառորդ մասն անգամ հիւանդ չէր: Դատապարտելու չէ աշակերտին, նա իւր չափազանցուծեամբ նմանել էր միայն հասարակու- թեան մէջ ընդունած ձևին:

Ծնողները շատ անգամ պատմելով իրանց երեխաների մասին փոքր ի շատէ չափազանցացնում են նոցա լաւ կող- մերը: Երեխաները, մանաւանդ փոքրերը, այս նկատելով կաշ- խատեն իրանց աւելի լաւ ցոյց տալ քան իսկպէս են. ուս- տի գարմանալի չէ, եթէ այդ տեսակ երեխաները դառնան նախ պարզամիտ և ապա անտանելի անպարծներ: Մի ան- գամ մի մայր ցոյց տալով ինձ մի նկար, որ իբրև թէ իւր որդին էր նկարել, ասաց. «վատ չէ նկարած, այնպէս չէ և գրեթէ բոլորն ինքն է նկարել»: Երեխան գիտենալով, որ նկարը մեծ մասամբ ուսուցիչն է նկարել, այս խօսքերից քաշուեց և աչքերը հեռացրեց ինձանից: Մի ուրիշ օրինակ «Նայեցէք, ինչպէս արդէն լաւ գրում է մեր Վարդանը», «Միթէ այս նորա գործն է», հարցրի ես. «Այո», պատասխա- նեց հայրը և դառնալով դէպի երեխան, աւելացրեց. «Դու առանց ուրիշի օգնուծեան ես գրել. այնպէս չէ»: Վերջը ես իմացայ, որ երեխան ոչ մի տառ ինքը չէր գրել: Դատեցէք այժմ, ինչ հետևանք կարելի է սպասել այս վարմունքից ճշմարտախօսուծեան վերաբերմամբ:

Հարկաւոր չէ չափազանցացնել երեխայի ոչ արժանաւո- ռուծիւնները և ոչ պակասուծիւնները: Օրինակ, շատ ան- գամ ծնողները մի բանից վրդովուած լինելով, երեխայի ա- մենաչնչին յանցանքի համար սաստիկ բարկանում են, գործ են ածում խիստ բառեր ինչպէս՝ «դժբախտ, անպիտան, հրէշ, աւաղակ» և այլն, երբէմն բացի այս, պատժում էլ են: Այս տեսակ անարդարուծիւնը նոյնպէս ստախօսուծիւն է և եթէ յետոյ նորա հետ քաղցր ևս վարուեն, երեխան երբէք չի մո- ռանայ, որ նորա ծնողները անարդար էին: Մի օրինակ ևս. մի փոքրիկ աղջիկ կոտրեց մի բաժակ: Մայրը բարկուծիւնից նորան անշնորհք և անզգայ շանուանելուց յետոյ աւե- լացրեց, «գոնէ եղբօրիցդ օրինակ առնէիր նա միշտ զգոյշ է և շնորհքով»: Անցաւ մի քանի ժամանակ, այդ աղջկայ եղ- քայրը մի այլ բան կոտրեց: Այս հանգամանքում մայրը յան- դիմանեց նրան և յարակցեց. «գոնէ քրոջիցդ օրինակ առնէ- իր նա այդ տեսակ անզգուշուծիւններ չի անում»: Այս տե- սակ անյաջող համեմատուծիւնները երեխայի վերայ աւելի մեծ տպաւորուծիւն են թողնում: Անշուշտ այս հանգամանք- ներում դարձեալ երեխաները կհասկանան ծնողների սխալը և նոցա անարդարուծիւնը և սոցա հետևանքն այն է, որ երեխաները սկսում են չհաւատալ ծնողների հեղինակուծեանը:

Պատահում են և այնպիսի ծնողներ, որոնք սպառնում են հետևեալ խօսքերով. «լռիր, ապա թէ ոչ լուսամուտից դուրս կձգեմ»: Առհասարակ երեխաները այս սպառնալիքից չեն լռում, բայց իհարկէ նոցա լուսամուտից դուրս ձգելը անկարելի լինելով, սպառնալիքը չի իրագործուում: Ի՞նչ հար- կաւոր է անհնար սպառնալիք գործ ածել: Երեխայի հա- յեացքով այդ ստախօսուծիւն է և դժբախտաբար շատ լա- ճախ է կրկնուում թէ տան մէջ և թէ ուսումնարանում: Առ- հասարակ սպառնալիքը ներգործում է երեխայի վերայ մի-

այն մինչև այն ժամանակ, երբ նա տեսնի, որ ոչ մի վնաս չկայ նրանից, երբ հասկանայ որ միայն վախեցնելու համար են սպառնում և ոչ կատարելու:

Նա առաջին գաստիարակները խոստանում են պարզեալ երեխային և այնքան են կատարում իրանց խոստումը, որքան և սպառնալիքը. այսինքն՝ այս հանգամանքում ևս, ինչպես և երեխայի հետ վարուելու գրեթէ ամեն մի դեպքում, սովորեցնում են երեխային ստախոսութիւն: Ինչպիսի մեծերը ծանրաբարոյ և ճշմարտասէր մարդիկ անգամ փոքրերի հետ հակառակ են վարուում կարծելով թէ երեխային մի այլ ձևով ևս կարելի կլինի վարձատրել: Օրինակ մայրն ասում է երեխաներին, «եթէ դուք այսօր խելօք կլինէք, ես ձեզ երեկոյեան մի լաւ առակ կպատմեմ»: Երեխաները՝ ամբողջ օրը հանդարտ մնալուց լետոյ, երեկոյեան գալիս են մօր մօտ և խնդրում են կատարել խոստացածը: Բայց մայրը շատ լօգնած է և լետածգում է առակը վաղուան, թէ և չգիտէ կը կարողանայ կատարել իւր խոստումը վաղը թէ ոչ: Չեմ ասում, որ խոստացած ըսպէին մայրը մտադիր չէ կատարելու իւր խոստումը, այլ ցանկանում է հանդարտեցնել երեխաներին կամ մի բան կատարել տալ նոցա— թէ և այս ևս պատահում է— ոչ, նա խոստանում է կատարելու դիտարութեամբ: Բայց կարելի կլինի արգեօք: Ի՞նչ փոյթ. կարելի է ասել, երեխաները պահանջող չեն: Այնուամենայնիւ երեխան փոքրագուր և կգայ հետևեալ եզրակացութեանը: «Մայրս քանի որ փոխաբէն այս ինչ բանը կատարեց»: Այս եզրակարգութիւնը նա սկսում է գործ դնել և իւր սեփական վարմունքին: Միթէ կարելի է զարմանալ, եթէ երեխաները որոշեալ ժամանակին չաւարտեն իրանց գործը, և եթէ ոչ մի հնարով չեն համոզուի իրանց պարտականութիւնները՝ ճշտու-

թեամբ կատարելու անհրաժեշտ լինելը: Երեխան տեսնում է հակառակը և շատ կարելի է, որ ասէ. «մայրիկ կամ հայրիկ, դու ինքք ասում ես մի բան իսկ կատարում ես միւսը»: Կարծեմ ասածներս որոշ ցոյց են տալիս, որ միշտ զգուշանալու է անհնար խոստումներ անելուց: Այսպիսի, ըստ երևույթին, չնչին հանգամանքները փոքր առ փոքր երեխայի բնաւորութեանն ու հասկացողութեանը մի որոշ ձև են տալիս: Այս բանի մէջ մեծ դեր է խաղում ծնողների և դաստիարակների յարաբերութիւնը դէպի երեխաները. նայելով ինչ տեսակ է այդ յարաբերութիւնը, երեխան ճշմարտախօս կգառնայ կամ ստախօս:

II.

Ծնողները անշուշտ ուրախանալու են, երբ տեսնեն իրանց երեխաների մտաւոր զարգացման առաջին քայլերը, բայց ուրախանալու են արգեօք նոքա, երբ երեխաների միաբար վատ ուղղութիւն է ստանում, օրինակ երբ երեխաներն իրանց զարգացումն ի չարն են գործածում խորամանկ ստախօսութեամբ, ուրիշին ծաղրելով և կամ մի այնպիսի վարմունքով, որ միանգամայն վնասակար է: Ի հարկէ ոչ, բայց ամեն մի քայլափոխում մենք տեսնում ենք, որ ծնողներն երեխայի այդ տեսակ արարմունքներով, մանաւանդ փոքր երեխայի, զուարճանում են, եթէ նորա վարմունքը իւր ծնողներին չէ վերաբերում, այլ օտարներին, ապա թէ ոչ ծնողները շատ նեղանում են և մինչև անգամ պատժում երեխային: Բայց ի՞նչ մտքեր և զգացմունքներ պետք է ծագեն երեխայի մէջ երբ նա տեսնի, որ այսօր պատժում են նրան այն բանի համար, որ երեկ ծիծաղ էր պատճառում և որի համար նրան գովեցին:

Մի անգամ իմ ծանօթներից մինն ընկերութեան մէջ պատ-

մում էր իւր սրտորգական կեանքից մի դէպք: Նորա որդին, որ ներկայ էր այս պատմութեանը յանկարծ ընդմիջեց հօրը ասելով. «հայրիկ, այդ սուտ է, դու հնարում ես բոլորը»: Հայրը ուշադրութիւն չգարձրեց որդու խօսքերի վերայ և շարունակեց իւր պատմութիւնը. (երևի նա սովոր էր երեխայի այդ տեսակ վարմունքին). մենք իհարկէ ծիծաղեցինք: Այս դեռ ոչինչ. երեխաները միշտ տեսնում են ու լսում սորանից անհամեմատ վատ ստախօսութիւններ: Օրինակ. եկաւ մի հիւր. նրան ընդունում են շատ քաղցր և ուրախութեամբ, բայց հիւրի տանից դուրս գալուն պէս, իսկոյն սկսում են քննադատել ամեն մի շարժումը և գանազան կծու նկատողութիւններ են անում նորա մասին: Պատահում է և այնպէս, որ ծնողները երեխաների մօտ ծառային հրամայում են եկող հիւրին ասել, թէ տանը չեն և շատ անգամ իսկոյն սկսում են խօսել զանազան ձանձրացուցիչ հիւրերի մասին, որոնք անտանելի են և այլն: Երեխաները առաջ տեսել էին այդ մարդկանց և երբէք չէին նըկատել, որ նոքա անպիտան և անտանելի են: Լինում է և այնպէս, որ ըստ երևոյթին պարզասիրտ և բարեմիտ խօսակցութիւնից յետոյ սկսում են դատել այսպէս. «ինչո՞ւ նա այսինչ բանը պատմեց, քնչ էր կամենում ասել, կամ գիտեմ, թէ և բարի բան է արել, բայց առանց նպատակի չի լինի» և այլն: Այս բոլորը երեխան փոքր ի շատէ տեսնում է ու լսում և շուտով նա կգայ այն անորոշ եզրակացութեան, որ ինքուքը սուտածէ մարդուս իւր մտքերը ծածկելու համար: Գեռ չփչացած երեխան այս տեսակ ստախօսութիւնն ու կեղծաւորութիւնը տեսնելով սկզբում ապշում է. նա չի կարողանում բացատրել ծնողների յարաբերութիւնը դէպի մի քանի անձինք: Ես չեմ խօսում այն դէպքերի մասին, ուր կեղծաւորութիւնը և խաբեբայութիւնը արտայայտուում է ա-

մենախայտառակ կերպով. ես աչքի առաջ ունիմ մեր «լաւ» հասարակութիւնը և մեր առօրեայ և սովորական հասարակական յարաբերութիւնները: Մեր յարաբերութիւնների մէջ մենք միշտ ի նկատի ունենք այն ձևերը, որոնք ընդունուած են հասարակութեան մէջ. մեր կարծիքով «անվայել» է մարդու երեսին ամեն բան ասել, բայց նորա բացակայութեան ժամանակ մենք մեզ թոյլ ենք տալիս այդ: Երեխան դժբախտաբար (գուցէ և բարեբախտաբար) չունի այդ զգացմունքը. նա ամեն բանում տեսնում է միայն սուտը, որի վերայ հիմնուած է մեր հասարակութիւնը: Միթէ պիտի զարմանանք, եթէ երեխան յաճախ իւր մօրն ասելու լինի. «մայրիկ, դու այս ինչ տիկնոջ շատ գովեցիր, նորա հետ շատ քաղցր խօսեցիր, մինչև անգամ գնալու ժամանակ համբուրեցիր, մինչդեռ մի քանի օր առաջ դու պախարակում էիր նրան, ասացիր որ...» և այլն: Պատահում է և այսպէս՝ երեխան տեսնում է, որ հայրն իւր իշխանաւորին և կամ մի «մեծ» մարդու ընդունելու ժամանակ յայտնում է իւր յարգանքը և պատիւը իսկ վերջը խօսակցութեան ժամանակ ասում է այն պարոնի մասին, թէ նա չիմար է, նա այդ աստիճանին հասել է ոչ արժանի լինելով, այլ բարեկամների շնորհիւ, թէ ոչինչ չէ շինում և այլն: Այս տեսակ դէպքեր ընտանիքի մէջ շատ յաճախ են պատահում և թէպէտ երեխան լուծւում է, բայց անշուշտ նա որևիցէ եզրակացութեան պէտքէ գայ այդ յարաբերութիւնների մասին: Հարցնում եմ. լաւ եզրակացութիւն կլինի արդեօք, թէ վատ: Երևի նա կը եզրակացնէ, որ սուտը—սովորական երևոյթ է և ուրեմն ինքըն ևս երբեմն սուտ խօսելով ուրիշներից վատ չի վարուում. կարելի է հաստատ կերպով պնդել, որ երեխաներին սուտ խօսել են սովորեցնում, որովհետև այդ ախտը շատ խոր արմատներ է թողել մեր կեանքի մէջ:—«Գուր չպէտքէ ասես

քո բոլոր մտածածը խրատում է մայրը երեխային, թողնելով նրան ուրիշի մօտ գնալու. «վերադ կ'ծիծաղեն, քեզ չի մարի տեղ կգնեն. դու պէտքէ գովես ամեն բան, թէև ամեն տեսածդ չհաւանես—այլա թէ ոչ անքաղաքավարի կանուանեն քեզ: Իսկ եթէ հարցնեն, ինչու վաղուց է ես նոցա մօտ չեմ գնում, ասո՛ տկար է. իմ մասին էլ ոչինչ չխօսես»: — Ի՞նչ անէ խեղճ մայրը. նա ստիպուած է այդպէս վարուելու: Նա շատ լաւ դիտէ որ երեխայի ճշմարտախօսութիւնից երբեմն վատ հետեանքներ են առաջ գալիս թէ ճնողների և թէ երեխաների համար: Նա գիտէ, որ բարի և ճշմարտասէր երեխային չիմար և անքաղաքավարի են անուանում. ապա ուրեմն «առաւել ձեռնաու» է նմանել ուրիշներին պարզամիտ ճրմարտախօսութիւնից հեռու պահելով իրան:

Այնուամենայնիւ չի կարելի ասել, որ ճնողները ցանկանում են իրանց երեխաների վատութիւնը. երբէք: Նոքա մինչև անգամ վախենում են մի վատ բան լսել երեխայի մասին և շատ անգամ գիտակցաբար տխրում են իրան երեխայի վատ վարմունքի համար: Ես ներկայ էի հետեւեալ տեսարանին. երեխան մի յանցանք գործեց և առաջին հարցին իսկ պատրաստ էր խոստովանել իւր արածն, որովհետև գործի հանգամանքներից երևում էր, որ բացի նորանից ոչ ոք արած չէր լինի: Մայրն ևս շատ լաւ հասկանում էր այս, նա սարսափում էր ոչ այնքան յանցանքից, որքան երեխայի խոստովանանքից: «Ոչ, վարդան, դու ճշմարիտն ասա». ասում էր մայրը, «դու չէիր անողն, այնպէս չէ: Գու միայն ճշմարիտն աս», շարունակում էր մայրը վրդովուած, տեսնելով, որ երեխան պատրաստ է խոստովանելու. «դու պարզ ասա, մի ծածկիր ոչինչ, դու չէիր, այնպէս չէ»: Երեխան տեսնելով, որ հնար չկայ մի այլ պատասխան տալու, ասում է

ցածր ձայնով. «ես չէի»:— Կան և ուրիշ շատ ձևեր երեխային ստախօսութիւն սովորեցնելու: Օրինակ. շատ անգամ երեխային ձանձրացնում են հետեւեալ հարցով. «սիրում ես գառնուկ, հայրիկիդ կամ մայրիկիդ», և չեն հանգարուում, մինչև երեխան ասէ «այո»: Իսկ եթէ երեխան ինքն է գալիս և սկսում է յայտնել իւր սէրն, իսկոյն նորան քաղցրեղէն են տալիս:

Բայց պէտք է գիտենալ, որ «սիրել» բառը երեխայի համար մի լոկ խօսք է միայն, նա ոչինչ չի ներկայացնում իրան այդ խօսքի հետ և կրկնում է միանգամայն մեքենայաբար. միայն նկատելով որ մի քանի պատասխաններից և դժուանքներից նա շահւում է, երեխան շատ յաճախ գործ է ածում «սիրում եմ» բայն—այսինքն կեղծաւորութիւն կանէ: Միևնոյնն է լինում և այն հանգամանքներում, երբ ստիպում են երեխային «ներողութիւն խնդրել» կամ խոստանալ, որ միւս անգամ չի անիլ այս ինչ այն ինչ բանը— երեխան բացի կեղծաւորութիւնից ոչինչ չի սովորում: Ի՞նչպէս կարող է երեխան խոստանալ միւս անգամ չանել մի բան: Նա ինքն ևս շատ լաւ հասկանում է, որ մի քանի հանգամանքներում իւր խոստումը կարող է քանդել: Մինչև անգամ եթէ երեխան ինքն ասէ, թէ այլ ևս անելու չէ այդ, պէտք է նորան պատասխանել, որ դժուար է իսկոյն թողնել մի վատ սովորութիւն, բայց հարկաւոր է այնպէս վարուել, իբր թէ խոստացել է այլ ևս չանելու այդ բանը: Առ հասարակ երեխան խոստանում է միմիայն պատժից ազատուելու համար: Հարկաւոր է ստիպել երեխային ներողութիւն խնդրել մի հանգամանքում միայն, երբ նա վիրաւորել է միմին, իսկ եթէ նա ծուլութեամբ, անհոգութեամբ և այլն վնասել է իրան միայն, այն ժամանակ ներողութիւն պահանջելն—անտեղի է և աւելորդ: Պէտք է այս ևս գիտե-

նալ, որ երեխան միայն այն ժամանակ կարող է զղջալ երբ կհասկանայ արգարութեան իմաստը և մինչև որ դաստիարակներն իրանց ազդեցութեամբ և օրինակով չեն հաստատիլ երեխայի մտքի մէջ այդ բառերի գաղափարները, ներդրութիւն խնդրելն ամեն մի հանգամանքում միայն կեղծաւորութիւն պէտք է համարել:

Դժբախտաբար ամենայաջող հանգամանքներում ևս, երբ դաստիարակները և ծնողները երեխաների հետ ճշմարիտ և ազնիւ յարաբերութիւն ունեն, այնուամենայնիւ երեխան կարող է ենթարկուել վատ ազդեցութեան: Օրինակ ծառաների ազդեցութիւնը: Ծառաները միշտ ունենում են իրանց գաղտնիքը և շատ անգամ աշխատում են երեխաներին խառնել իրանց կեղտոտ գործերում, սովորեցնելով նոցա խաբեբայութիւն և գաղտամտութիւն: Վատ կրթուած ընկերներն ևս զանազան նպատակներով սովորեցնում են երեխային սուտ խօսել ծաղրելով նորա պարզամտութիւնն ու պարզասրտութիւնը: Յայտնի է, որ ծաղրելը շատ խիստ գործիք է և այդ միջոցով կարելի է ճշմարտախօսութիւնից շեղել նորան:

Այսպէս ուրեմն դուք տեսնում էք, որ երեխան ամեն կողմից շրջապատուած է փորձութիւններով. ամեն հանգամանքում նա անախորժութիւններից ազատուելու համար ստախօսութեամբ կարող է ելք գտնել՝ այն ինչ ճշմարտախօսութեամբ շատ անգամ անախորժութիւններ է լսում, անյարմարութիւններ է տեսնում, այնպէս որ ճշմարտասէր երեխան ևս վերջը դառն փորձերից յետոյ դառնում է ստախօս: Սուտն ու ստախօսութիւնը այնքան արմատացել են մեր հասարակական կեանքի մէջ, որ չկայ միջոց հեռու մը նալու նոցա ազդեցութիւնից: Ծնողների և դաստիարակների գրութիւնը անել է երևում, բայց բարեբաղդաբար երեխայի

առաջին սպաւորութիւններն առաւել զօրեղ են քան վերջիններն և նոցա թողած հետքերից կազմոււմ է մարդուս ապագայ բնաւորութիւնը:

III.

Մարմնի տկարութիւնները բժշկելն երբեմն դժուար է և երբեմն անհնար, որովհետև կան անբուժելի ցաւեր. իսկ նոցա առաջն առնելը շատ դիւրին է: Նոյնը կասեմ և հոգու հիւանդութեան՝ ստախօսութեան մասին: Ստախօսութեան առաջն առնելը աւելի դիւրին է, քան նորան վերջը անհետացնելը: Մենք տեսանք, որ ստախօսութեան գլխաւոր աղբիւրը միշտ կրկնուող օրինակներն են. ուրեմն ճշմարտախօսութիւն կարող ենք արմատացնել միայն օրինակներով: Մեր պարտականութիւնն է ճշմարտախօս լինել երեխայի հետ և պահպանել նորա թարմ հոգեկան ընդունակութիւնները սխալ և սուտ հասկացողութիւններից և պատկերներից: Մեզ գուցէ պատասխանեն, թէ այդպիսով մենք կզրկենք երեխայութիւնն իւր գրաւիչ կողմերից և կմացընենք չոր ու ցամաք յարաբերութիւններ ծնողանրի և երեխայի մէջ: Երբէք. մենք պահանջում ենք, որ երեխայի հասկացողութիւններն և զգացմունքներն ի չար գործ չդրուին. մենք օրինակ, պնդում ենք, որ տալ երեխային կաւիճ ասելով, թէ այդ շաքար է և զուարճանալ նրա սխալուելովն— աններելի հանաք է, այլ աւելի խելացի կլինի ցոյց տալ նորան մի կտոր շաքար և մի կտոր կաւիճ և բացատրել նոցա յատկութիւնները: Մենք պնդում ենք նոյնպէս, որ լացող ձևանալը մօր կողմից և յանկարծ ծիծաղելն, երբ երեխան կամենում է նորան մխիթարել— յիմար և անվայել խաղ է: Նոր խօսել սկսող երեխան շատ ծիծաղ և զուարճութիւն է պատճառում իւր քաղցր սխալներով: Ծիծաղելն ոչ մի

վատ հետևանք չունի, բայց հարկաւոր չէ կրկնել երեխայի սխալները, այլ պէտք է ուզգել նոցա: Այդ վարմունքով երեխան իւր պարզամտութիւնը չի կորցնում և վերջապէս պարզամիտ է երեխայի մէջ այն, ինչ որ իրանից է արտայայտում. իսկ ուրիշներից ստացածը պարզամտութիւն չէ, այլ ստախոսութիւն: Երբ երեխան սկսում է արդէն խօսել, ծնողները պէտք է որքան կարելի է խիստ լինեն ղէպի իրանց ճշմարտախօսութիւնը և պէտք է պահպանեն իրանց հեղինակութիւնը երեխայի առաջ: Ծնողները պէտք է պահանջեն, որ երեխան կատարէ նոցա ամեն մի պատուէրը ճշտապէս. ուրեմն առաջուց նոքա պէտք է խորհեն և կըշռադատեն իրանց հրամանները, ապա թէ ոչ իրաւունք չունեն պահանջելու, եթէ երեխան չկատարէ տուած պատուէրը: Այս կէտի վերաբերութեամբ շատ սխալներ են պատահում թէ տանը և թէ ուսումնարանում: Տանը պահանջում են երեխայից այնպիսի բաներ, որոնք նորա կարողութիւնից վեր են, ուսումնարանում նույնպիսի խնդիրներ են տալիս լուծելու: Զգուշացէք երեխայի կարողութիւնից վեր պահանջներ անելուց, որ չխաբուէք:

Այն չափազանցութիւններն, որոնք երեխան գործ է ածում իւր պատմութեան մէջ, ինքն ըստ ինքեան մի վառ նշանակութիւն չունի. մինչև անգամ կարելի է ուրախանալ խելքի և երեւակայութեան զարգացման համար. բայց մի մոռանաք, որ երեխաները, մանաւանդ տղաները, անպարծութեամբ չափազանցութիւններ գործածելով դառնում են սաստիկ ստախօս: Ուստի երբ դուք նկատէք, որ ձեր որդին մի անկարելի բան աւելացրեց իւր պատմութեան մէջ, կանգնեցրէք նրան և հասկացրէք, որ նա ուզող է իւր սխալը և այդպիսով վերադառնայ ղէպի ճշմարտութիւն: Օրինակ. «մտածիր, հօգիս, ինչ ասացիր. միթէ մեր տունն եկեղեցուց բարձր է»

կամ «միթէ դու հարիւր անգամ նաւակով զբօսնել ես, ինչպէս պարծեցար Գաբրիէլի առաջ»: Եթէ դուք միշտ ընդունենէք այս ձևը, երեխան շատ շուտ կսկսէ ճշմարտախօս լինել և ամեն մի սուտ կտօնէ, եթէ նա մնացած ամեն կողմերով լաւ է դաստիարակուած:

Այն, եթէ նա մնացած ամեն կողմերով լաւ է դաստիարակուած: Այս ամենագլխաւորն է, այս մի քանի խօսքերով ասած է այն, ինչ որ անհատեցու է ստախօսութիւնից հեռու պահելու համար երեխային — այն է՝ լաւ բարոյական կրթութիւն առհասարակ: Լաւ դաստիարակուած երեխան շատ քիչ առիթ կունենայ սուտ խօսելու և շատ քիչ ղիպունաձներ կարող են պատահել նորան, որոնցից ազատուելու համար նա սուտ խօսի: Երեխաները զուարճութեան համար չեն սուտ խօսում, այլ սուտ են խօսում իրանց չանցանքն ու բարոյական պակասութիւնները ծածկելու համար կամ մի որոշ նպատակ աչքի առաջ ունենալով. մի խօսքով ստախօսութիւնը միւս ախտերի արբանեակն է:

Ուստի վատ դաստիարակուած երեխան միշտ առիթ կունենայ սուտ խօսելու, որովհետև նրա համար այդ միակ ելքն է գժուարութիւնից ազատուելու համար: Հեռացրէք բարոյական պակասութիւնները և ախտաւոր ձգտումները, կհեռանայ ստախօսութիւնը:

Ստախօսութեան ներքին շարժառիթները, թէև գանազան են, բայց զրեթէ բոլորն առանց բացառութեան մի աղբիւրից են ծագում, այն է ինքնախրութիւնից: Տղան չափազանցանում է և պարծենում ցանկանալով զարմացնել ուրիշներին, նա խաբում է ցանկանալով ազատուել անախորժութիւններից կամ շահուել. նա կեղծաւորութիւն է անում և սուտ է խօսում — պատժից ազատուելու համար. մի խօսքով ամեն տեղ և միշտ ստախօսութիւնը ծառայում է

ես-ին: Ուրեմն հեռացնելով եսականութեան վատ կողմերը, մենք երեխային ճշմարտախօս կդարձնենք: Սնապարծը երբեմն շատ յարմարեցնում է սուտը ճշմարտութեան հետ ուրիշներին զարմացնելու և կամ մի առանձին ընդունակութեան տէր ճանաչուելու համար: Երբ նկատուեց այդ դիտաւորութիւնը, հարկաւոր է իսկոյն կանգնեցնել նրան և ասել, որ նրա ստերի միտքն ուրիշներին խաբելն է, իւր մասին մեծ կարծիք հաստատել տալն է: Երեխան մի քանի անգամ անյաջող փորձեր անելուց յետոյ տեսնելով որ դիւրահաւատ սենկնդիրներ չի գտնում, կամայ, ակամայ կթողնէ իւր սովորութիւնը: Բացի այս բացասական միջոցը հարկաւոր է գործ դնել և դրական միջոց, կարելի է ասել նրան այդ հանգամանքներում, «այդ տեսակ սուտ շարադրելը շատ դիւրին է բայց արժողութիւնը չնչին, ուստի հաւատալ կարող են միայն թեթեւամիտ և տխմար մարդիկ: Առաւել լաւ է, թէ և դժուար, գրաւիչ ձևով պատմել, միշտ ճշմարիտ խօսելով, դու ևս կարող ես այդ անել, հարկաւոր է միայն ուշադիր լինել և ճիշտ պատմել պատմածդ:»

Երբեմն երեխաները պարծենում են տեսնելով, որ դաստիարակները նոցա արժանաւորութիւնները չեն ճանաչում:

Այնպիսի ծնողներ և դաստիարակներ որոնք կարծում են, թէ վտանգաւոր է երեխային գովելը, շատ կայ, նոքա պարտք են համարում միշտ վատաբանել երեխային: Այդ սրտալ է և անարդարութիւն, երեխան ևս շուտով կհասկանայ, բացի այդ երեխան միջոց չունենալով բաւականութիւն տալ իւր ինքնաճանաչութեանը, սկսում է ինքն իրան գովելով վարձատրուած համարել այդ զրկանքից:

Իսկ տեսնում էք, որ երեխաների սկզբնական կրթութեան ժամանակ հարկաւոր է մեծ բարեխղճութիւն: Սկզբնական կրթութեան նպատկը արտայայտուելու է Պօղոս Ա-

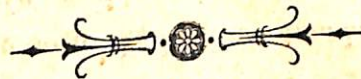
ռաքեալի հետեւալ խօսքերով. «Հայրեր ու մայրեր, թողէք սուտը և ճշմարտախօս եղէք»: Առանց վատ օրինակների երեխան չի կարող ստախօսութիւն սովորել և ես արդէն ցոյց եմ տուել թէ ինչ բանի վերայ ծնողները պէտք է առանձին ուշադրութիւն դարձնեն իրանց վերաբերութեամբ: Արդարև շատ դժուար է երեխային հեռացնել խաբեբայութեան և կեղծաւորութեան տեսարանից, որովհետև մեր հասարակական յարաբերութիւնները գլխաւորապէս հիմնուած են միմեանց խաբելու վերայ. բայց մենք մի մեծ քայլ կանենք դէպի լաւը, եթէ հրաժարուենք մի քանի ընդունուած ձեւերից. այսինքն եթէ մենք նուրբ քաղաքավարութեան փոխարէն կասենք և կլսենք միայն ճշմարտութիւնը: Կան, այն, մի քանի անձինք, որոնք հետևում են այս սկզբունքին. բայց նոքա տարօրինակ մարդիկ են համարում և կոչուում են կոպիտ և անքաղաքավարի: Ես տեսել եմ այնպիսի ծնողներ և դաստիարակներ, որոնք երբէք հարկաւորութիւն չեն ունեցել երեխայի ստախօսութեան առաջն առնելու, որովհետև ստախօսութիւն չեն նկատում երեխայի մէջ: Այս տեսակ երեխաների մշտական ճշմարտախօսութիւնը կարելի է բացատրել միայն ամենաբարձր բարոյականութեան տէր անձի ազդեցութեամբ: Երեխան զգում է, որ դաստիարակը նորանից բարձր է ամեն բանով և սիրում է նորան. ուստի նա ենթարկուում է նորա ազդեցութեան ոչ միայն սիրելով նորան, այլ և յարգելով: Բաւական չէ, որ երեխան միայն սիրէ իւր դաստիարակին, մենք տեսանք արդէն, որ երբեմն սէրը խաբեբայութեան պատճառ է դառնում, հարկաւոր է ունենալ հեղինակութիւն, որին հասնելու համար պէտք է գերազանց լինել թէ բարոյապէս և թէ մտաւորապէս: Միև կողմից առանց սիրոյ հեղինակութիւնն ոչ այլ ինչ է, բայց եթէ ահ ու գողի պատճառ, որից մնում է ատելութիւն,

Եթէ սէր չկայ, երեխան սուտ խօսելու ժամանակ կաշխատի արքան կարելի է ճարպիկութեամբ ծածկել իւր արածն:

Ուրեմն բարոյական կրթութիւնը յաջող է միայն այն ժամանակ, երբ երեխան սիրում և յարգում է իւր դաստիարակին: Բայց սէրը արտայայտուելու է ոչ միայն փաղաքշանքով և քաղցրեղէնով, այլ երեխայի մարդկային իրաւունքները լիապէս յարգելով և հաւատարմութիւն ունենալով դէպի նա: Այս կէտի դէմ մեղանջում են երբեմն ծնողները. նոքա սիրում են իրանց երեխաներին որպէս խաղալիք, բայց չեն յարգում նոցա: Նոքա յօժարութեամբ տալիս են երեխային նիւթական յարմարութիւններ և շատ անգամ չափից դուրս հոգում են նոցա բարելաւութեան համար, բայց վարւում են նոցա հետ չճանաչելով նոցա մարդկային իրաւունքները:

Նշմարիտ սէրը պատուիրում է ներողամիտ լինել երեխայի յանցանքներին և չպատժել միշտ: Ապա թէ ոչ դաստիարակութիւնը կդառնայ խրատների, սպառնալիքների և պատիժների շարք մի կողմից և խաբեբայութեան ու ստախօսութեան—միւս կողմից: Մանաւանդ որ երեխաները շուտով նկատում են, որ ծնողների պահանջը վեր է նոցա կարողութիւնից և թէ նոցա պատժում են այն բանի համար, որ ծնողները իրանք անում են անպատիժ: Առաւել լաւ է երբեմն չնկատել երեխայի յանցանքը, իսկ եթէ պատժելն անհրաժեշտ է, պէտք է ի նկատի ունենալ, որ պատիժը միւս անգամ յանցանքը չանելու համար է և ոչ վրէժ: Երեխայի պակասութիւններն ու յանցանքները պէտք է ընդունել իբրև հիւանդոտ և անկանոն երևոյթներ և պէտք է միշտ մտածել չլինի թէ մենք ենք նոցա պատճառը:

ՅՂԻ ԿՆՈՋ ԵՒ ԾՆՆԳՎԱՆԻ

ԿԵՆՑԱՂԱՎԱՐՈՒԹԻՒՆԸ

Գի կնոջ համար հարկաւոր է ամենակոնստանտը կեանք, երեկոները երկար անքուն չմնալ, ժամանակին քնել, հոգեկան անհանգստութիւններից խուսափել. ամեն օր պէտք է չափաւոր կերպով զբօսնել մաքուր օդի մէջ. չպառկել ամբողջ օրերով բազմօցի վերայ ինչպէս անում են շատերը: Կարժողութեան բացակայութիւնը ևս շատ վնասակար է. նա առաջացնում է ստամոքսի անկանոնութիւն, անքնութիւն և մի քանի ուրիշ խանգարմունքներ:

Յղի կնոջ կերակուրը պէտք է զանազանակերպ լինի և բազկացած գլխաւորապէս մսից, կանաչեղէնից, մրգեղէնից, կաթից և ձուից: Մրգեղէնը առանձնապէս օգուտ է, որովհետև նպաստում է մարսողութեանը: Ինչ վերաբերում է զանազան տեսակ հացերին և ուրիշ գժուարամարս կերակուրներին, հարկաւոր է կարելոյն չափ խուսափել նոցանից:

Յղութեան ժամանակ կանայք շատ անգամ անհանգստ են լինում սրտախառնութիւնից և փխսողութիւնից: Այդպիսի դէպքերում հարկաւոր է չափաւորութիւն պահպանել ուտելու ժամանակ, իսկ փխսողութեանը լաւ օգնում է սելտերի և սօդայի ջուրը, նոյնպէս պող շամպանեան գինին:

Այն կինը որը մտադիր է ինքը կերակրել իւր երեխա-

լին, որը բնական և ամենալաւ միջոցն է, պէտքէ վերջին երեք ամսուայ ընթացքում պատրաստէ իւր ծծերը կերակրելու համար: Պտուկների մորթը շատ քնքոյշ է, դորա համար հարկաւոր է նախապէս պնդացնել նրան: Այս նպատակով առաւօտ և երեկոյ հարկաւոր է պտուկների վերայ 10 րոպէի չափ դնել հիգրոսկոպիական բամբակ (гигроскопическая вата) արողով թրջած, լաւ է նոյնպէս սառը ջրով լուալը և նոյն բամբակով սրբել: Ներկայ կանանց անյարմար հագուստից, այսինքն կորսեալի սեղմելուց շատ անգամ պտուկները հարթ են լինում: Այս պակասութիւնը հեռացնելու համար հարկաւոր է վերջին ամիսներում ձեռքով դուրս քաշել նոցա մի քանի րոպէով:

Ծննդկանի առողջապահութիւնը. — Ծննդկանի խնամատարութիւնը մեծ նշանակութիւն ունի նորա ապագայ առողջութեան համար: Գեռ ծնունդից առաջ պէտք է հոգ տանել ծննդկանի սենեակի մաքրութեան մասին, որտեղ նա պիտի ապրի մինչև կազդուրուելը: Պէտք է ընտրել նրա համար աւելի ընդարձակ սենեակ, և այնտեղից հեռացնել բոլոր աւելորդ առարկաները. սենեակի տաքութիւնը պէտք է լինի ոչ պակաս 14°R., իսկ ծննդից լետոյ ոչ պակաս 16°R.: Սենեակը մթնեցնելու առանձին կարևորութիւն չկայ, ինչպէս այդ անում են սովորաբար, սակայն լուսամուտները կապուտ վարագոյրով ծածկել կարելի է, որ լոյսը չ'վնասէ նորածնի աչքերը:

Յետոյ հարկաւոր է առանձնապէս հոգ տանել սպիտակեղէնի և անկողնի մասին: Առաջուց պէտք է խնամքով թափ տալ, մաքրել անկողինը, բարձերը, իսկ սպիտակեղէնը ըստ հնարաւորութեան պէտք է պատրաստել մեծ քանակութեամբ և եթէ կարելի է ախտահանել նրանց (продезинфицировать): Ջուրը որ, պէտք է գործածուի ծննդեան ժամանակ. պէտք է եփած լինի, դրա համար պէտք է 1—2

մեծ շիշ եփած ջուր մշտական պատրաստի ունենալ, պէտք է նաև պատրաստի ունենալ տաք ջուր և հիգրոսկոպիական բամբակ (гигроскопическая вата) և նորա խնամքով պահել ապակեայ ամանի մէջ:

Ծննդկանը հանգիստ պէտք է պառկի անկողնի մէջ ամենապակասը ինն օր, իսկ եթէ հնարաւորութիւն կայ գեռ աւելի: Առաջին երկու օրերը նա պէտք է պառկի մէջքի վերայ, իսկ երրորդ, չորրորդ օրերում նա կարող է զգուշութեամբ կարճ ժամանակ կողքի վերայ պառկել: Առաջին 5—6 օրերում երեխային ծիծ տալու, կերակուր ուտելու համար և կամ այլ պատճառով նստելը միանգամայն վնասակար է և պէտք է արգելել:

Ծննդից լետոյ առաջին շաբաթում ծննդկանը աէտք է հեռու մնալ մտաւոր աշխատանքից և հոգեկան վրդովմունքից: Պէտք է աշխատել որ ծննդկանի մօտ կողմնակի մարդիկ շատ չլինին:

Ազատուելու չորրորդ օրը օգտաւէտ է ծննդկանին փորկապ հագնել, որ թեթեւ ճնշում գործ դնելով, օգնում է արգանտի փոքրանալուն: Ծննդկանի ուտելիքը առաջին երեք օրերում պէտք է լինի հեղուկ կերակուր: Կարելի է տալ կաթ, սուպ, բուլիօն, կաթով սուրճ կամ թէյ: Եթէ ծննդկանը լաւ ախորժակ ունի կարելի է տալ շատ քիչ քանակութեամբ սպիտակ հաց և եփած պտուղ (компотъ): Չորրորդ օրուանից կարելի է տալ աւելի սննդարար կերակուրներ իսկ 2—3 շաբաթներում փոքր առ փոքր անցնել սովորական կերակուրներին: Իններորդ օրից սկսած ծննդկանը մի քանի ժամ տեղից պէտք է վեր կենայ, բայց մինչև երրորդ շաբաթը նա պէտք է խուսափէ ծանր շարժողութիւններից, չբարձրացնէ ծանրութիւններ և ընդհանրապէս հեռու պահէ իրան ամեն տեսակ ճնշումներից: Չորս շաբաթից առաջ

նա չպէտք է տանից դուրս գալ և միայն հինգերորդ շաբաթում նա պէտք է ձեռնարկէ իւր սովորական աշխատանքներին:

Ծծելի նեղիւնը.— Ծծերի ճեղքուածների վերայ հարկաւոր է խօսոյն գնել բորական թթուում (борная кислота) թրջած քաթան և անմիջապէս դիմել բժշկի օգնութեանը, որովհետեւ այդ ճեղքուածները երբեմն վարակում են և մեծամեծ վերքերի պատճառ են դառնում: Բժշկի բացակայ եղած դէպքում գիւղում կարելի է գործ ածել աղաղի (таминъ) և քաղցրիտի (глицерина) խառնուրդ, կամ բիսմութի օժանելիք: Մինչև բժշկի գալը կարելի է լիշեալ միջոցով օգտուել, փոխելով իւրաքանչիւր 1/2 ժամ թրջած քաթանը, վերան գնելով մաքուր հիգրոսկոպիական բամբակ, որը պէտք է ամեն անգամ փոխել:

Մօր կերակուրը.— Երեխային կերակրելու ժամանակ թէև ուտելիքէնի մէջ խիստ պահեցողութիւն հարկաւոր չէ, սակայն կան մի քանի անհրաժեշտ գիտելիքներ որոնց պէտք է ի նկատի ունենալ, զորօրինակ վնասակար է գործածել լօբի, սիսեռ, հում միրգ և կանաչեղէն, բայց եփած մրգեղէնի չափաւոր գործածութիւնը օգտակար է: Լաւ է գինիներ գործածելուց հետո մնալ, բայց եթէ մայրը թույլ է և կարիք է զգում գինու, կարելի է գործածել, միայն թէ քիչ: Արգելոււմ է նոյնպէս թթու, աղին, դափնի տերեւով և վանիլով պատրաստուած կերակուրները:

Եթէ կնոջ կաթը չէ բաւականցնում երեխային, օգտակար է չափաւոր աղի ուտելիքներ գործածել. զորօրինակ, իկրա, սելեօզկա և այլն. այս կերակուրները սաստկացնում են ծարաւը և ջուր կամ այլ հեղուկ գործածելով շատացնում կաթը: Առանց բժշկի թույլատուութեան չի կարելի լուծողական ընդունել և ուրիշ դեղեր գործածել: Եթէ բը-

ժիշկը դեղ գրել է կամենում, պէտք է նախապէս նրան յայտնել, որ հիւանդը ինքն է կերակրում երեխային:

Ծծմայր.— Երբ երեխային ծծմայրն է կերակրելու, նա պէտք է իւր մարմինը տաք ջրով մաքուր լուանալ և ապա կերակրէ մանկանը: Ծծմօր ուտելիքը պէտք է լինի իւր սովորական կերակուրը և ըստ կարելոյն չափ՝ յագեցնել նրա ցանկութիւնները, բացի գրգռիչ խմիչքներից: Նրան հարկաւոր չէ տալ սուր հոտով ուտելիքէն, զորօրինակ սխտոր, բահար, թթուներ, չոր կանաչեղէն, պտուղներից լեւոյ գարեջուր և առհասարակ պէտք է խոյս տալ այն ամեն բանից, ինչ որ կարող է լուծ առաջացնել: Ծծմայրը լողնած, վրդովուած և կամ բարկացած ժամանակ չպէտք է ծիծ տալ մանկանը: Եթէ եղանակը վատ է և երեխային չի կարելի տանել բաց օդի մէջ, այն ժամանակ ծծմայրը յամենայն դէպս պարտական է մի քանի ժամ զբօսնել մաքուր օդի մէջ, որը շատ լաւ ազդում է նրա կաթի առատութեան և լաւանալու վերայ: Պէտք է խստօրէն հսկել, որ ծծմայրը երեխայի վրայ գործ չգնէ զանազան քնացնող և թմրեցընող միջոցներ, դրանք միշտ վնասակար են և նոյն իսկ վրտանգաւոր:

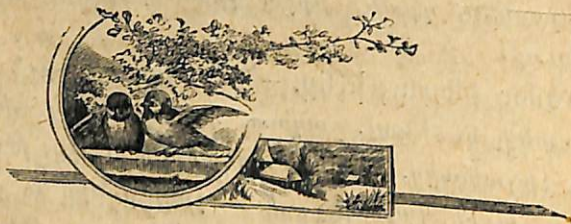
Ծծմօր քնտրութիւնը.— Ծծմայրը պէտք է առողջ և լաւ կազմուածք ունենայ, ազատ ամեն տեսակ հիւանդութիւններից, (խլախտից, արեան սակաւութիւնից, թոքախտից, սիֆիլիսից, աչքի վարակիչ հիւանդութիւնից և այլն): Յանկալի է նոյնպէս առողջ ատամներ: Ծծմայրութեան ամենալաւ հասակը 20—35 տարին է. լաւ կլինի եթէ ծծմօր երեխան հասակակից է իւր նոր սանիկի հետ: Ծծմայր չպէտք է վարձել այն կնոջը որ նոր է ազատուել, կամ ծննդից 6 ամիս արդէն անցել է: Լաւ ծծմայրը պէտք է ունենայ առատ և լաւ կաթ: Կաթի առատութիւնը կարելի է ստուգել երեխա-

լի 15 րոպէ ծիծ ուտելուց լետոյ կթելով ծծմօր ծծերը. իսկ կաթի յատկութեան վերայ մեծ ազդեցութիւն ունի ծծմօր կենցաղը և պահեցողութիւնը:

Ծծմօր Դոխելը.— Եթէ երեխային ծիծ տալը յաջող է գնում, երեխայի ծնողները չպէտք է ոչ մի դէպքում փոխէն ծծմօրը, մինչև որ բոլորովին ծծից չկտրեն: Եթէ ծրծմօր հետ դաշտան է պատահում, և թէև դա անախորժ է կերակրելու ժամանակ, սակայն դրա համար ծծից կտրել պէտք չէ, թէև երեխան կարճ ժամանակով հիւանդանայ նոյն իսկ: Ամենից առաջ հարկաւոր է բժշկին դիմել, որովհետև շատ դէպքերում գերադասելի է թողնել ծծմօրը, քան թէ փոխել երեխայի կաթը: Իսկ եթէ երեխայի հիւանդութիւնը կրկնուի հետևեալ դաշտանների ժամանակ, այդ դէպքում հարկաւոր է անպայման փոխել ծծմօրը:

Կին բժիշկ Վ. Ա. Վոլկեևսկայն

ԻՆՉՊԻՍ ՊԵՏԷ Է ԽՆՇՄԵԼ ՆԱՐԵԾՆԻՆ

(Քարուածք ЖУРՆ-ից ևս Carnet de Bébé)

մենատուաջիւն հոգասարուքիւնը.— Երեխայի ծնելուց լետոյ պէտք է անմիջապէս մաքրել նրա աչքերը հիգրոսկոպիական բամբակով (гигроскопическая

вата), կամ մաքուր շորով, և եթէ կարմրած է, հարկաւոր է կաթացնել ամեն մի աչքի մէջ մի կաթիլ 2% Ag № 3 և ապա մարմնին վազելին, ձիթաիւղ, կամ մի որևէ անալի իւղ քսել և փաթաթել բրդէ շորի մէջ ու դնել մի ապահով տեղ, հեռու դռնից և պատուհանից: Հարկաւոր է նոյնպէս մաքրել երեխայի բերանը կեղտերից, որպէս զի ազատ կտտարուի նրա շնչառութիւնը: Պէտք է մաքրել այնպէս. ամենից առաջ մաքուր լուանալ ձեռքերը, ապա ցուցամատի վերայ, փաթաթել մի հին, բայց մաքուր, քրնքոյշ շոր և աշխատել այդ մատով բաց անել երեխայի բերանը և հանել այնտեղից լորձուկները:

Առհասարակ մեզ մօտ շատ էլ ուշք չեն դարձնում մաքրութեան վերայ, կեղտոտ ձեռքերով ծննդկանից դառնում են նորածինը և այդպիսով տեղիք են տալիս գանազան հիւանդութիւնների:

Առաջին վաննան.— Հենց որ տատմայրը վերջացրեց ծննդկանի մաքրելը և տեղաւորելը, նա պէտք է իսկոյն երեխային լողացնէ: Սրա համար հարկաւոր է վերցնել մաքուր, պարզ և թարմ ջուր, չափել ջերմաչափով ջրի տա-

քութեան աստիճանը որ նա ունենայ ոչ պակաս քան 27°R (33,3C) և ոչ աւելի քան 29 R (36 C): Երեխային լաւ մաքրելու համար անհրաժեշտ չէ սապոն. Vernix caseosa որ լինում է նորածնի վրայ բաւական լաւ մաքրում է ձոււի գեղնուցը, իսկ եթէ երեխի վրայ իւրը լաւ է քսած, այն ժամանակ բաւական է լուալ միայն հասարակ ջրով: Մեզ մօտ ընդունուած է նորածնի վրայ աղ ցանել, կարծելով որ այդ օգնում է նրա առողջութեանը և ամրացնում է երեխայի մարմինը. սակայն այդ սխալ է, որովհետեւ երեխայի քնքոյշ մարմինը առանց ցաւի անկարող է տանել աղի սոււր դրգուումը:

Եթէ երեխան իսկապէս շատ կեղտոտ է, այն ժամանակ կարելի է լուանալ մաքուր սապոնով այն է գլիցերինի կամ ձոււի սապոնով, որոնք հազար անգամ աւելի լաւ և անվնաս են քան թէ այն բոլոր անուշահոտ սապոնները, որոնք իբրև թէ երեխաների համար են պատրաստած:

Լողացնելու ձևը.— Երեխային պէտքէ փաթաթել կամ Փլանելի կամ բուժագէի մէջ և ապա ընկղմել սկսած ոտքերից: Քլիսի տակ հարկաւոր է դնել մի մաքուր կսլորած շոր, և այնպէս պէտքէ տեղաւորել երեխային ջրի մէջ, որ ամբողջ մարմինը բացի երեսից ծածկուած լինի ջրով:

Լողացնում են այսպէս, քաշում են դլիսից սաւանը և լուանում են գլուխը, ամեն անգամ ձեռքը ճակատից դէպի երեսը: Թաթելով: Պէտքէ զգուշանալ որ վաննայի ջուրը երեխայի երեսին չթափուի, նոյն իսկ եթէ սապոն էլ չլինի: Քլուխը լուանալուց լետոյ ծածկում են և ապա միւս մասերն են լուանում: Մեծ ուշադրութեամբ պէտքէ լուանալ ականջների լետերը վզի շուրջը, այսինքն ծալքերը, կռան տակերը, ոտերի արանքը, որպէս զի ոչ մի տեղ կեղտ չմնայ: Ծալքերը հարկաւոր է լուանալ միմիայն ջրով այսինքն հարկաւոր չէ սպունգով կամ շորով անպատճառ սրբել այդ քնքոյշ մասերը, այլ բա-

ւական է ծալքերը միմիանցից հեռացնել, սպունգը սեղմել և ջուրը վազեցնել նրանց վրայից: Եթէ երեխան ձեռքը կամ սուր չի հեռացնում, որ կարելի լինի լուանալ ծալքերը, պէտք չէ ուժով հեռացնել, այլ մի բոպէ միայն բռնեցէք նրա սուր կամ ձեռքը և նա, շնորհիւ իւր թուլութեան, ձեզ կհնազանդի: Երեսը և աչքերը երբէք չպէտքէ լուանալ վաննայի ջրի մէջ. երեսը պէտքէ լուանալ առանձին ջրով, բայց նայն աստիճանի, ինչ աստիճանի որ մարմինը լողացնելու ջուրն է. իսկ աչքերը պէտքէ լուանալ բորական թթուութեամբ (ՃՐՄԱՅԱ ԿԻՏԼՈՒՄ): Մարմինը լաւ է լուանալ մի կտոր շորով, իսկ երեսը մի փոքրիկ սպունգով: Վաննայից հանելուց եթէ մի ամանով ջուր ածէք վերան, հարկաւոր է որ այդ ջուրը լինի վաննայի ջրի տաքութեան աստիճանին և ածէք առաջ գըլխին և ապա մարմինին: Վաննայից հանելուց լետոյ իսկոյն պէտքէ փաթաթել տաքացրած սաւանի մէջ և ծածկել վերմակով: Ծալքերը չորացնելու համար հարկաւոր է սաւանը դնել նրանց մէջ, որ ծծէ խոնաւութիւնը: Որքան փարելի է պէտքէ լաւ մաքրել: Վաննայի ջուրը պէտքէ այնքան լինի, որ ծածկէ երեխայի ամբողջ մարմինը, աւելի հարկաւոր չէ, որովհետեւ սա կարող է ճնշել երեխայի կուրծքն ու փորը:

Իբրև աման լողացնելու առաջին երկու ամիսը նպատակաւորմար են մեր տաշտակները. բայց նրանց պէտքէ վերին աստիճանի մաքուր պահել: Առաջին վաննայից լետոյ, անհրաժեշտ է եռացրած ջրով և աւազով լուանալ, որովհետեւ փայտը ծծում է օրգանական մասերը, որոնք փչացնում են լետազայ վաննայի ջուրը: Ամեն անգամ տաշտակը պէտքէ լուանալ եռացրած ջրով և սապոնով և ապա դնել արևի տակ չորանալու: Տաշտակը պէտքէ այնքան խոր լինի, որ ջուրը ծածկի ամբողջ մարմինը: Տաշտը բացի երեխային լողացնելուց, ոչ մի բանի չպէտքէ ծառայէ: Դժբախտաբար մեզ

մօտ երեխայի կեղտոտ շորերը լուանում են նույն տաշտակի մէջ, սակայն այդ սխալ է, որովհետև ինչպէս վերևն ասացի, փայտը ծծում է օրգանական մասերը, փչացնում է յետագայ վաննայի ջուրը և այդպիսով վարակում է երեխային և տեղիք տալիս զանազան հիւանդութիւնների: Մետաղի վաննաները ևս լաւ են, միայն սրանք պէտքէ լինին նոր, հարթ և խոր. ներկած վաննաները մի քանի օր ծննդից առաջ հարկաւոր է լուանալ տաք ջրով և մէջը ջուր թողնել որ հեռանայ ներկի թունաւոր մասերը: Աւելի լաւ են ցինկի վաննաները:

Ձեւմաչափի անհրաժեշտութիւնը. — Ամենամեծ ուշադրութիւնը պէտքէ դարձնել վաննայի ջրի տաքութեան աստիճանին, ուստի հէնց առաջին օրից մայրը պէտքէ ստիպէ, որ չափեն ջրի տաքութեան աստիճանը, որովհետև համարեա գրանից է կախուած երեխայի կեանքը: Առհասարակ տատմայրը և ծծմայրը ջրի տաքութեան աստիճանը չափում են իրենց ձեռքով կամ քիթի ծայրով, և կարծում են, որ ջուրը արդէն լարմար և պատրաստ է. սակայն այդ միանգամայն սխալ է: Մարդու մորթը ժամանակի ընթացքում կորցնում է իւր զգայնութիւնը և այդպիսով հեշտութեամբ սխալեցնում է. և այն ջուրը որ նրանք պատրաստում են չի կարող հարկաւոր աստիճանին լինել: Կերեր պատմում է որ Էլբինգ քաղաքում 380 երեխաներից 99 մեռել են շնորհիւ նրա, որ հմուտ տատմայրը վաննաների տաքութեան աստիճանը իւր ձեռքովն է չափել և այն ջուրը, որ նրան շատ հով է երևացել ունեցել է միշտ 31° — 35°R. ահա ինչ սոսկալի վախճան է ունենում ջերմաչափից խոյս տալը, որը և շատ էժան է և շատ հեշտ է ձեռք բերելը: ջերմաչափ կարելի է գտնել ամեն մի դեղավաճառի մօտ, միայն պէտքէ խնդրել, որ ջերմաչափը ուղղեն յետոյ տան, որովհետև մի երկու աս-

տիճան սխալը շատ վատ ազդեցութիւն կարող է ունենալ: Ինչպէս առաջին նույնպէս և բոլոր վաննաների ջրի տաքութեան աստիճանը պէտքէ լինի ոչ պակաս քան 27°R (34°C) և ոչ աւել քան 29°R (36°C): Հարկաւոր է լողացնել ոչ երկար քան 5—10 րոպէ գրանից աւելի երկար պահելը կարող է վնասել երեխային, որովհետև ջրի մէջ մարմնի նիւթերի փոխանակութիւնը և կաշուի միջոցաւ տաքութեան հաղորդակցութիւնը փոխւում է: Ջրի տաքութեան աստիճանը հարկաւոր է չափել հետևեալ կերպով. բոլորովին մաքուր վաննայի մէջ հարկաւոր է ածել տաք և սառը ջուր լաւ խառնել և չափել ջերմաչափով: Երբ ջրի տաքութեան աստիճանը լինի 29°R. (36°C) միայն այդ ժամանակ է հարկաւոր գցել ջրի մէջ այն շորը, որի վրայ երեխային պէտքէ դնել. շորը գցելուց կրկին չափել և երբ կլինի 27° կամ 28°R, այն ժամանակ կարելի է երեխային լողացնել: Լողացնելուց յետոյ անհրաժեշտ չէ իսկույն հագցնել շորերը. կարելի է մաքուր չորացնել ու փաթաթել Փլանելի կամ բուժաղէի սաւանի մէջ և թողնել որ քնէ:

Առաջին վաննայից յետոյ, հարկաւոր է նայել և տեսնել արդեօք երեխան վնասուած չէ և կամ պակասութիւն չունի. եթէ որևէ բան նկատուում է, պէտքէ իսկույն դիմել բժշկին: Այդ բոլորը պէտքէ անել շուտափոյթ, որ երեխան չմրսի: Մինչև 6 շաբաթը լաւ է լողացնել օրական 2 անգամ այն է կէս օրին և քնելուց առաջ: Եթէ զանազան պատճառներով անկարելի է լողացնել 2 անգամ, այն ժամանակ անհրաժեշտ է օրական գոնէ մէկ անգամ: Ամեն անգամ երեխային պէտքէ լողացնել ոչ առաջ քան 1 1/2-2 ժամ անցած կերակրելուց, այսինքն եթէ կերակրել էք ժամը 10-ին, կարող էք լողացնել ոչ առաջ քան 11 1/2—12-ին: Որքան էլ երեխան

լաց լինի, չպէտքէ շտապել և ժամանակից առաջ լողացնել, որովհետև վնաս է:

Յաճախ ծծմայրը կամ աղախինը երեխային լողացնելիս տակն են գցում նրա կեղտոտ շորերը, որպէս զի լետոյ լուանան վաննայի մէջ. բայց ինչպէս վերեն ասացի անկարելի է վաննան ուրիշ բանի գործ ածել, աչքի առաջ ունենալով վարակուելը հետևապէս և հիւանդութիւնը: Մայրը միշտ պարտական է ինքն իւր ներկայութեամբ և իւր ձեռքով պատրաստելու իւր երեխայի վաննայի ջուրը, որքան էլ զբաղուած լինի նա չպէտքէ խոյս տայ, մօր սուրբ պարտականութիւնից ամենաառաջին զբաղմունքն իւր երեխան է:

II

Առաջին անգամ ծիծ սալը.— Առաջին վաննայից լետոյ, նորածինը քնում է մօտ 4—6 ժամ. արթնանալուց լետոյ հարկաւոր է նայել, եթէ թրջած կամ կեղտոտած է պէտք է մաքրել (որա համար միշտ պատրաստ մի ամանում պէտք է ունենալ սպունգ և ջուր, որպէս զի ամեն անգամ լուանալ կեղտոտ տեղերը, կարելի է հենց առաջին օրից սովորեցնել քիչ հով ջրի) կրկին հարկաւոր է լուանալ բերանը և շորերը հազցնել: (Թոյլ կամ օրապակաս նորածիններին շոր չեն հազցնում, այլ բամբակի մէջ են պահում): Եթէ նորածինը արթնանալուց լետոյ անհանգստանալ, կարելի է ծիծ տալ առաջին անգամ. առաջին կաթը, որը երեխան ծծում է կոչուում է Colostrum շատ լաւ է ազդում նորածնի մարսողութեանը մաքրում է ստամոքսը այն կեղտերից, որոնք գտնուում են նրա փորում մօր արգանտում գտնուած ժամանակը: Ամեն անգամ ծիծ տալուց առաջ և լետոյ անհրաժեշտ է լուանալ ծծերը մի մաքուր շորով, որպէս զի չկեղտոտուեն և միկրոբների տեղիք տան: Նոյնպէս պէտքէ լուանալ երեխայի բերանը մի մաքուր բարակ շորով, որը պէտքէ

թրջել եփած և սառեցրած ջրի մէջ: Ծիծ տալուց առաջ հարկաւոր է մի երկու կաթ կլթել որպէսզի կուրծքը կակդի: Իսկ իւր թուրքը քսել կամ խնդրել սրան նրան որ ծծեն և լետոյ տալ երեխային, ոչ մի կերպ չի կարելի: Հարկաւոր է ընդմիջաւ թողնել այդ անմիտ և վտանգաւոր սովորութիւնը. որովհետև բերանում կարող են լինել զանազան բակտերաներ, որոնք վարակելով ծիծը, կընկնեն երեխայի բերանը և կխանգարեն մարսողութիւնը: Երկրորդ անգամ երեխային կարելի է ծիծ տալ, միայն երկու ժամից լետոյ. այդ երկու ժամուայ ընթացքում ծննդկանը պէտք է մի բան ուտէ. օրինակ մի բաժակ կաթ, կամ մի աման բուլիօն, կամ հաւի ձեծած միս: Եթէ մօր կաթը առաջին օրերը չըբաւականացնէ նորածնին, այն ժամանակ կարելի է տալ եռացրած շաքարի ջուր, բայց ոչ գտալով, այլ ծծակով, (РОЖОКЪ) (որը պէտքէ լաւ եռացնել և լուանալ): Առաջին օրը երեխային բաւական է կերակրել 3 անգամ: Երկրորդ օրը 6 անգամ, չորրորդ օրը 7 անգամ: Առաջին օրերը հարկաւոր է ծիծ տալ, ոչ լաճախքան ամեն մի 2—3 ժամը: Եթէ մի ժամ աւելի քնէ հոգ չէ. հարկաւոր չէ արթնացնել: (Թոյլ կամ օրապակաս նորածիններին հարկաւոր է արթնացնել և տալ ամեն 2—2 1/2 ժամը ճշտապէս): Եթէ երեխան երկար քնէ և արթնանալուց ծիծ չուտէ, ցու չէ, հարկաւոր չէ ուժով կերակրել, եթէ շրթունքները չօրացած են, կարելի է քիչ շաքարաջուր տալ: Անհրաժեշտ է միշտ հսկել երեխայի մաքրութեան վերայ, այսինքն ամեն անգամ արթնանալիս հարկաւոր է մաքրել և լուանալ կեղտերը: Եթէ առաջին վաննայից լետոյ նորածինը քնէ մօտ 10 ժամ հարկաւոր չէ անհանգստանալ և նրան արթնացնել, հարկաւոր է աչքի առաջ ունենալ նորածնի լողնածութիւնը ծննդեան ժամանակ և նրան հանգիստ տալ: Առհասարակ պէտքէ խոյս տալ երեխա-

ին արժնացնելուց և ուժով ծիծը բերանը խրելուց, իսկ եթէ ինքը նորածինը ցանկանալ, իհարկէ հարկաւոր չէ գրկել նրան իւր կաթից: Երբէք հարկաւոր չէ լսել զանազան տաւերի, ծծմայրների խորհուրդը և բացի ծծից և եռացրած ջաքարաջրից, ոչինչ չ'պէտքէ տալ նորածնին: Եռացրած ջուրը պէտքէ սառեցնել մինչև մօր կաթի տաքութեան աստիճանը. այն է 36°—37°С (39°R): Մեր պառաւանների հմտութիւնը ոչինչ չարժէ, քանի որ նրանց խորհուրդները բոլորովին զուրկ են առողջապահական սկզբունքներից, լուրջ գէպքում հարկաւոր է դիմել բժշկին և նրա խորհրդին հետեւել: Չպէտքէ լսել շրջապատողներին և յետաձգել բժշկին դիմելը. աւելի լաւ է վաղօրօք դիմել և հիւանդութեան առաջն առնել, քան սպասել, որ երեխան ուժից ընկնի և բժշկի համար անհնար լինի այլևս հիւանդին օգնել: Առհասարակ պէտքէ աշխատել որքան կարելի է շատ կարգաւ առողջապահական գրքեր որքան կարելի է լաւ ծանօթանալ երեխայի օրգանիզմի և նրա զարգացման հետ և որքան կարելի է խոյս տալ հին, նախապշարուած խորհուրդներից...

Կռելը.—Երեխան չէ խօսում, բայց կշիռն է խօսում, նա ասում է արգեօք երեխան աճում զօրանում է, թէ ընդհակառակը նիհարում է կամ մնում անփոփոխ» այսպէս է ասում Տալբեր: Հէնց որ երեխան ծնուեց հարկաւոր է նրբան կշռել և թուերը նշանակել նրա յարմար լատուկ տետրակում: Առաջին 3—4 օրը երեխայի կշիռը պակասում է, շնորհիւ զանազան հանգամանքների, 5-րդ օրից սկսում է կամաց կամաց աւելանալը: **Եթէ էլի զարուհակուի պակասեալ այդ արդէն պատճառը քափան երևոյթ է, հարկաւոր է առաջն առնել: Երեխայի կշռի պակասելը կարող է լինել 1) երբ երեխան չի ստանում այնքան կաթ, որքան նրա օրգանիզմն է պահանջում, 2) երբ աղիքները ցաւում են, 3) երբ**

թոքերը թոյլ են և դժուարացնում են ծծելու կարողութիւնը: Կշռելով կարող էք իմանալ երեխայի պակասելը և վաղօրօք դիմելով բժշկին, չէք թոյլ տայ, որ երեխան նիհարի այն աստիճան, որ նկատելի լինի պարզ աչքի համար, որովհետև այդ աստիճան լղարելը արդէն վտանգաւոր է: Կշռելով երեխային դուք կարող էք դատել, թէ արգեօք կաթը, որը նա ծծում է լաւ է թէ ոչ, լինի այդ մօր կամ ստնտուի կաթը, կամ արհեստական պատրաստած: Մտա 10-րդ օրը երեխան կշռում է այնքան, որքան որ կշռել է ծնուած ժամանկը, բայց պատահում է, որ միայն 20—28-րդ օրն են վերականգնում իրանց առաջուկայ կշիռը, ուստի հարկաւոր չէ անհանգստանալ: Հարկաւոր է կշռել առաւօտեան ծիծ տալուց առաջ, որովհետև ծծած կաթը ազդում է կշռի վերայ: Եթէ մալրը շատ զբաղուած է և ամեն օր չի կարող կշռել, նա պարտաւոր է գոնէ շաբաթը 2—3 անգամ կշռելու բայց միևնոյն ժամանակ և միևնոյն պայմանների մէջ: 5-րդ ամսից արդէն կարելի է կշռել շաբաթը 1 անգամ: Կշռելը հեշտ է. հարկաւոր է առաջուց կշռել այն բոլոր մաքուր շորերը, որը պէտք է հագցնեն կամ փաթաթեն նորածնին (ոչինչ չպէտք է մոռանալ, մինչև անգամ պորտի բամբակը պէտք է կշռել): Կշռելուց յետոյ պէտք է գրել այն թիւը, որը կստանաք, յետոյ երեխային պէտք է հագցնել կամ փաթաթել այդ շորերը և կշռել կրկին, պէտք է գրել նոր թիւը և առաջինը հանել այս վերջինից ու կստացուի երեխայի քաշը: Ինչ վերաբերում է կշռին ամենից լաւն է հռոմէական կշիռը (balace romaine), բայց դժբախտաբար նա շատ սուղ է և արժէ 25 ռուբլի: Կայ և 8 ռուբլիանոց, Պետերբուրգ Րիխտերի խանութում, բայց եթէ այդ էլ թանգ համարուի, այն ժամանակ կարելի է գնել հասարակ էժան կշիռ և ամեն անգամ կշռելիս վերան դնել կամ տախտակ,

կամ մի մատուցարան, որ երեխայի համար յարմար լինի պարկեղը (ի հարկէ առաջուց պէտք է կշռել և իմանալ գրանց քաշը):

Կշռելն անհրաժեշտ է. բոլոր հեղինակաւոր բժշկիկներն ասում են, կշռելը միակ միջոցն է, որով կարող են իմանալ թէ արդեօք երեխան աճում է թէ ոչ: Բժշկապետ Սնետկինը բաժանում է նորածիններին 3 կարգի.

	գրուանքա	grammes
I թույլ նորածինները կշռում են	2—6,5	800—2500
II նորմալ » » »	6—10	2500—4000
III խոշոր » » »	10—11	4000—4500

Տղայ նորածինները կշռում են աւելի ծանր քան աղջիկները: Միջին թւով նորմալ նորածինը կշռում է 3 կիլոգր. 250 գր. առաջին օրերը, ինչպէս ասացի նա պակասում է, ապա կամաց, կամաց աւելանում: Մինչև 5-րդ ամիսը նա աւելանում է միջին թւով շաբաթը 150 գր. (gr.) 5—6 ամիսը նա կրկնապատկում է իւր ծնուած օրուայ կշիռը և այդ ժամանակ նա աւելանում է շաբաթը միայն 100—80 գր. (gr.) և մի տարում նա կշռում է 9 կիլոգրամ: Եթէ երեխան չաւելանայ, կամ պակասի, հարկաւոր է բժշկին դիմել, որպէս զի նա հիւանդութեան առաջն առնէ: Հարկաւոր չէ երկար սպասել:

Մօր ծիծ սալու առաւելութիւնը.— Մայրը, եթէ նա տկար չէ և բաւականաչափ կաթ ունի, ինքը պարտաւոր է կերակրել իւր երեխային. դա մի ուրիշ պարտականութիւն է, որից նա չպէտք է խոյս տայ, ոչինչ չէ կարող փոխարինել մօր անձնուէր խնամքին և հոգացողութեանը: Զուր չէ Փեգր ասում, որ «իսկական մայրը նա չէ, որ ծնել է, այլ նա է, որ կերակրել է»: Մօր կաթը երեխայի համար ամենալաւ և ամենաառողջարարն է: Ծիծ տալը օգնում է նոյն-

պէս մօր շուտ առողջանալուն (ծննդից յետոյ): Թէ որքան անհրաժեշտ է երեխայի համար մօր կաթը, այդ ցոյց է տալիս հետևեալը. մօր կաթով կերակրուողներից մեռնում են 8,28%, իսկ ծծմօր կաթով կերակրուողներից 18%: Մայրը չպէտք է կերակրէ միայն հետևեալ դէպքերում. 1) երբ նա ունի սաստիկ սակաւարիւնութիւն, որովհետև այդպիսիների կաթը վատ է լինում. 2) երբ նա ունի թոքախտ, 3) երբ նրա ծնողները ունին թոքախտ. 4) երբ նա հոգեպէս հիւանդ է: Այս դէպքերում աւելի լաւ է ծծմայր վարձել, որովհետև մօր կաթից յետոյ առաջին տեղը կնոջ կաթն է բռնում, յետոյ իշի և ապա այժի կաթը: Իսկ եթէ մայրը հիւանդ է սիֆիլիսով, այն ժամանակ պարտաւոր է ինքն կերակրելու և իրաւունք չունի դիմելու ծծմօր, որովհետև երեխան շատ հեշտ կարող է վարակել անմեղ ծծմօրը: Սիֆիլիսի ժամանակ մօր կաթը չէ փչանում, ուստի և կարիք չկայ ծծմօր դիմելու:

Զարկերակը.— Ամեն մայր պէտք է կարողանայ հաշուել իւր երեխայի զարկերակը: Զարկերի քանակութիւնը իմանալու համար, հարկաւոր է ունենալ վարկեանով ժամացոյց: Պէտք է բռնել երեխայի ձեռքը, զտնել զարկերակը և ապա նայել ժամացոյցին և տեսնել քանի անգամ է խփում զարկերակը 30 վարկենում և ապա ստացած թիւը բազմապատկել 2-ով. այսպէս եթէ 30 վարկենում խփել է 60 անգամ, ուրեմն նա մի րոպէում կխփէ 60×2=120:

Երեխայի զարկերակի քանակութիւնը մի րոպէում լինում է

130—140	զարկ	ծնուած ժամանակը.
100—120	զարկ	1 տարեկան հասակում.
100—110	զարկ	3 » »
90—100	զարկ	5 » »
80—90	զարկ	7 » »
80—	զարկ	11 » »

Քնած ժամանակ զարկերի քանակութիւնը քչանում է 15—20-ով: Եթէ զարկերի քանակութիւնը շատանում է բայց տաքութիւն չունի, կնշանակէ լուրջ հիւանդ չէ, ընդհակառակը զարկերի քանակութեան պակասելը ապացոյց է հիւանդութեան և պէտք է իսկույն բժշկի դիմել:

Ձերմութեան աստիճանը իմանում են ջերմաչափով, սրա համար հարկաւոր է ջերմաչափը իւր սուր ծայրով, ուր գտնւում է սնտիկը, դնել կռան տակը, (ջերմաչափը դնելուց առաջ հարկաւոր է սրբել կռան տակը, որ նա քրտնած չլինի, որովհետեւ այդ բոլորը ազդում է տաքութեան վերայ): Ձերմաչափը հարկաւոր է պահել 10—15 րոպէ. նորմալ տաքութեան աստիճանը 37° Ե. է, 38° Ե. ցոյց է տալիս թեթեւ ջերմ, 39° Ե. արդէն լուրջ ջերմ է. իսկ 40° Ե. բոլորովին լուրջ: Եթէ տաքութիւնը սկսւում է 38° Ե.-ից և կամաց կամաց հասնում է 40° Ե.-ի այդ աւելի երկիւղալի է, քան թէ այն ժամանակ երբ ուղղակի 40° Ե. է:

Ձնչառութիւնը.—Մայրը նոյնպէս պէտք է կարողանայ հաշուել իւր երեխայի շնչառութիւնը: Երեխաների շնչառութեան քանակութիւնը մօտ 40 է մի րոպէում: Շնչառութիւնը հաշուելու համար հարկաւոր է ձեռքը թեթեւ կերպով դնել երեխայի փորի վրայ և ամեն մի արտաշնչելն ու ներշնչելն հաշուել մի շնչառութիւն: Նկատուած է, որ թոքերի հիւանդութեան ժամանակ շնչառութիւնը լինում է 80. այն ժամանակ ասում են որ շնչառութիւնը շատ յաճախ է, իսկ երբ շնչառութիւնը ծանր և հեռու է նշանակում է փորն է հիւանդ: Ուղեղի հիւանդութեան ժամանակ շնչառութիւնը անկանոն է կամ արագ կամ կամաց:

Լեզուի գոյնը.—Նմանապէս պէտքէ ուշք դարձնել լեզուի գոյնի վերայ. առողջ երեխայի լեզուն պէտք է լինի վարդագոյն, մանաւանդ լեզուի ծայրը և կողքերը: Լեզուի

մէջ տեղը պէտք է լինի բոլորովին մաքուր և խոնաւ: Եթէ լեզուի վերայ խիտ և սպիտակ կեղտ կայ, նշանակում է երեխան ջերմ ունի: Եթէ լեզուն չոր կարմիր և տաք է, նշանակում է մարսողութեան խոզովակը խանգարուած է. եթէ լեզուն անշարժ է և անգոյն ու վրան նկատւում են առանցի հետքեր, նշանակում է երեխան շատ թույլ է:

Սենեակի սափութեան ստիճանը.—Պէտք է աշխատել երեխային չմրսեցնել. սենեակի տաքութեան աստիճանը պէտք է լինի 15°—17°R, բայց ոչ աւել, նոյն իսկ եթէ երեխային տաք հագցնեն, նա կարող է տանել 10°—12°R: Երեխայի հագուստը պէտք է լինի սպիտակ գոյնի որպէս զի կեղտը անմիջապէս երևի: Բարձր և դժուար թաւամազից չը պէտք է լինեն այդ վնասէ, այլ ձիւռ պոչի մազից:

Գլխի ձեւը.—Շատ անգամ նորածինների գլուխը անկանոն ձև է ստանում, սակայն հարկաւոր չէ, ինչպէս մեզ մօտ ընդունուած է, տրորել, որպէս զի ձևը լաւանայ, այլ պէտք է որ ինքն իրան ուղղուի, որովհետեւ այդ անմիտ տրորելը կարող է խելագարութեան պատճառ դառնալ:

Կուրծքը.—Նորածնի կուրծքը, միևնոյն է լինի նա աղջիկ կամ տղայ նորածին, 4-րդ օրը ծննդից յետոյ ուռչում է. կաշին կարմրում է և եթէ սեղմէք կաթ կհոսէ: Այդ ուռուցքը աւելանում է մինչև 8-րդ օրը, յետոյ սկսում է կամաց կամաց անցնել և բոլորովին քաշոււմ է կամ մի, կամ երեք ամսուայ ընթացքում: Բայց պատահում է որ տևում է նոյն իսկ մինչև 6 ամիս: Դժբախտաբար մեզ մօտ ընդունուած է այդ ուռած ծծերը կամ ծծել կամ սեղմել, կարծելով որ բնութիւնը սխալ է գործել, պէտք է ուղղել, սակայն այդ սեղմելը աւելի է բորբոքում կուրծքը և շատ անգամ լուրջ հիւանդութեան տեղիք է տալիս, հարկաւոր է թողնել, որ ինքն իրան անցնի կամ թէ դիմել բժշկին:

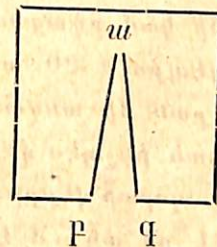
Ծծակի կտրելը.— Երեխան ծնուելու ժամանակ պէտք է դնել մօր ոտների արանքում և աշխատել որ ծծակը չը ձգուէ, մի քանի րոպէից, երբ պորտի երակի զարկելը վերջանայ, հարկաւոր է նրան երկու տեղից կապել, եթէ միայն ընկերը դեռ չէ ընկել, մէկը երեխայի փորից 3—4 մատ հեռաւորութեան վրայ և միւսը այդ կապից 3 սանտ. հեռաւորութեան, և ապա ախտահանած մկրատով կտրել այդ երկու կապերի մէջ տեղը:

Պոքսի կազմուելը.— Պէտք է ուշք դարձնել որ պորտը լաւ կապեն, որովհետև հակառակ դէպքում կարող է արնաքամ լինել: Կապելուց յետոյ, սկսուում է նրա չորանալը. սկզբում պորտը լինում է հաւասար և կլոր, իսկ յետոյ սկսում է բարակել, տափակել և կամաց կամաց դառնում է թափանցիկ, այնպէս որ նկատելի են լինում երկու զարկերակ և մի երակ: կամաց կամաց ծծակը սկսում է չորանալ և վերջին օրը կախուում է միայն մի երակի վրայ: Առհասարակ 4—5 օրը վայր է ընկնում բայց կարող է իւր հաստութեան պատճառով այդ չորանալը տևել աւելի երկար, մօտ 7—8 օր մինչև անգամ 13 օր: Ծծակը վայր ընկնելուց յետոյ տեղը մնում է մի վերք, որը կամաց կամաց լաւանում է և թողնում է մի սպի: Կաշին, որը պահում է ծծակին, սկսում է հեղձնուէ ներս քաշուել (չնորհիւ պորտի երակների սեղմուելուն) և այսպիսով ստացւում է պորտը:

Պոքսի խնամելը.— Պորտի վէրքը մինչև բոլորովին լաւանալը շատ երկիւղալի է, որովհետև շատ հեշտ վարակւում է, բժիշկները այդ վէրքը կոչում են «նուազագոյն դիմադրութեան կէտ». նա վարակւում է կեղտոտ ջրից, կեղտոտ ձեռներից, կեղտոտ շորից և մինչև անգամ սենեակի կեղտոտ օգից, հարկաւոր է շատ զգուշ վարուել նրա հետ: Եւ որովհետև հիւանդութեան տեղիք չտալու ամենագլխաւոր պայ-

մանը պորտի շուտ չորանալն է, ուստի հարկաւոր է ամեն ջանք գործ դնել, որ նա չհոտի, իսկ սրա համար անհրաժեշտ է, որ պորտի հետ գործ ունեցողի ձեռքերը ինչպէս և պորտի շորը միշտ ախտահանած լինեն: Ամեն անգամ վաննայից յետոյ պէտքէ ծծակը փաթաթել փափուկ ախտահանած շորով և զգուշութեամբ դարձնել ծծակը դէպի փորի ձախ կողմը, վրան դնել սալիցիլեան բամբակ և ամրացնել փաթաթանով (ՕИИТЪ): Լողացնելու ժամանակ հարկաւոր չէ պորտի շորը սրկել, այլ բաւական է միայն փաթաթանը վերցնել և սպասել որ վաննայի ջրի մէջ ինքը կակղէ և վայր ընկնի: Առհասարակ հարկաւոր չէ երբէք սրկել պորտի շորը, նոյն իսկ եթէ մազի չափ բարակ կախուած լինի, թողէք ինքն իրան վայր ընկնի:

Վաննայից յետոյ հարկաւոր է զգուշութեամբ չորացնել ախտահանած փափուկ շորով և նորից կապել: Կարելի է ցանել բորական փոշի: Իւր, ճարպ կամ սապոն հարկաւոր չէ դնել, նրանք աւելի են վնասում և ուշացնում պորտի չորանալը: Պորտը պէտքէ փաթաթել այսպէս. մի հին, բայց մաքուր քաթան մի 2 անգամ ծալել և կտրել այս տեսակ և դնել պորտի վրայ

ըրջապատէ ծծակի ձեռքերէ փորի ձախ լեան բամբակ և կապել այնպէս, որ ա մասը հիմքը, յետոյ ծծակը կողմը և բ և գ ծալվրան դնել սալիցիլեան փաթաթանով: Այդպէս պէտքէ անել մինչև պորտի կազմուելը և ապա հարկաւոր է միայն կապել փաթաթանով: Փաթաթանը պէտքէ լինի լայն, երեխայի փորի ձևին, որպէս զի նրան չընեղացնէ: Որովհետև հազի կամ լացի ժամանակ պորտը դուրս է գալիս, ուստի հարկաւոր է կապել մինչև 2 ամիսը լայն փաթաթանով: Երբ պորտի հետ ան-

զգոյշ են վարուում, չորացած սպիի տեղ ստացուում է կարմիր մակերևույթ, որը արտավիժում է ժահր (гной) և հեղուկ որոնք վերքեր են տալիս: Այս դէպքում աւելի ևս զգոյշ պէտքէ լինել, որովհետև կոշտ շորի շփումից և վատ կապելուց կարող է աւելի ևս բորբոքուել: Երբէք չպէտքէ թոյլ տալ շրջապատողներին, որ այդ վերքը բժշկեն տնային միջոցներով կրկնում եմ, որ մեր բոլոր տնային միջոցները գուրկ են առողջապահական սկզբունքներից և յաճախ իրանց այդ բժշկութեամբ առաջացնում են պորտի իջուածք, (грыжа) կոչուած հիւանդութիւնը: Զէ կարելի ոչ զանազան փոշիներ ցանել և ոչ էլ զանազան պտուղներ կամ նրանց հիւթերը դնել, այդ ամենը աւելի են գրգռում և սաստկացնում բորբոքումը. այդ դէպքում աւելի լաւ է բուրդեղան վազելին քսել, մաքուր պահել և օրական մի քանի անգամ եռացրած սառցած ջրով լուանալ, բոլոր ծալքերը միմեանցից հեռացնել և նոյնպէս լաւ լուանալ: Եթէ ժահրի արտավիժումը երկար տևէ, հարկաւոր է դիմել բժշկին, առանց մի որևէ տնային միջոցի դիմելու, հակառակ դէպքում կ'զրկուէք ձեր թանկագին մանկիկից: Մանաւանդ պէտքէ զգոյշ լինել, երբ քաղաքում կարմիր քամի կամ բզացաւ կայ: Եակօբի ասում է. «աւելի լաւ է այս դէպքում 20 անգամ դիմել անօգուտ բժշկական միջոցների, քան մի անգամ բաց թողնել անհրաժեշտ միջոցը», որովհետև ինչպէս վերևն ասացի ամենահեշտ վարակուող մասնէ այդ պորտի վերքը: Կրա լաւանալը տևում է 15 օր (պատահում է որ տևում է 40 օր):

Կլենկէ բժիշկը խորհուրդ է տալիս մի քանի ժամանակ վրան օդի փաթեթ (компрессъ) դնել, որպէս զի կաշուի զգայնութիւնը քչանայ և պորտի ներս քաշուելը արագանայ: Այլի բորբոքումը.—Աչքացաւ որի մասին ես պիտի խօսեմ, կոչուում է բլենորրեական աչքի բորբոքումն (блево-

ррейнное воспаление глазъ). Քանիցս անգամ պատահած կը լինէք մանուկների կարմիր կոպերով, իրար կպած թերթիչներով, որոնց վրա ծանրանում է ժահրը. այդ աչքացաւը եթէ չի բժշկուում հասցնում է կուրութեան: Իսկ բժշկուում է բաւական ուշ 4—6 և մինչև անգամ 8 շաբաթում: Հէնց որ նկատեցիք, որ երեխայի կոպերը կարմրել են, ժահր են արտավիժում և թերթիչները իրար են կպչում, իսկոյն դիմեցէք բժշկին: Շրջապատողներին շատ անգամ թւում է, որ երեխան աչքացաւը ստանում է 4—6 օրը, բայց այդ սխալ է, եթէ լաւ նայէք կ'տեսնէք որ երկրորդ օրից նկատուում է կոպերի և թերթիչների միմեանց կպչելը: Յետոյ 3—4 օրից կոպերը սկսում են կարմրել և ուռչել և շօշափելիս տաք են: Յետոյ սկսում են դեղին կիտրոնի գոյնի ժահր արտավիժել. 4—5 օրից ժահրը աւելի է շատանում, ուռածը քչանում է և արտաւիժումը այնքան սաստիկ է, որ սկսում է թափուել թշերի վերայ, կամաց կամաց առաջ է գնում բորբոքումը և փչացնում է աչքը:

Արպէսզի խոյս տալ այդ հիւանդութիւնից հարկաւոր է, որ 1) Եթէ մայրը ունի սպիտակ ապարահ (perde blanche), աշխատի ծննդից առաջ բժշկուել: 2) Երեխան ծնելուց իսկոյն կաթացնել նրա աչքերի մէջ 2% Ag. № 3 և կոպերը մաքուր լուանալ բամբակով: Առհասարակ հարկաւոր է ամեն միջոց գործ դնել, որ երեխան չստանայ այդ աչքացաւը, իսկ սրա համար անհրաժեշտ է մաքրութիւն և միայն մաքրութիւն: Ամեն առաւօտ մայրը պէտքէ վաննայից լետոյ առանձին սպունգով լուանալ երեխայի երեսը 26°-27°R տաքութեան ջրով, իսկ աչքերը բորական թթւութիւն ջրով (4%). Ամեն մի աչքը պէտքէ լուալ առանձին բամբակով և ամեն անգամ բամբակը դէն ձգել: Մեզ մօտ մայրերը սովորութիւն ունին իրանց կաթը քսելու երեխայի աչքերին և մատով մաքրելու. դա

վայրենի սովորութիւն է, որից պէտք է ընդմիշտ հրաժարուել, որովհետեւ դա տեղիք է տալիս աչքացաւի: Տնային և ոչ մի միջոցի հարկաւոր չէ դիմել, այլ միայն դիմել բժշկին և հետեւել նրա խորհրդին:

Օրօրելը.— Մեզ մօտ մի շատ վատ սովորութիւն կայ. դա երեխաներին օրօրելն է: Օրօրելուց երեխայի դուլիսը տարուբերուած է և նա կամաց կամաց քնում է. բայց այդ քունը իսկական չէ այլ արհեստական և նոյն ազդեցութիւնն ունի, ինչ որ բոլոր թմրեցուցիչ միջոցները. ապացուցուած է, որ երկար օրօրելը մեծերին հասցնում է ինքնամոռացութեան. ուրեմն զարմանալի չէ, որ օրօրելուց երեխան կորցնում է գիտակցութիւնը և չի զգում ոչ ցաւ, ոչ քաղց և ոչ անյարմար զրուածիւն: Բժիշկ Վ. Ա. Մանասէին եկել է այն եղբակացութեան, որ օրօրելը ջերմութիւնը իջեցնում է, ինչպէս այդ պատահում է մօրֆիի (MORPHIA) ալկոհօլի ազդեցութիւնից: Օրօրելը ուղեղին սաստիկ վնաս է, բացի այդ, օրօրելը վնասում է և նրանով, որ թաղցնում է երեխայի անհանգստութեան իսկական պատճառը, որովհետեւ փոխանակ վերցնելու և նայելու թէ, արդեօք թրջուած է, կամ անյարմար է պարկեցրած, նրան օրօրում են մինչև որ յողնի և արհեստական միջոցով քնի: Գուցէ ասէք, չէ որ մեզ օրօրել են, ապա ինչո՞ւ մենք չենք վնասուել. աւանդ քանի քանի երեխաներ մեռնում են ուղեղի վիրաւորուելուց, քանիսն են մեռնում խաշխաշ (МАКЪ) ուտելուց:

Սի խօսքով ոչ մի մայր չպէտք է ունենայ իւր տանը օրօրոց: Հէնց առաջին օրից լաւ է երեխային քնացնել կողովի մէջ: Կողովը պէտք է դնել մի լայն աթոռի կամ արկղի վրայ: Անկողինը միշտ պիտի լինի 80—90 սանտ. լատակից բարձր: Կողովը հարկաւոր է շուտ շուտ քամու տալ. իսկ երեխային այդ ժամանակ կարելի է դնել մօր անկողնու վրայ:

Յետոյ աւելի մեծ հասակի համար հարկաւոր է դնել մի անկողին, որը նրան կարող է ծառայել մինչև 6—8 տարին: Թէ կողովը և թէ անկողինը պէտք է այնպէս տեղաւորել, որ միջանցուկ (СКВОЗНОЙ) քամի չլինի, որովհետեւ դա երեխային սաստիկ վնասում է: Եթէ երեխան ծնելուց լետոյ բարձր լաց է լինում, նշանակում է նա առողջ է. այդպիսիները շուտով բաց են անում աչքերը և շարժում են իրանց վերջաւորութիւնները: Բարձր լացը օգուտ է, որովհետեւ թոքերը լայնանում են և օդը դնում է մինչև նրա ամենափոքր թոքափողերը (ՃՐՈՒՄԱ), բայց դժբախտաբար ոչ բոլորին է վիճակուած այդ շատերը ընդհակառակը ծնւում են լուռ, մուռնջ, աչքերը փակ, չեն շնչում և եթէ լսէք սիրտը հազիւ հազ է բաբախում. այդ դէպքում հարկաւոր է իսկոյն բժշկին դիմել, որովհետեւ այդպիսիներից մի քանիսը մեռնում են իսկոյն, միւսները մի քանի ժամից կամ շաբաթից: Բժիշկը կարող է առողջացնել: Տնային միջոցները անօգուտ են և միայն կուշացնեն բժշկի գալը:

Պատահում է, որ երեխայի ստամոքսը առաջին օրերը չի գործում, կամ նա չէ միզում, այդպիսի դէպքերում հարկաւոր է բժշկին դիմել, պէտք չէ ոչինչ առանց բժշկի խորհրդին խմացնել:

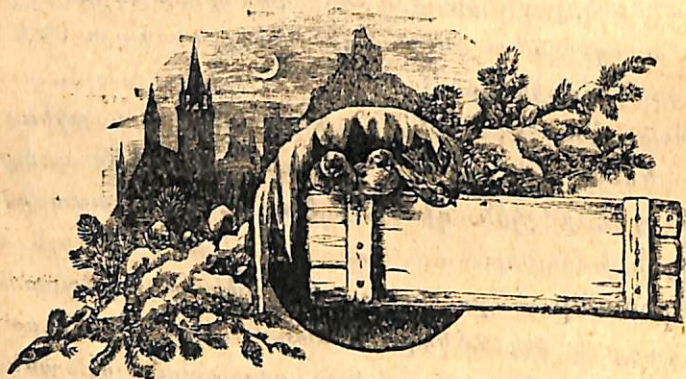
Զբօսանքը.— Զբօսանքը անհրաժեշտ է մանուկներին թէ ամառը և թէ ձմեռը: Ամառը կարելի է դուրս բերել նորածնին 10—12 օրից, Ամառուայ գբօսնելու ամենալաւ ժամանակը առաւօտ և երեկոյեան է, որ շատ շոք չլինի: Զմեռը հարկաւոր է դուրս բերել նորածիններին 5 շաբաթից լետոյ, իսկ մի քանի օր առաջ հարկաւոր է տաք հագցնել և մօտեցնել բաց պատուհանին, որպէս զի մի 2 րոպէ նա սովորէ զրօսի օդին: Զմեռը ամենալաւ ման գալու ժամանակը կէս օրն է. հագցնել հարկաւոր է եղանակի համեմատ,

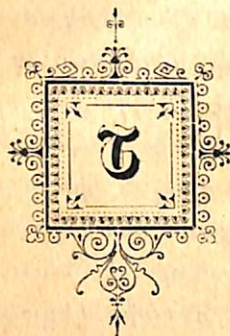
Իսկ երեսը միշտ ծածկել սպիտակ քողով: Առաջին անգամ կէս ժամից աւել հարկաւոր չէ դրսում մնալ: Նորածնին միշտ պէտք է ձեռքերի վրայ պառկած զբօսնել, իսկ երբ նա արդէն կարողանայ նստել, հարկաւոր է նստացնել հերթով կամ աջ կամ ձախ ձեռքի վրայ, որպէս զի նրա ողնաշարը չծռուի:

Կին բժ. Ա. Բաւթովան-Նապարեան

Ձ Պ Ի Ց

ԻՆՉՊԻՍ ՊԻՏՔ Է ԿԵՐԵԱՐԵԼ ԹԺԿԵՐ ՄԸՆՈՒՆԵՐԻՆ

ատ յաճախ փոքր երեխաները հիւանդանում և մեռնում են փարլումից մանաւանդ ամառ ժամանակ. դրա գլխաւոր պատճառն այն է, որ շատ մայրեր չեն իմանում իրանց մանուկներին կանոնաւոր կերպով ծիծ տալ:

Ավեհ մի մայր, երէ ցա առողջ է, պէտք է ինկը կիւրակրէ իւր ստինիով (ծծով) իւր մանուկին, որովհետեւ մօր կաթը երեխայի համար ամենաբնական և սննդարար կերակուրն է: Բաց կրծքով կերակրելը ունի իւր կարգ ու կանոնը, նայած երեխայի հասակին: Այս պատճառով խիստ պահանջուում է հետեւեալ կարգը պահպանել. մինչև վեց ամսական հասակը պէտք է ծիծ տալ երեխային ո՛չ աւելի քան ամեն երկու ժամից յետոյ, ընդամենը վեց անգամ ցերեկը և երեք անգամ գիշերը: Իսկ վեց ամսից յետոյ՝ չորս անգամ ցերեկը և երկու անգամ գիշերը:

Մայրերը մի վատ սովորութիւն ունեն, մանկիկի բերանը ծիծ են դնում, հէնց որ նա ձայնը բարձրացնում է: Շուտ—շուտ կերակրելը երեխային շատ վնաս է, դրանից նրանք փսխում են, նրանց փորը փքւում է, սաստիկ ցաւում և յաճախ լուծում: Եթէ երեխէն անհանգիստ է և

Քղաւում է, այդ չէ նշանակում, որ նա քաղցած է: Պէտք է նայել թէ արդեօք նրա տակը հօ թաց չէ, կամ կեղտոտած. մրսում է երեխէն, թէ տաքից նեղուում, չէ սեղմում նրան բարուրը, կամ չէ կծում նրան բաղլինձը կամ մի ուրիշ միջատ: Ահա դեռ այս ամենը պէտք է կարգի դնել և չշտապել կերակրելու երեխային մինչև որոշած ժամը: Պէտք է ծիծը հերթով տալ—մէկ անգամ աջը և միւս անգամ ձախը: Ամեն անգամ թողնելու է ծծել ստինքը, մինչև որ երեխէն ինքը դադարի: Հիւանդ ծիծը երբէք չպէտք է երեխին տալ: Մանկան կերակրելիս մայրը պէտք է հանգիտ նստած լինի. երեխին վերցնի իւր ծնկան վրայ և փոքր ինչ թեքուի դէպի երեխի բերանը—այս դիրքով սրան լարմար փլինի ծծելը: Կշտացած երեխին հարկաւոր չէ սաստիկ օրօրել կամ վեր—վեր անել, քանի որ դրանից կերակուրը կարող է լետ գալ: Զի կարելի քնած երեխին պահել թծի վերայ, նոյնպէս մայրը չպէտք է քնի երեխային կերակրելիս:

Մայրը իր ստիկը (ծծերը) պէժ է շահ մախուր պահէ.— Ամեն ծիծ տալուց առաջ մաքուր տաք ջրով լուանայ և կերակրելուց լետոյ մաքուր կտորով սրբէ պտուկները: Կեղտոտ թծերից երեխէն կվնասուի (բերանումը դուրս կգան բշտիկներ, փորը կլուծէ), և մօր պտուկներն էլ կճաքճաքուին, որից կհետեի սաստիկ պակացաւ և լետոյ կարող է առաջ գալ ստինքների բորբոքումն:

Երէ երեխէն լաւ չի ծծում, պէժ է իսկոյն նայել երեխի բերանը.— Եթէ բերանումը սպիտակ բշտիկներ են քուսնած կամ մի ուրիշ հիւանդութիւն է երևում, դեռ պէտք է հոգ տանել բժշկին ցոյց տալու, իսկ մինչև այդ կատարելը, պէտք է վերցնել փափուկ, բոլորովին մաքուր քաթանի կտոր, փաթաթել մի մատին (ճրկթին), թաց անել մա-

քուր ջրում կամ անշաքար չալում և այդ մատով սրբել երեխայի լնտերքը, լեզուն և թշերի ներսի կողմերը:

Երբ մայրն իր կրծքով է կերակրում երեխային, պէտք է ինքն էլ լաւ սնունդ ունենայ. օգտակար է ուտել կաթ, ձու, միս, շիլախաւիծ: Մայրը պէտք է հեռու մնայ այնպիսի կերակուրներից որոնք սովորաբար նրան վնասում են և ստամոքսը խանգարում:

Ծիծ տուող մայրը բոլորովին չպէտք է գործածէ ոգելից խմիչք (գինի, արաղ), որովհետև դրանք բոլորն էլ վրնասում են երեխային: Մինչև վեց ամսական հասակը երեխային ոչ մի ուրիշ բան չի կարելի տալ, բացի մօր կաթից.— մինչև այդ ժամանակ նորածինը թոյլ է և ամեն ուրիշ կերակուր, մանաւանդ պինդ կերակրեղէն նրան անշուշտ կվնասէ: Վեց ամսից լետոյ, եթէ երեխէն առողջ է, կարելի է քիչ—քիչ տալ նրան կովի եփած կաթ. թերխաշ ձու, բրնձէ կաթնապուր կամ շիլա:

Երեխայի կերակուրը պէժ է անպասնաւ սաք լինի եւ ոչ սաւր.— Պինդ կերակրեղէն, օրինակ՝ սև կամ սպիտակ հաց, բաքսմաթ, գետնախնձոր (կարթօֆիլ) կարելի է տալ, երբ երեխէն կուսննայ գոնէ ութը ատամ, այսինքն մէկ տարեկան հասակում: Գիշերները լիշաժս կերակուրները տալը աւելորդ է:

Երեխային կարելի է ծծից կտրել, երբ երեխայի մէկ սարին լրանայ.— Մի տարուց աւելի երեխային ծիծ տալու հարկ չկայ. այդ միջոցին մօր կաթն էլ առաջուայ պէս չի կշտացնում և օրէցօր պակասում է, մայրն էլ ոյժից ընկնում է ու նուազում:

Ծծից պէժ է կտրել կամայ—կամայ, այն է աւելի ուշ—ուշ ծիծ տալ և փոխարէնը ուրիշ կերակուրներ տալ: Եթէ երեխէն հիւանդ է, մանաւանդ եթէ փորլուծ ունի.

այդ ժամանակ չի կարելի մօր կաթից զրկել, շատ շոք ժամանակ ծծից կտրելը նույնպէս վտանգաւոր, է որովհետեւ երեխային փորլուծ կպատահի: Երբ երեխային ծծից կտրեցիր, պէտք է նրան տալ նոյն կերակուրը, որ քիչ առաջ էլ սրբւում էր. նախ ջրալի և ապա պինդ բաներ, ինչպէս խաշած կարտօֆիլ, լաւ թխած տանու հաց, ձու: Քաղցրեղէնից ամենից լաւն է շաքարը, որովհետեւ զանազան կանֆէտները, մանաւանդ ներկածները շատ անգամ վտանգաւոր են: Երբորդ տարուամբ երեխային կարելի է չափաւոր կերպով տալ այն կերակուրները, որ մեծերն են ուտում սովորաբար:

Եթէ կաթնասու մայրը հիւանդ է, պէ՛տք է անուուս բժշկի դիմէ, որ կարող է բացատրել թէ այդ հիւանդութիւնով կաթ տալը երեխային և իրան վնասակար չէ արդեօք:

Լա՛ւ, ի՛նչ անել այն դէպքում, երբ բժիշկը չքոյլ տայ մօրը ծիծ տալ, երբ մօր կաթը ցամաքել է, կամ ճէրը մի արասցէ, մայրը վաղճանուել է թողնելով քաղցած ծծկերին: Ամենից լաւը կլինի դիմել մի առողջ կինարմատի՝ ծծերում կաթ ունեցողի, որ նա ծիծ տալ երեխին գոնէ այնքան ժամանակ, որ սա ամրանայ. պէտք է այնպիսի ծծմօր դիմել, որի երեխէն էլ նոյն հասակին լինի: Այս բանը շատ կարեւոր է մանաւանդ երեխայի առաջին երեք ամիսներում: Եթէ այդ էլ չյաջողուի պէտք է ուրեմն երեխային կերակրել կովի կաթով:

Բայց դրա համար հետեւեալ զգուշութիւններն են հարկաւոր. — Մի բաժակ կովի կաթին պէտքէ խառնել եփ տուած ջուր և մի թէյի գդալ շաքարի մանրունք: Զրի խառնուրդը պէտքէ լինի այս հաշուով՝ մէկ շաբաթական երեխայի համար մի թաս կովի հում կաթին պէտքէ աւելացնել երեք թաս ջուր և եփ տալ: Երկու և երեք շաբաթական երեխայի համար պէտքէ մի թաս (բաժակ) կաթին աւելացնել երկու թաս

ջուր: Զորս—հինգ—վեց շաբաթական երեխային կարելի է տալ կովի կաթը կիսով չափ ջրախառն: Եօթներորդ շաբաթից մինչի 3 ամսուայ հասակը երկու թաս կովի կաթին պէտքէ աւելացնել մի թաս ջուր: Իսկ չորս ամսական երեխային կարելի է արդէն սննդել անխառն հում կաթով տաքացրած և քիչ շաքարով քաղցրացրած:

Պէ՛տք է կաթ տուող կովի վրայ առանձին ուշադրութիւն դարձնել — նրան պէտք է մաքուր պահել, բաւական խոտ տալ՝ չոր թէ կանաչ, մաքուր ջուր խմացնել խառնուած թէփով և ալիւրով, քիչ էլ աղ աւելացրած: Կովին չպէտքէ տալ կեղտոտ ջուր, զանազան տանու մնացորդներով խառնուրդ բաներ:

Կովը կրթուց յետոյ (առաւօս եւ երեկոյ) կաթը պէ՛տք է լաւ եփել եւ մինչեւ երեխային տալը պէ՛տք պահել (մաքուած եւ կրակի վրայ բռնած ամանով) սառը տեղում: Երեխային պէտքէ տալ կաթը միշտ տաքացրած և այնքան անգամ, որքան վերը յիշուած է մօր կաթի համար: Այս կարգին պէտքէ աւելի հետեւել, քանի որ չափից աւելի կովի կաթը աւելի ևս վնաս կտայ, քան թէ մօր կաթը:

Պէտքէ կաթը տալ երեխային այնքան, որ նա կուշտ լինի և զկուտալով յետ չբերէ աւելորդը: Կովի կաթն ու ջրբալի կերակուրը երեխային պէտքէ տալ ապակէ ծծակով, որովհետեւ պողի (կոտոշի) և երկաթի կամ անագեայ ծծակները շուտ են կեղտոտուում: Թէկուզ քիչ թթուած լինի կաթը, չպէտքէ տալ երեխային, որովհետեւ դրանից կըսկսի փրսխել և լուծմունք կստանայ: Արհեստական ծծակները ուետինից լինելու են: Թէ այդ ծծակները և թէ կաթի շուշէն (ապակէ ամանը) պէտքէ մաքուր լուանալ տաք ջրով ամեն կերակրելուց յետոյ:

Երբէ՛ գործածելու չէ կեղծ ծծակ երեխայի բերանը դնելու, որ պատճառում են մայրերը ծամած հացից, տո-

բաժ գազարից կամ կարնախաւիժից: Ոչ մի օգուտ նրանցից չկայ, բայց վնասը շատ մեծ է, նրանցից երեխայի բերանը բշտաւում է, լուծ և փորացաւ է առաջ գալիս: Երեխաները լղարոււմ են և թուլանում: Ոչ մի դեղ այդ դէպքում երեխային չի օգնում, մինչև մայրը ձեռք չվերցնէ երեխի բերանը դնելու անպէտք սուտ ստուկները:

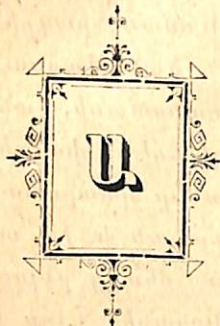
Ինչ որ այստեղ գրուած է, պէտք է կատարել միշտ, մասնաւանդ մեր պատուիրներին պէտք է խիստ հետեւել շտապմանակ, ամառուան եղանակին երբ սովորաբար երեխէքն աւելի շատ են տկարանում և մեռնում լուծից: Սահասարակ փորլուծի դէպքում, փոխանակ աւելորդ դեղեր երեխային տալու, լաւ է տանել նրան հէնց սկզբից բժշկի մօտ, ուր որ կայ:

Քանի այդ շուտ կատարուի, այնքան աւելի լաւ կլինի:

Թարգ. Տիկին Ս. Բարայեան

ՄԻ ՓՈՒՐԻԿ ՅԵՇՈՂՈՒԹԻՒՆ

մտռուան տաք օրերից մէկն էր Վիեննայում երբ մեր կառքը սրարշաւ անցաւ Դեօբլինգ կոչուած արուարձանով և կանգնեց խուլ ու համրների դպրոցի մեծ շէնքի առաջ:

Դեռ նոր էինք իջել կառքից, երբ լանկարծ մեր առաջըն եկաւ մի դեռահաս երիտասարդ և ձեռքերի շարժումներով ու իւր տարօրինակ խօսակցութիւնով սկսեց մեզ ցոյց տալ դպրոցի դուռը ու զանգահարել և վագելով մտաւ մեծ գարպասից դէպի բակը, երևի հալորգելու օտարականներին գալու մասին:

Դուռը բացուեց, ներս մտանք: Աշակերտներն ու աշակերտուհիներն իրար անցան: Քիչ լետույ մեզ ընդունելու եկաւ մի բարի դէմքով երիտասարդ պարոն և խնդրեց մտնել ընդունարանը: Նա լայտնեց իւր ազգանունը և ասաց, որ այդ դպրոցի վարժապետն է: Նա շատ սիրալիր կերպով տալաւ մեզ ցոյց տուեց աշակերտների գասարանները, ննջարանները, այն մեծ ու ընդարձակ սենեակները պարտէզի մէջ, որտեղ մարմնամարզութեամբ են պարապում աշակերտները: Ինչ մարմնամարզական գործիքներ ասես, որ չկար այնտեղ:

Ահա և մէկ ուրիշ մեծ սենեակ դորան կից, որտեղ խուլ ու համր աշակերտներն ու աշակերտուհիները խոհարարութիւն են սովորում: Ահա սիրուն ու մեծ պարտեզը, որտեղ զբօսախաղ երեխաները բահ ու թիակները ձեռքերին ուրախ— գուարթ մարկեր են փորում և ծաղիկները ջրում: Գպրոցում ուսուցանում են և նկարչութիւն, աղջիկներին ձեռագործ, իսկ տղայոց ձեռքի աշխատանք: Ուսման ծրագրի մէջ կայ նաև տնտեսագիտութիւն՝ սանիկներին ծանօթացնում են մարդկային սնունդի, հագուստեղէնի, ոտնամանի, տնաշինութեան առարկաներին. նմանապէս թղթեղէն, փայտեղէն, մոմեղէն և այլ նիւթերից պիտանի առարկաներ պատրաստելու:

Այդ ուսումնարանն ունի ութը դասարան և իմ տեսածըս ժամանակ կար 157 աշակերտ երկու սեռից բոլորն էլ ձրիավարժ գիշերօթիկ, բացի երկուսից: Նոցանից 74-ը ի ծնէ խուլ ու համր, 38 տղայ, 36 աղջիկ. 75 հոգին ծանր հիւանդութիւնից են խլացել, իսկ ութը թէև կատարելապէս լսում են, բայց հոգեկան հիւանդութեան պատճառով բոլորովին համր են: Գպրոցում կան 17 ուսուցիչ և 2 բժիշկ: Բոլոր ծախսերի գումարն է 52,000 Ֆիօրին, մօտաւորապէս 50,000 ռուբլի, որի մեծ մասը արուարձանի հասարակութիւնն է վճարում, իսկ մնացած ծախսերը լրացնում են նրուիրատուութիւններով: Տարուայ մէջ նշանաւոր տօների առթիւ լինում են նուիրատուութիւններ ոչ միայն դրամով, այլև զանազան նիւթերով. այդ նուիրատուութիւններով գլխաւորապէս հոգացւում են մատենագրանի, ուսումնական պիտույքների և աշակերտական զբօսանքների ծախքերը: Ամառուայ ամիսներին ուսուցիչները խումբ-խումբ են բաժանում սանիկներին և գնում են ճանապարհորդելու Վիեննայից գուրս շրջակայ նշանաւոր տեղերը: Աղջիկների ձեռագործները տարին մէկ անգամ հանդէս է դրւում և վաճառւում

է հրապարակաւ. այդ առթիւ ևս լինում են նուիրատուութիւններ, որոնք մնում են իբրև սգուտ ձեռագործի դասատուութեան համար:

Այս դպրոցը բացի կրթութիւնից տալիս է այդ թշուաւներին և խաղաղ ու վշտերից հեռու կեանք, որը միակ միջոցն է նոցա բժշկութեան: Ես հաւաստի եղայ այնտեղի բժիշկների խօսքերից, որ հիւանդութիւնից խլացածներին՝ ոչ մի դեղ ու բժշկութիւն չի օգնում, բացի կանոնաւոր և անդորր կեանքից: Այդպիսի կրթութեան արդիւնքն է երևի այն որ այդ դժբախտները երբ աշխարհ են մտնում, սիրում են կեանքը: Նոքա մինչև անգամ ունին Վիեննայում յատուկ ժողովուրդ տեղ, մի սրճարան, որտեղ հաւաքւում և լաւ, ուրախ ժամանակ են անցկացնում: Լալպիգում էլ այս մօտ ժամանակներս խուլ ու համրները ներկայացում են տուել և հասարակութիւնը, բացի լրագիրների թղթակիցներից, բազկացած է եղել միայն խուլ ու համրներից:

Այդ ամեն տեղեկութիւններն իմանալուց յետոյ, խընդրեցինք ուսուցչին ծանօթացնել մեզ, թէ արդեօք ինչպէս է պարապում իւր սաների հետ: Ահա նա կանչեց մօտը երկու աղջիկների, որոնք 17-18 տարեկան հագիւ լինէին և իծնէ խուլ ու համր էին ու հարցրեց նոցա անունը, ազգանունը և նոքա անմիջապէս պատասխանեցին նորա հարցին, բայց թէ այնպիսի տարօրինակ, կարծես գետնատակի լսուող ձայնով ու հնչիւնով էին արտասանում այդ խօսքերը, որ մարդ սոսկում էր: Ապա նա կանչեց 9 տարեկան մի աղջկայ, որը նոր էր մտել դպրոց: Այդ խելօք, մեծ աչքերով և գեղեցիկ դէմքով աղջիկը, բացատրեց վարժապետը՝ խլացել է 2 տարեկան հասակում, երբ նոր սկսել է լեզուն բացուել ու թոթովել «մայրիկ, հայրիկ» առաջին սիրելի խօսքերը: Բայց յանկարծ այդ պստիկ երեխան բռնւում է ուղեղի բորբոքու-

մով, մի անտանելի հիւանդութեամբ, որից լետոյ մնացել է այդ հետեանքը, այսինքն խլութիւնը: Աղջիկը դեռ վարժ չէր վարժապետի շրթունքների շարժումին, այնպէս որ շատ բան չէր հասկանում նորա ասածներից: Պիտի նկատեմ այստեղ, որ այդ թշուառները օտարի հարցերին պատասխանել դժուարանում են, այն ինչ ուսուցչի շրթունքներին հետեւելով, անմիջապէս հասկանում, ըմբռնում են նորա ասածը: Այն վերեւ յիշածս 9 տարեկան աղջիկը ոչ մի կերպ չէր կարողանում արտասանել «ա» հնչիւնը. ահա վարժապետը իւր ձեռքը դրեց երեխայի գլխին, իսկ երեխան իրա ձեռքը վարժապետի գլխին և միայն դորանից լետոյ աղջիկն արտասանել սկսեց «ա» հնչիւնը և առհասարակ «ա» ով բառերը: Իսկ «ղ» հնչիւնի համար, որը նոյնպէս չէր յաջողում երեխային, ուսուցիչը իւր ձեռքը բռունցքի ձևով աղջկայ գունչի տակը դրեց, որ և անմիջապէս լսուեց աղջկայ բերանից «ղ» ձայնանիշը:

Ահա այդպէս դաստիարակներն ամեն մէկ տառի ու բառի համար ունին յատուկ միջոցներ և ձևեր, որով սովորեցնում են խուլ ու համրներին կարգալ և գրել:

Այն տղան, որն առաջին անգամ հանդիպեց մեզ դպրոցի շինութեան առաջ, ներս մտաւ. վարժապետը նրան ներկայացրեց մեզ ասելով՝ սա մեր ամենալաւ աշակերտներից մէկն է. դպրոցի համար ինչքան որ դասական պիտոյք հարկաւոր լինի, նորան ենք ուղարկում առնելու և աւելացրեց գիտէ՛ք սա այնքան լաւ գիտէ թուաբանութիւն, որ ոչ ոք նորան խաբել կարող չէ հաշուի մէջ. լետոյ նա պատուիրեց տղային որ գնայ իւր նկարած պատկերները բերէ: Տղան մեզ երկար սպասեցնել չտուեց. ուրախ գուարթ գէմքով նա բերեց ու սկսեց մեզ ցոյց տալ իւր աշխատութիւնները, որոնք բաւական լաւ ու յաջող էին և մեզ բացատրում էր իւր-յա-

տուկ արտասանութեամբ, որ դեռ շատ նկարներ ունի, բայց թէ ամառուան արձակուրթի պատճառով պահուած են պահարանում:

Ապա ուսուցիչը ցոյց տուեց մեզ երկու 5-6 տարեկան սիրունիկ, կարմրաթշիկ տղաների, որոնք նայում էին մեզ և շարունակ ու անվերջ ժպտում ու ծիծաղում էին: Ուսուցիչը հառաչելով ասաց՝ որ այդ երկուսն էլ թէ համր ու խուլ են և թէ ապուշ են: Սիրա էր պէտք, որ դիմանա՞ր դոցա թշուառութիւնը տեսնելիս. ինձ վերայ այդ երկու փոքրիկներն այնպիսի տպաւորութիւն թողին, որ մինչև հիմա, չընայելով 9-10 տարի է անցել այն ժամանակից, այժմ այս սողերը գրելիս կարծես պարզ տեսնումեմ նոցա հրեշտակային, անմեղ դէմքերը, որոնք հազար անգամ երջանիկ կըլինէին եթէ գոյութիւն չունենային աշխարհիս երեսին...

Արդէն երեկոյանում էր և աշակերտները պատրաստւում էին իրիկուան հացն ուտելու: Մենք այլ ևս չուղեցինք խանդարած լինել նոցա և մեր մեծ շնորհակալութիւններն յայտնելով պատուական ուսուցչին ու ներողութիւն խնդրելով, որ նորա ժամանակը խլեցինք, դուրս եկանք դպրոցից:

Բայց ես դեռ երկար ժամանակ չէի կարող հանգստանալ ստացածս տպաւորութիւնից և սիրտս լցուած էր սիրով դէպի այդ անբախտ արարածները և ակնածութեամբ դէպի այդ մեծ հաստատութիւնը, որը մարդկային թշուառ էակներին ներշնչում է կեանք, հաւատ, յոյս սէր, տալով նոցա թէ լեզու, թէ ուսում և թէ արհեստ, որ մեծանալով ու մտնելով կեանքի փշոտ ճանապարհը, չընկճուին, կարօտութեան մէջ չմնան, այլ իրանց քրտնքի աշխատանքով իրանց օրական հացն ունենան:

Տիբուկի Կոստանիստից

ՄՐՐՈՒՆԻ ՄԱՅՐԱԿԵՏ ԳԱՆՔԱՅԵԱՆ

Րբուհի Մայրապետ Գալֆայեան ծնուել է 1822 թուին Գարթալ գիւղում: Գեռփոքր Հասակից նա մտադրուեց կոյս մընալ և 18 տարեկան Հասակում Հաստատապէս վճռեց իրագործել իւր փափագը: Այդ տարիքից նա սկսեց կանոնաւորապէս զբաղուել ձեռագործ բանուածքներով և աշխատած փողերը հաւաքում էր մեծ խնայողութեամբ: Երբ փոքր ի շատէ ապահովեց իւր ապրուստի միջոցները, աւելի սկսեց ոյժ տալ իւր գաղափարի իրագործելուն. մի օր նա փողոցում պատահեց մի կիսամերկ որբ հայ աղջկայ, որը մնացել էր անտուն անտիրական. Սրբուհու սիրտը խորապէս զգաց թէ ինչքան դառն, որքան վշտալի բան է հացի կաբօտ և մօր գուրգուրանքներից բոլորովին զրկուած, անպատասպար մի որբի կեանքի թունաւորուելը դեռ ծաղիկ հասակի մէջ. չափազանց զգածուեց, տեսաւ որբի աչքերում արտասուքի կաթիլներ, իւր աչքերն էլ լցուեցան. «որբէ արտասուքդ» հազիւ կարողացաւ արտասանել հեղձամղձուկ ձայնով և թեից բռնելով տարաւ իւր սենեակը: Այդ օրից աւելի զօրացաւ նրա սէրը դէպի որբերի պաշտպանութիւնը և մտածում էր ոչ թէ մի, այլ տասնեակ որբերի պատասպարելու հնար գտնել: 60-ական թուականի խօլերայի ժամանակ շատերը զրկուեցան իրանց մայրերից, հայրերից և խնամատարներից: Տակաւին կարծես հնչում է Մինաս—Չերազի դամբանականը, որ արտասանեց Գալֆայեանի

ՄԱՅՐԱԿԵՏ ՄՐՐՈՒՆԻ ԳԱՆՔԱՅԵԱՆ

դազաղի վերայ «...Կ'իշէք անշուշտ ինձ պէս, թէ ասկէ քա-
 ռորդ դար առաջ խումբ մը նիհար հայուհիներ կ'թափառէ-
 ին Կ. Պոլսի մէջ ընտանեգուրկ և անպաշտպան, հիւանդ և
 գրեթէ մերկ, որ նոքա անցորդին կ'կառկառէին իրենց բա-
 ջուկները ու հաց կ'մուրային: Խաս-գիւլի ամիրայից այս մայ-
 րաքաղաքին մէջ, ամիրայի զաւակներ ու թուներ նոցա մօ-
 տէն կանցնէին ամեն օր և կ'տեսնէին, որ նոքա մուլթեան
 ու կորստեան վիհը կ'գիծէին և սակայն իրանց ճամբան կ'շա-
 րունակէին անտարբեր, կին մը միայն գտնուեցաւ, որ գթաց
 այդ և այդպիսի որբուհիներուն վրայ և որոշեց փրկել նոցա...»
 Այս միջոցին այն է 1865-ին Գալֆայեան արդէն հաւաքել
 էր 1700 ըուբլի և իրան խորհրդակից ունենալով Ներսէս
 վրդ. Վարժապետեանին և Կարապետ վրդ. Շահնազարեանին
 ձեռնարկեց Գալֆայեան որբանոցի հիմնարկութեանը 1866 թ.
 յունուարի 1-ից սկսած: Այդ առաջին տարուայ մէջ իւր զը-
 րամագլխով նա խնամեց ու դաստիարակեց 20 որբ ու անտէր
 աղջիկներ, իսկ հետևեալ տարին Վարժապետեանի խորհրդով
 Պողոս պատրիարքը մի օրհնութեան կոնդակով հրաւեր կար-
 դաց Կ. Պոլսի և թուրքիայի հայերին, որ իրանց օգնութիւ-
 նը շխնայեն որբանոցին: Այնուհետև սկսուեց Սրբուհի մայրա-
 պետ Գալֆայեանի թափառական և տաժանելի կեանքը: Յա-
 ճախ կարելի էր տեսնել նրան պայուսակը ձեռքին թափա-
 ռելիս Պոլսի փողոցներում. կամ խմբագրատուն էր մտնում
 գրաւոր շնորհակալութիւն լայանելու նուիրատու բարեգործ-
 ներին և կամ բաղխում էր այս կամ այն հարուստի գուռը
 ողորմութիւն խնդրելու իւր որբ զաւակների համար: Այս-
 պիսով այդ աննկուն նահատակը 24 տարուայ ընթացքում
 ժողովեց 220,000 ըուբլի և զանազան անշարժ կալուածք-
 ների գումարներով ապահովեց որբանոցի ապագան:

Նորա գէմքի վրայ գծագրուած էր առնական տոկունու-

թիւն. լաւիտենական գործունէութիւնն ու մտատանջութիւնը նրա դէմքին տուել էին «Թափառական հրէայի» զրոշմ... քայլում էր լաւիտեան պայուսակը ձեռքին, անթիւ անգամներ արտաքսուելով մեծատներից և գրասենեակներից իբրև մի անարգուած մուրաղիան:

Նրա հրաւերին արձագանք տուեց և թուրք կառավարութիւնը. յատկացնելով որբանոցին օրական 45 Ֆ. հացի և 23 Ֆ. մսի գին, իսկ Սուլթան Համիտ միանուագ իւր գանձարանից նուիրեց 3000 բուբլի: Սյուպէս թուրք կառավարութեան և հայ հասարակութեան մշտական օժանդակութեամբ Սրբուհի Մայրապետը կարողացաւ պսակել իւր մտադրած նպատակը անգնահատելի մայր գառնալով 150 որբուհիների համար: Նա ոչ միայն հոգ էր տանում իւր որբերի ասրուստի և դաստիարակութեան վերայ, այլ և նոցա մեծանալուց լետոյ մօր չափ աշխատում էր երջանկացնել իւր գաւակներին, ամուսնացնելով նոցա: Սյս կերպ նա պսակել է 23 որբուհի, հոգալով նոցա հարսական օժիտը և հարսանիքի ժամանակ կատարելով այն գերը, որ ուրախութեամբ կատարում է մի մայր իւր աղջկայ հարսանիքի միջոցին:

Կարողացել է 20 որբուհի որդեգրել տալ հարուստ և պատուաւոր ընտանիքների, մօտ 75 որբուհիների ևս դպրոցական շրջանը աւարտելուց լետոյ լանձնել է իրանց ազգականներին, իսկ ովքեր ազգական չեն ունեցել աշխատել է վարժուհու կամ դաստիարակչուհու պաշտօններ գտնել, որոնք Պօլսի և Հայաստանի մէջ ծառայելու էին իգական սեռի դաստիարակութեան գործին:

1889 թ. յուլիսի 7-ին գիշերը վախճանուեց այս մեծ կինը, որի նմանը տակաւին չէ ծնել հայ ազգը ներկայ դարիս մէջ:

ՏԻՎԻՆ ՍՐԲՈՒՆԻ ՏԻՒՍԱԸ

ՏԻԿԻՆ ՍՐԲՈՒՀԻ ՏԻՒՍԸՐ

այ իգական սեռի առաջի գրական ծաղիկը եղաւ տիկին Սրբուհի Տիւսաբ, որ ծնուեց Կ. Պօլսում 1841 թուականին: Նորա շրջանը Կ. Պօլսի, այսպէս անուանուած, բարձր շրջանն էր, մի միջնավայր

ուր ամեն ջանք գործ էր դրբուում եւրոպականանալու համար և ուր մայրենի լեզուն արհամարուած և մոռացուած էր: Սրբուհին մեծանում էր մի այդպիսի շրջանում: Նա սովորեց ֆրանսերէն, իտալերէն, յունարէն լեզուները, բայց հայերէնի վերաբերմամբ ոչ միայն անտարբեր էր, այլ ատող, հեգնող: Երբ նրա մօտ խօսում էին հայերէնի մասին, նա ըսնող: Երբ նրա մօտ խօսում էին հայերէնի կոպտութիւնը: Բայց Սրբուհուում էր ծաղրել այդ լեզուի կոպտութիւնը: Բայց Սրբուհուում մայրը, տիկին Նազու Ղահանեան նուիրուեց իւր սեռի կրթութեան զաղափարին: Օրթագիւղի Լուիսիմեան վարժարանի հիմնադիրը դարձաւ 1859 թ. և երկար ժամանակ վարում էր այդ դպրոցի խնամակալուհու պաշտօնը:

Իբրև մի պարտաճանաչ հայուհի և բարեկիրթ մայր, տիկին Նազու առանձին հոգ էր տանում Սրբուհուում կրթութեան մասին, ղեկավարում էր նրան երիտասարդական տարիներում: Սրբուհին էլ մօտ էր Լուիսիմեան վարժարանի գործերին, բայց օտարացող շրջանի ազդեցութիւնը կ'չեզոքաներ մօր բոլոր ջանքերը և հայերէն լեզուն օտար կ'մնար Սրբուհուում համար, եթէ ճակատագիրը չ'ճանօթացներ նրան կերտիչ Պէշիկթաշլեանի հետ:

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10

Պէշիկթաշլեանը մի հասարակական գործիչ էր, այդ բա-
ռի ամենագեղեցիկ մտքով: Նրա քնարը երգում էր հայրե-
նիքի սէր, կոյսի սէր, տխուր զգացմունքներ, եղբայրութիւն
և ինքն առաջինն էր, որ իւր անձնական օրինակով ցոյց էր
տալիս թէ ինչ են ասում իւր երգերը. նա ուսուցիչ էր և
հայերէնի դատն էր պաշտպանում Կ. Պոլսի բարձր շրջան-
ներում; օտարամոլութեան այդ որձերուծ: Դա մի վերին աս-
տիճանիա ազնիւ մարդ էր, սիրուն երգերի մէջ ձուլուած մի
բանաստեղծ, որ ամեն տեղ հրաշալի տպաւորութիւն էր
թողնում իբրև մարդ, իբրև հասարակութեան անդամ:

Օրիորդ Սրբուհին ծանօթանում է բանաստեղծի հետ,
գրաւում է նրա խօսքով, նրա երգերով և հասկանում է
իւր մայրենի լեզուի նշանակութիւնը և աշակերտելով Պէ-
շիկթաշլեանին սիրով ուսումնասիրում է հայերէնը և այն-
քան հիմնաւոր կերպով, որ մեծ հմտութիւն է ցոյց տալիս
նոյն իսկ գրաբարի մէջ: Բանաստեղծի հոգին խոր արձագանք
է գտնում օրիորդի սրտի մէջ, հաղորդում է իւր մելամաղ-
ձոտ գրութիւնը և քնքոյշ թախիժը: Մայրենի լեզուն դառ-
նում է Սրբուհու սրտի թարգմանը:

Սրբուհու առաջին թոթովանքը եղաւ իւր սիրելի ու-
սուցչի, Պէշիկթաշլեանի մահուան առթիւ գրուած ոտանա-
ւորը: Մինչև գրական ասպարէզ գուրս գալը Սրբուհին նուիր-
ուած էր կրթական գործին. նա իւր մօր ջանքերով հիմնած
գալորցում ատենագրի պաշտօն էր վարում. լետոյ երբ նոյն
վարժարանն աւարտած մի քանի կանայք հիմնեցին «Կալո-
րութեան եռանդուն ղեկավարներից մէկը» նա դարձաւ այդ ընկե-

1871 թ. օրիորդ Սրբուհի ամուսնանում է Ֆրանսիացի երա-
ժշտագետ Տիւսաբի հետ: առաջին գրական աշխատութիւնը
որ լոյս հանեց Սրբուհի Տիւսաբ մի փորձերիկ բրօշիւր էր

„Աշխարհաբար հայ լեզուն“ վերնագրով, որտեղ երևում է նրա
առաջագիմասէր հոգին: Բրոշիւրը հրատարակուած է օգուտ
„Կալորցասէր Հայուհեաց“ ընկերութեան և նուիրուած է նոյն
ընկերութեան օրիորդներին: «Հայ կուսանք, չքնաղ ծաղկունք
հայ գարնան. դուք յոյսն էք, դուք պագան էք, ձեզ աշխա-
տութիւնը, ձեզ պատիւը»—այսպէս էր ասում նա իւր ձօնի
մէջ: Բայց հայ կինը դարերից ի վեր ճնշուած նախապաշար-
մունքների տակ, գերի հասարակական և ընտանեկան հաս-
կացողութիւնների, քնչ կարող էր պատասխանել այդ հրաւերին
և տիկին Տիւսաբ դուրս է գալիս բողոքելու իւր երեք վե-
պերով. բողոքելու անարգարութեան դէմ, բողոքելու յանուն
կանանց մարդկային իրաւունքների: Նրա առաջին վէպը,
«Մայտա» անունով լոյս տեսաւ 1883 թ. և նրա համար
անուն ստեղծեց հայ գրականութեան մէջ: Պէտքէ աւելա-
ցնել և այս, որ «Մայտայի» «Սիրանոյշի» և «Արաքսիի» հե-
ղինակը կին է, հայ կին և երևոյթը աւելի մեծ նշանակու-
թիւն կստանայ: Հայ կինը գրում է այնպիսի վէպեր, որոնք
կարգացում են ամեն տեղ հետաքրքրութեամբ: Մեր գրա-
կանութեան պատմութիւնը մինչև տիկին Տիւսաբ այսպիսի
երևոյթ չէ ճանաչում. Պէշիկթաշլեանի աշակերտուհին առա-
ջինն էր իւր սեռի մէջ, որ այնքան պատուաւոր դիրք գը-
րաւեց: Կանանց իրաւունքների ազատութեան շարժման ար-
ձագանքներն են, որ հնչում են տիկին Տիւսաբի վէպերի
մէջ: Նա բողոքի ձայն է բարձրացնում ընկերական անիրա-
ւութիւնների դէմ, բաց է անում կնոջ սիրտը, ցոյց է տա-
լիս նրա տանջանքները, ցոյց է տալիս այն պայմանները որոն-
ցից այդպիսի տանջանքներ են ծնւում և պահանջում է որ
հասկանան կնոջը, որ թող տան նրան ազատ լինել իւր զգաց-
մունքների մէջ, որ նրան չ'դատեն հին փտած նախապաշար-
մունքների տեսակէտից: Կինը ստրուկ է, գոչում է տիկին

Սրբուհին, „Նա շղթաներուն շաչիւնը լսելով ապրեցաւ մինչև ցարդ առանց երբէք զանոնք խորտակելու փորձն ընելու, նա կճնանի ստրուկ, կմեռնի ստրուկ:

Չկայ լաղթութիւն առանց կռուի:

Եւ տիկին Տիւսաբ մի վայրկեան անգամ չի վարանում այս պարզ ճշմարտութիւնը հայ կանանց լանձնարարելու: Նա դրուատում է մաքառումը՝ իրաւունքներ ձեռք բերելու համար, հրաւիրում է չընկճուել հասարակութեան սահմանած կարգերի տակ, նահատակուել, բայց չհպատակուել անարդարութեան: Անկախ, ազնիւ աշխատանքը կ'ազատէ կնոջ ստրկական հպատակութիւնից, կտայ նրան պատուաւոր դիրք հասարակութեան մէջ:

Նրա վերջին գրուածքն է մի մենախօսութիւն, որ արտասանեց անմահ Ադամեանի յօբելեանի առթիւ տրուած ներկայացման ժամանակ. յօբելեանը կազմակերպուած էր տիկին Տիւսաբի նախագահութեան տակ: Արտասանած մենախօսութիւնն էր „Արդեկորոյս ծնողք մը“, որտեղ կարծես կանխադրաց մարգարէութեամբ ապագայ սգաւոր մայրը իր դստեր Գորինի անփոխարինելի կորուստը և ծնողական տառապանք էր պատկերացնում: 1861 թ. նա կորցրեց իւր ծաղկահաս դուստր Գորինը, որ զոհ գնաց թոքախտին: Ահա այդ մեծ վիշտը նրան գրականութիւնից ձեռնաթափ արեց, նա այլրեց իւր բոլոր գրական աշխատութիւնները, կտրուեց բոլորովին աշխարհից, փակուեց իւր տան մէջ և բոլորովին զաղարեց գրելուց: Նա մեռաւ 1901 թ. յունուարի 16-ին: Մահունից դեռ երկու տարի առաջ նա ընդունեց կաթոլիկութիւն, սրպէսոյ թաղուի իւր սիրելի դստեր մօտ: Տիկին Սրբուհին Տիւսաբի մահը հայ գրականութեան և մանաւանդ կանանց դատի համար մի անփոխարինելի կորուստ է:

ՏԻԿԻՆ ՉԵՊԷԼ ՏՕՆԷԼԵԱՆ (ՍԻՊԻԼ)

ՏԻՔԻՆ ԶԼՊԷԼ ՏՅՆԻԼԵՐՆ (ՍԻՊՈԼ)

Իկին Զապել Տօնէլեան, որի գրական ծածկանունն է Սիպիլ, ծնուել է 1862 թուին Սկիւտարում և պատկանում է յայտնի Խանճեան գերդաստանին:

Իւր սկզբնական կրթութիւնը ստացել է Սկիւտարի հռչակաւոր ճեմարանում, որտեղ աշակերտելով յայտնի բանաստեղծ Սիմէօն Ֆէլէկեանին ժառանգեց նորանից այն վսեմ աւելնը որը, մինչև հիմա բարեբախտաբար պահել է: Նա շատ կանուխ յայտնի դարձաւ հասարակութեան իւր գողտրիկ քերտուածներով: Նրա անդրանիկ հրատարակութիւնն է «Պանդուխտն անմխիթար» ոտանաւորը, որ տպեց «Հայրենիքի» մէջ 1877 թուին: Օրիորդ Զապէլ Խանճեան հազիւ հազ դպրոցի տնօրէնը և հակառակ շատ գժուարութիւնների ու խուկիւնների վերջապէս կարողացաւ հիմնել «Ազգանուէր Հայրենիք» շաբաթաթերթը, որը նպատակն էր ուսում և կրթութեան տարածել հայաբնակ գաւառներում կանանց մէջ: «Ազգանուէր Հայրենիք» շաբաթաթերթը «Պոլսում հայ կանանց առաջին կրթական ընկերութիւնն է և ճշմարիտ այս ընկերութիւնը հայ իգական սէռի ոգին շարժեց, արթնացնելով նորանց սրտի մէջ իրանց դէպի ազգն ունեցած պարտականութեան նուիրական պարտաճանաչութիւնը:

Ընկերութեան ընդհանուր ժողովի անդամների թիւը 75-էր, իսկ բաժանորդներին — 500 — 600:

Սրանց ժրաջան և մշտական գործունէութեան արգիւնքըն էին զանազան գաւառներում բացուած ձրիավարժ դըպրոցները, որոնց պաշտպանութեան համար կազմակերպուած էին շքեղ պարահանդէսներ և այլն:

Օրիորդ Զապէլ խանճեանի առաջին գրական կռիւը տեղի ունեցաւ 1880 թուին Բիւզանդ Քէջեանի հետ, որի առիթով մի լեզուաբանական խնդիր էր:

1881 թ. օր. Զապէլ ամուսնացաւ փաստաբան Կարապետ էֆենդի Տօնէլեանի հետ, որի հետ միասին 8 տարի մէջ ընդ մէջ շրջեց Բիւէճիկ, Բրուսա, որտեղ Տիկին Զունտի հետ ազգանուէր ընկերութեան մասնաճիւղը հիմնեց:

1889 թ. Պօլիս վերադառնալուն պէս սկսեց անմիջապէս ձեռիսէ Շարգիլէի մէջ հրատարակել իւր գրած «Աղջկանմը սիրտը» վերնագրով վէպը:

Տիկին Տօնէլեանի (Սիպիլ) գրական արտադրութեան ոսկեգարը սկսուած է 1891 թուին. նոյն ժամանակ «Մասիսի» և «Հայրենիքի» մէջ, որոնք առանձին ուշագրութեան արժանի են «Պօան» և ժանեակները՝ հրատարակուածները նրան գրական անուն ժառանգել տուին:

Նա մասնակցեց Մասիսի խմբագրութեանը, չ'զլացաւ աշխատակցել նաև Մասիսի յաջորդ Արեւելք օրաթերթին:

Սիպիլի այս շրջանում հրատարակուած աշխատութիւններից նշանաւորներն են «Կեղծ մարգարիտները», «Գուլթ», «Զանձրոյթը», «Ըլլալ և երևալ» որոնց մէջ կանացի փափուկ և նրբամիտ հայեացքներով համեմած ոգի, ուղղութիւն և բանաստեղծական թռիչք է տեսնուում:

Տ. Տօնէլեան, որ 1880 թուին մոլի գրաբարեան էր, 1891 թուից սկսած եռանդուն աշխարհաբարեան դարձաւ:

1898 թ. հրատարակեց իւր հայերէն աշխարհաբար քերականութեան առաջին տարին և 1899 թ. երկրորդ տարին:

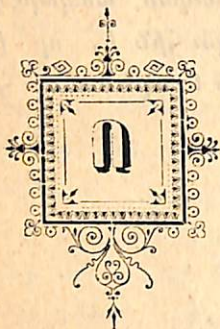
Սիպիլ այժմ աշխատակցում է «Մասիս» շաբաթաթերթին և դասախօսում է հայոց լեզու և գրականութիւն օրիորդաց դպրոցներում: Տիկին Տիւսաբի գրական ասպարէզից հեռանալուց լետոյ, Սիպիլ այն միակ հայուհին է, որ իւր առանձին տեղն ունի Պօլսի լրագրութեան և արևմտեան հայ գրականութեան մէջ:

ՂԱԶԱՐՈՍ ԱՂԱՅԵԱՆՑ

Գրական գործունէութեան 40—ամեակի առիթով.

Ով մեզանից չէ լսել Գիւլնազ տատի հեքիաթները, որը ձմեռը քուրսու շուրջը հաւաքուած իւր թոռներին արտուտիկի գեղեցկութիւններն էր բաշխում՝ մէկին նրա թուերի փափկութիւնը տալով, միւսին աղջիկների գեղեցկութիւնը, երրորդին փետուրի խուճուճը և այլն: Երիտասարդներից ո՞վ իր մանուկ ժամանակ չէ արտասանել, կամ մեծ բաւականութեամբ երգել «Հովուի անկողինը», «Տաւառածի ճաշը», «Կորած հորթը» «Ջաղացալանի ննջարանը» և այլն և այլն, իսկ աւելի հասակաւորները այս նոյն բանը լրտած կըլինին իրենց փոքրիկ որդիների կամ թոռնիկների բերանից, որոնք դպրոցից վերադարձած քթի տակ մոմուււմ են սրանցից մինը կամ միւսը: Ո՞վ չէ կարդացել «Արեգնագան» կամ կախարդական աշխարհ՝ հրաշալի հեքիաթը. չէ ոգևորուել Արեգի յաջողութիւններով և ուրախացել չար պառաւի պարտութեան վրայ: Վերջապէս ո՞վ չէ կարդացել և հեշտութեամբ անգիր արել «Ոսկի ձկնիկի» հեքիաթը, խրդճացել ծերուկ ձկնորսին և զայրացել պառաւի ամբարտաւանութիւնից: Այս բոլորը մենք կամ ինքներս մանուկ ժամանակ դպրոցում կարդացել սովորել ենք, կամ մեր տան երեխաների բերանից ենք լսել:

ՂԱԶԱՐՈՍ ԱՂԱՅԵԱՆՑ

Բայց մենք գիտենք արդեօք, թէ ով է այս բոլոր գեղեցիկ կտորները մեզ համար գրել, այնպէս լաւ, որ մի անգամ կարդալը բաւական է, որ անգիր սովորենք, ոմանք զուցէ գիտեն, ոմանք ոչ: Սրանց հեղինակը Ղազարոս Աղայեանցն է, որի գրական գործունէութեան քառասնամեայ յօբելանը տօնեցին անցեալ տարուայ մայիսին: Ուրեմն այս մարդը քառասուն տարի շարունակ գրել է, սկսած 1862 թուից մինչև հիմա, և որքան գեղեցիկ բաներ է տուել նա մանուկների և պատանիների ընթերցանութեան համար:

Ահա այն մարդու գրական գործունէութեան հետ ուզում եմ ծանօթացնել յօգուածիս ընթերցողներին:

2. Աղայեանցը ծնուել է Տփլիսից 60 վերստ հեռու գտնուող Սաչէն գիւղում 1840 թուականին: Այս գիւղի բնակիչները Ղարաբաղի Սաչէն գաւառիցն են գաղթել ու իրանց հայրենիքի անունը տուել իրանց գիւղին: Աղայեանցի հայրը, Ստեփանը մի շատ նախապաշարուած և խիստ մարդ էր. նա իւր գաւակներին համբուրելու սովորութիւն չուներ, որովհետև Յուդան համբուրելով էր Քրիստոսին մատնել: Իսկ մայրը, Հռիփսիմէն ընդ հակառակը մի շատ համեստ և փափուկ սրտով կին էր. նա շատ էր սիրում ու փաշտում իւր գաւակներին: Աղայեանցենց տունը գիւղում լայտնի էր իբրև հիւրասէր յարկ, ուր ընդունւում և ապաստան էին գտնում ամեն տեսակ օտարականներ, մանաւանդ թափառական աշուղներ, որոնք նրանց տանը երբեմն շաբաթներով մնում էին և իրանց աշակերտներին սովորեցնում էին խաղեր յօրինել:

Մանուկ Աղայեանցը ներկայ էր լինում այդ գասերին և շուտ գլխի ընկաւ թէ ինչպէս պէտքէ խաղ յօրինել: Բացի այդ աշուղները նրանց տանը շատ անգամ էին իրար հետ

մըցութեան մտնում և առհասարակ հէքիաթներ պատմում. այս հանգամանքը Աղայեանցի համար այն օգուտը ունեցաւ, որ նա շատ փոքր հասակից սկսեց ծանօթանալ աշուղական երգերի և հէքիաթների հետ:

Նրա մօր ցեղի մէջ քահանայութիւնը որդոց որդի անցնում էր. ուստի Հռիփսիմէն ուզեց իր որդուն էլ քահանայ դարձնել, դրա համար տուեց իրանց զիւղի կոյս Մանիշակի մօտ գիր կարդալու: Մանիշակը նրան ամենից առաջ «յանուն Հօր» և «Խաչ օգնեա ինձ» ասել տուեց, ապա սկսեց ժամագիրք կարդացնել: Բանը նրանումն է, որ Աղայեանցը իր դասագրքի շատ կտորները եկեղեցում լսելով արգէն անգիր էր արել, ուստի առանց տառերը ճանաչելու վարժ ասում էր գրուածը: Մանիշակը երբ այս նկատեց, սկսեց նրան մի տարօրինակ ձևով կարդացնել. նրան նեղը լծելու համար փոխանակ «Համբարձի զաչս իմ ի լերինս, ուստի եկեսցէ ինձ օգնութիւն» կարդացնելու, ստիպում էր կարգալ հակառակ «օգնութիւն ինձ եկեսցէ ուստի ի լերինս իմ զաչս համբարձի»: Այս դժուարութեան առաջ ընկճուելով Աղայեանը փախաւ տուն և այլևս չուզեց սովորել. բայց երբ մայրը ձեռքը քցեց, որ լուծից սամի հանի և նրան մի լաւ խրատի, նա համաձայնեց գնալ և սովորել: Ժամագրքից լետոյ Մանիշակըն էլ բան չուէր սովորեցնելու, ուստի աշակերտին աւարտած համարեց և տուն ուղարկեց:

Երբ Աղայեանցը տաս տարեկան էր նրան իր մօտ վերցրեց սովորեցնելու համար հարեան Շամշուղա գիւղի քահանան «գիտնական» տէր Պետրոսը: Տէր-Պետրոսի գիտութիւնը այն տեսակիցն էր, որը մենք շատ անգամ կարդացել ենք խալիֆա—վարժապետների ունեցածի մասին: Նա իր աշակերտին կարդացնում էր Աստուածաշունչ, Շարական, Քրիստոնէական վարդապետութիւն, քերականութիւն և այլն,

իսկ ազատ ժամանակն էլ իբրև ընթերցանութեան գիրք նրան տալիս էր Հարանց վարք, Այսմաուլք, Պղնձէ քաղաքի պատմութիւնը, Եօթն իմաստասիրաց գիրքը, Տաթևացու հատորները և այլն: Նա իր աշակերտին պատմեց և սովորեցրեց իր երբեկիցէ լսած կամ սովորած ամեն մի բան՝ առակ, հէքիաթ, առասպել, առած և այլն. նա իւր աշակերտին սովորեցնում էր որ Քրիստոսն ու Գրիգոր Լուսաւորիչը ձեռք ձեռքի տուած միասին դժոխքից դուրս գալիս տեսան Աղամին Զիթենեաց սարի վրայ նստած և ուրիշ այսպիսի ժամանակով իրար չը համապատասխանող բաներ. նա սովորեցնում էր, որ խարբուզակին գրաբար սեխ կասեն, իսկ ձմերուկին—մեղրապոպ: Երեք տարի նրա մօտ սովորեց Աղայեանցը, և դուրս բերեց մի գիտութիւն, որով հաւատում էր ամեն մի բանի, ամեն մի հնարովի բան իրականի տեղ էր ընդունում:

Տէր-Պետրոսի մօտ սովորելիս Աղայեանցը, թէև գեռ շատ փոքր, բայց սիրահարուեց իր խաղընկեր մի աղջկայ, Մայիկօ անունով, որի վերաբերմամբ մինչև այն աստիճան հասաւ, որ գիշերները գիւղից փախչում գնում էր վտանգաւոր ճանապարհներով մինչև սարը, ուր ամառը կենում էր Մայիկօն, որ նրա հետ տեսնուի: Այս սիրոյ պատճառով մանուկ Ղազարոսը գիւղացիների աչքում ընկաւ, այն ինչ մինչև այդ ժամանակ իր սուր յիշողութեան և ընդունակութիւնների շնորհիւ ճանաչուած էր իբրև մի արտակարգ շնորհալի երեխայ: Տէրտէրը նրա մէջ այս խենթութիւնը ոչնչացնելու համար, վճռեց ուղարկել իրանց տուն: Գիւղ վերադառնալով Աղայեանցը իր զգացմունքի շնորհիւ դարձաւ մի շատ զգայուն երեխայ, որի պատճառով գիշերները լանկարծ վեր էր թռչում տեղից և սկսում լալ: Հայրը իմանալով նրա լացի պատճառը վճռեց որդուն խելքի բերել և ուզեց մի լաւ

Տեճել, բայց նրան փախցրին գիւղի միւս ծայրը իր մի ագ-
գականի մօտ. մինչև որ այնտեղից էլ տարան Տփլիս, որտեղ
1853 թ. նա ընդունուեց Ներսիսեան Գալրոցը:

Ներսիսեան Գալրոցը թէև այդ ժամանակ իր ծրագրով այնքան
էլ մեծ բան չէր, բայց շատ աւելի լաւ էր իհարկէ, քան Աղայ-
եանցի Տէրտէրը. մանաւանդ որ տեսուչն էլ Պետրոս Շանշեանցն
էր, մի կրթուած և լուսամիտ մարդ, որ աշխատում էր որ-
քան կարելի է լուսաւորել աշակերտների միաքը և նրանց ու-
ղեղը ազատ պահել զանազան կաշկանդող ուղղութիւններից:
Աղայեանցը այնտեղ ծանօթացաւ աւարկաների հետ: Բայց
նա երկար չմնաց դպրոցում որովհետև անյայտ մարգիկ
շարունակ ինտրիգներ էին լարում տեսչի դէմ. մի կողմից այս,
միւս կողմից էլ նա չէր համաձայնում Ներսէս V կաթո-
ղիկոսի հետ դպրոցի ծրագրի վերաբերմամբ, այդ պատճառով
տեսուչը հեռացաւ դպրոցից: Բայց նա այնքան համակրանք
էր ձեռք բերել աշակերտների շրջանում, որ աշակերտներից
շատերն էլ թողին ուսումնարանը, դուրս եկան և սկսեցին
պատրաստուել ուսուսաց գիմնազիա մտնելու համար: Գրանց
թուումն էր և Աղայեանցը: Գիմնազիա մտնելու համար նը-
րանց պատրաստում էին գիմնազիայի բարձր դասարանի ա-
շակերտները, որոնք աւելի ազատ էին վարում իրենց աշա-
կերտների հետ, քան պաշտօնական ուսուցիչները: Չէին քաշ-
ում ամեն մի բանի իր իսկական անունը տալուց. շարունակ
ելնում էին դաշտ իրանց աշակերտների հետ զբօսնելու, խօ-
սում էին բնութեան զանազան երևոյթների մասին, նրանց
իսկական նշանակութիւնը հասկացնում իրանց փոքրահասակ
աշակերտներին. խօսում էին զանազան նախապաշարմունքնե-
րի մասին և բացատրութիւններ տալիս: Ահա այս զբօսանքների
և խօսակցութիւնների ազդեցութեան տակ Աղայեանցը շատ
փոխուեց. նա այլևս առաջուայ միամիտ երեխան չէր, որ հա-

ւատար ամեն մի առասպելի. այժմ ինքն էր սկսել ուրիշնե-
րի մէջ այդ նախապաշարմունքները խորտակել և իսկական
էութիւնը նրանց յայտնել: Երբ նրան չ'աջողուեց գիմնազիա
մտնել նիւթական անկարողութեան պատճառով, նա վերա-
դարձաւ իրանց գիւղը:

Գիւղում էլ նա հանդարտ չմնաց, սկսեց շարունակ խօ-
սել նախապաշարմունքների դէմ, որով շատ վիրաւորում էր
իր հօր զգացմունքները. այս նախապաշարուած մարդը հա-
ւատում էր, որ թուրք Ալին տասներկու տարի գալլու թիւն է
արել, ապրել է գալլերի մէջ. որդին աշխատում էր ցօյց տալ
այս տեսակ կարծիքների ստուծիւնը: Շարունակ զբաղուած
լինելով իր ուսումը շարունակելու հոգսով, Աղայեանցը գիւղա-
կան աշխատանքներ կատարում էր շատ թերի, որով շատ
վնաս էր տալիս իրանց տանը, երբեմն եզր կորցնելով, երբեմն մի
գործիք փչացնելով և այլն: Իր հօրիցն էլ շարունակ պահան-
ջում էր որ իրան հնարաւորութիւն տալ ուսումը շարունակե-
լու: Հօր համար անտանելի դարձան որդու պահանջներն ու
համոզմունքները և նա որդուն տանից դուրս արաւ:

Այնուհետև Աղայեանցը եօթ տարի թափառեց Լօռուայ
և Երևակի գիւղերում, մի տեղ ուսուցչութիւն էր անում,
մի ուրիշ տեղ՝ տիրացութիւն, միանում էր որսորդների հետ,
տաւարած էր դառնում և այլն: Մինչև որ վերջապէս ընկաւ
Տփլիսում Համբարձում Էնֆիաջեանցի ձուլարան և տպարանը,
նախ իբրև ձուլարանի աշակերտ, ապա իբրև գրաշար: Այս-
տեղ նրա գործը մի քիչ թեթեւ էր, մանաւանդ աւելի թե-
թեւացաւ երբ Հ. Էնֆիաճեանը մի օր տեսաւ նրա գրած մի
ոտանաւորը, կարգաց, հաւանեց և նրա աշխատանքը թե-
թեւացնելով ռոճիկը աւելացրեց, որով Աղայեանցը հնարա-
ւորութիւն ստացաւ ինքնակրթութեամբ պարապելու:

1862 թ. մայիսին, երբ մի անգամ այս տպարանում
տպուող «Մեղու» լրագիրը բաց տեղ ունէր, և խմբագիրը մո-

լորուել էր ինչով իսկոյն բացը լցնել, Աղայեանցը մի ոտանաւոր գրեց, ուղարկեց խմբագրին, հաւանութիւն ստացաւ և շարեց: Այդ ոտանաւորը պատկերացնում է գիւղացու թըշուառ վիճակը, երբ նա իր ունեցածի տէրը լինել չէ կարողանում, նրան ամեն կողմից կեղեքում են, նա տգետ է, ուսում, գիտութիւն ասած բանը նրան անծանօթ է. և առաջարկում է մտնել ժողովրդի մէջ և, շատ բան չէ, հասկանալ միայն, թէ ինչն է նրա թշուառութեան պատճառը, ապա ձեռք ձեռքի տալ և օգնել նրան: Այս ոտանաւորը տպուելուց յետոյ Աղայեանցը ցոյց տուեց իր ծանօթ «Կառնկ» ամսագրի խմբագիր, Մարկոս Աղաբէգեանին, որը հաւանեց և խորհուրդ տուեց անպատճառ գնալ Ռուսաստան ուսումը շարունակելու: Նրջպատու իրականութիւնը և այն ժամանակուայ մտաւոր շարժումը, երբ «Հիւսիսափայլը» սկսելէր քննադատել շատ բան և շատ հակառակորդներ ձեռք բերել, Աղայեանցին համոզեցին, որ լաւ գործիչ դառնալու համար, հարկաւոր է գեռ գնալ ուսումը շարունակել: Ուստի ուշք չըդարձնելով զանազան մարդկանց ջանքերին, որ նրան աշխատում էին այդ մտքից յետ կացնել, նա ծախեց ունեցած չունեցածը, ճանապարհի ծախս գոյացրեց և իր ընկեր Միքայէլի հետ նոյն 1862 թուականին ճանապարհուեց դէպի հիւսիս, շատ նեղութիւններ ճանապարհին կրելով:

Իր արհեստի շնորհիւ նա կարողացաւ Մոսկւայում և Պետերբուրգում մի քանի տարի ապրել: Այստեղ կային ուսանողներ, որոնք զանազան բարերարներից փող էին ոտանում և ձրի պարապում էին զանազան գործարանների բանուորների հետ: Աղայեանցը Մոսկուայում մի այդպիսի խումբ բանուորների հետ սկսեց դաս առնել ուսանողներից: Ապա Պետերբուրգում եղած ժամանակ նա շատ

օգտուեց այդ ժամանակ շուտ շուտ հրատարակող զարգացուցիչ գրքերից և ձրի գրադարան ընթերցարաններից, որով նա կարողացաւ իր կրթութեան շատ թերի կողմերը լցնել: Նա համալսարան չմտաւ, այլ աշխատեց մտաւոր պաշար ձեռք բերել ազատ ընթերցանութեամբ և ինքնագարգացմամբ:

Պետերբուրգում Աղայեանցը ծանօթացաւ հայ ուսանողների հետ և նրանց ժողովի անգամ ընտրուեց: Ուսանողները գրում էին շարագրութիւններ և ժողովում կարգում ընկերների առաջ, որոնք գրուածքը քննադատում էին գրել-խաւորաբար լեզուի կողմից: Աղայեանցին առաջարկեցին մի բան գրել և ժողովում կարգալ. նա յանձն առաւ և գրեց իւր «Արութիւն և Մանուէլը», առաջին գիրքը: Երբ ժողովում սա կարգացուեց, բոլորն էլ հաւանեցին և ծափահարեցին:

«Արութիւն և Մանուէլը» գրելիս Աղայեանցը իր կեանքը է նկարագրել. Արութիւնը ինքն է. այդտեղ նկարագրուած են նրա մանկութեան օրերը, ուսումնառութիւնը, թափառական կեանքը և Ներսիսեան Գալոյցում անցկացրած կեանքը և այլն: Իբրև վիպական գրուածք «Արութիւն և Մանուէլը» մի մեծ արժէք չունի, բայց նա շատ լաւ նիւթ է պատանիների ընթերցանութեան համար, որովհետև այստեղ հերոսը պատկերացրած է իբրև նախապաշարմունքների դէմ կուռղ մի անձնաւորութիւն. նա իր կռիւը զօրեղ կերպով առաջ է տանում, մինչև անգամ զրկոււմ է և հայրական տնից: Այս գրքում շատ կան նախապաշարմունքների օրինակներ և նրանց դէմ բերուած բացատրութիւններ. այս գիրքը կարող է նախապաշարուած երեխային սթափեցնել, նրա մէջ քննական վերաբերմունք զարթեցնել դէպի իր լսած զանազան պատմութիւնները: Լաւ կ'լինէր, որ ծնողները իրանց որդիներին, պատանեկութեան շրջանը թեւակոխելուց յետոյ, այս գիրքը տային կարգալու և նպաստ

տէին, որ նա այդ գրուածքը բոլորը լաւ հասկանայ, իւրացնէ: Արուժիւն և Մանուէլը բացի այդ դորձնական օգուտներէից, որ կարող է տալ, ինքնըստինքեան շատ գրաւիչ, պարզ հասկանալի լեզուով գրուած մի պատմութիւն է, ուստի և շատ յարմար իբրև ընթերցանութեան նիւթ պատանիների համար:

Պետերբուրգում Աղայեանցը մնաց մինչև 1867 թ. երբ Քէորգ կաթողիկոսի կողմից հրաւիրուեց Էջմիածնի տպարանը կարգի բերելու: Էջմիածին գալիս նա Տփխիսում ամուսնացաւ և ամուսնուն ախտեղ թողնելով ինքը գնաց Էջմիածին: Էջմիածնում նրան յանձնեցին նաև «Արարատի» խմբագրութիւնը: Արարատում նա գրեց մի շարք մանկավարժական յօդուածներ, որոնք սկզբում տպւում էին առանց քննութեան, բայց յետոյ, բարոյական կրթութեան մասին գրուած յօդուածի պատճառով սկսեցին նրա յօդուածները քննել և ապա տպել: Նա երկար չմնաց Էջմիածնում, ընդհարուեց Մանկունու հետ և հեռացաւ: Նրանից յետոյ Աղայեանցը սկսեց ուսուցչութեամբ պարապել—Ախալցխայում, Ալեքսանդրապոլում, Երևանում, Շուշում, նաև Տփխիսի թեմում թեմական տեսուչ եղաւ: Ուսուցչական ասպարէզում Աղայեանցը շարունակ կռուել է խալիֆա վարժապետների դէմ, միշտ աշխատել է աշակերտի համար ուսումը գիւրացնել. այդ պատճառով ոչ մի տեղ երկար չի մնացել և շարունակ հալածուել է:

Ալեքսանդրապոլում եղած ժամանակ նա գրել է «Ներկու քոյր» վէպը, գիւղական կեանքից, ուր գիւղական կուպիտ բարքեր կան պատկերացրած: Սա նոյնպէս նրա գրական գործունէութեան մէջ առաջնակարգ գրուածքներից չէ, բայց իբրև գիւղական բարքերի նկարագրութիւն հետաքրքրութեամբ է կարդացւում: Շուշում ուսուցչութիւնից յետոյ Աղայեանցը հրաւիրուեց տիկին Սօֆիա Բաբայեանցի մանկավարտէզը Տփխիսում,

ուր նա երեխաներին գրագիտութիւն էր սովորեցնում: Այդտեղ նա իրան շատ լաւ էր զգում անմեղ երեխաների շրջանում և սկսեց գրել մանկական ոտանաւորներ և երգեր: Այդ ժամանակուանից Աղայեանցը ամբողջապէս նուիրուեց մանկական գրականութեան, ու սկսեց արտագրել իր մինը միւսից գեղեցիկ մանկական ոտանաւորները և հէքիաթները, որոնք տպուեցին «Աղբիւրում», գլխաւորաբար 1887—1890 թուները: Այս գրուածքներով է, որ Աղայեանցը մեր գրականութեան մէջ առաջնակարգ տեղ է գրաւում և իր հաւասարը չունի: Նրա հէքիաթները, որոնց նիւթը վերցրած է ժողովրդից, այնքան գրաւիչ պարզ լեզուով են գրուած, որ կարդացողին կամ լսողին յափշտակում տանում են հեռու, դէպի կախարգական աշխարհները, դէպի դիւցազների մօտ և այնտեղ ապրեցնում: Նրա ոտանաւորները այնքան հասկանալի են մանուկին և այնքան մօտ նրա սրտին որ բաւական է մի ուշագիւր լսողութիւն և ահա անգիր պատրաստ են նրանք: Ոտանաւորներում նա առհասարակ տալիս է մանուկի համար սիրելի և հասկանալի, պարզ գիւղական կեանքի պատկերներ. այստեղ ջրաղացպանն է խումփացնում խոր քնի մէջ, չնայելով ջրաղացքարերի դղրուցին, որոնք ամբողջ շէնքը թնդացնում են. այնտեղ հովիւն է սարի լանջին գլուխը չոր քարին դրած մի կարպետ ուսերին, անձրևի կաթիլների տակ հանգիստ քնած և անուշ անուշ ժպտում է. մի ուրիշ տեղ պառաւն է իր հորթը կորցրել և լալով փնտռում է նրան. մի չորրորդում տաւարածն է ճաշում, ցամաք չուտելու համար ջրի մէջ թրջում, դանակով կտրում, որ էլ ցամաք չըլինի և այլն և այլն, մինը միւսից գեղեցիկ, մինը միւսից աւելի գրաւիչ: Իսկ հէքիաթներից իւրաքանչիւրը մի մի ըսքանչելի առաքինութիւն է դնում մանուկի առաջ, նրանք հիանալի քաջութեան, անմեղութեան, հաւատարմութեան,

արհեստի նշանակութեան օրինակներ են տալիս: Ահա ձեզ Անահիտը, որ մի նախըջու աղջիկ է, բայց չի համաձայնում թագաւորի տղայի կինը դառնալ, քանի որ նա արհեստ չգիտէ, և նրա արհեստ սովորելուց լետոյ է միայն համաձայնութիւնը տալիս: Ահա Արեգնագանը, որ այնքան անմեղ է, որ չըգիտէ թէ ինքը տղայ է, թէ աղջիկ. բայց աղաւնի—աղջկան ջրումը լողանալիս տեսնելով նոր հասկանում է իր տղայ լինելը. սա է որ կախարդի քարացրած քաղաքին կրկին կեանք է տալիս, պառաւին քարացնում է և նրա չար իշխանութիւնը վերացնում աշխարհից: Ահա հսկայ Տորքը, որ սիրոջ առաջ այնքան է մեղմանում, որ իր կուպիտ ուժը մի կողմը դրած համաձայնում է իր նշանածի հետ մրցել «սիրոյ գէնքով» միայն: Ահա Բէլլէթօֆօնը, որ իր թեւաւոր ձիու, Պեգասի վերայ հեծած սպանում է երեք գլխանի շար Սշափին և նրա ճիրաններից ազատում Լիկիայի թագաւորի թշուառ երկիրը և ժողովուրդը: Ահա Արեւամանուկը, որ վագրի բերանն է ճղում և այլն և այլն: Ո՞ր մէկն ասեմ, դրանք շատ են, և ցրուած «Աղբիւրի» հին համարներում և Աղայեանցի կազմած դասագրքերում: Աղայեանցի գրուածքները ամենալաւ միջոց է մանուկին իր մայրենի լեզուն սիրել տալու և նրանով հետաքրքրուելու համար: Ծնողների և գլխաւորաբար մօր պարտականութիւնն է անել այդ և իր որդու հետ միասին կարգալ դրանց, անհասկանալի կտորները բացատրել, պատմել տալ, իւրացնել տալ:

Աղայեանցը Պուշկինից թարգմանել է «Ոսկի ձկնիկը», բայց եթէ մէկը չիմանայ սրա բնագրի մասին, երբէք չի կարող հասկանալ, որ սա թարգմանութիւնն է: Նա ունի թարգմանուած նաև շատ առակներ Կռիլովից և այլ կտորներ ուրիշներից, բոլորի վրայ էլ դրել է իր լեզուի ու ոճի

կնիքը և բոլորովին հայացրել. ոչ մի օտար ոճ, հայերէնի ոգուն հակառակ մի դարձուածք չէք հանդիպիլ դրանցում, ուր մնաց նրա ինքնուրոյն գրուածքներում: Լեզուի կողմից Աղայեանցը իր մաքուր հայերէնով, ժողովրդական, բայց ոչ դաւառաբարբառի աստիճան եղած, ոճով, պարզ սահուն շարադրութեամբ, իր հատը չունի մեղանում: Այս էլ է պատճառներից միինը, որ երեխաները այնքան լափշտակուած են նրա գրուածքներով:

Աղայեանցի գրուածքները սկսած դասագրքերից պիտի զարդ լինեն իւրաքանչիւր հայ ընտանիքի մէջ, ուր կան երեխաներ:

Ռուսաստանի 60-ական թուականները, ինչպէս բարելաւ ազդեցութիւն ունեցան բուն ռուսական կեանքի վրայ, նոյնպէս լաւ եղան և Ռուսական կեանքի հետ անմիջապէս կապուած կովկասեան հայերիս համար: 60-ական թուականներին Պետերբուրգում հայ ուսանող երիտասարդութիւնը չ'մնաց առանց ազդուելու այդ շրջանի ռուսական կեանքի եւ մտնւթից: Եւ այդ ուսանող երիտասարդութիւնն էր, որ լետոյ մեղանում գործունէութեան ասպարէզի վրայ էր 70-ական թուականներին: Այդ մարդկանցից է նաև Ղ. Աղայեանցը, որը իր ամբողջ կեանքի ընթացքում երբէք չէ դադարել առաջադիմութեան համար կուռող քաջ զինուոր լինելուց. նա նոյնն է և իր ծերութեան հասակում, միշտ թարմ, միշտ լաւ և նոր հոսանքների արձագանք տուող և հետևող: Նա այժմ այլևս չի գրում, շատ ցաւալի է. իհարկէ, բայց գրածն ու արածն էլ բաւական են, որ նրա անունը պատուով արձանագրուի մեր գրականութեան պատմութեան մէջ:

ԹՈՒՔԱԽՏԱՒՈՐ ՀՕՐ ԿՏԱԿԸ ԻՒՐ ԷՄՄԱ ՊՍՏԵՐ

Ո ՞ք իրաւունք չունի թողնել լետազայ սերունդ, եթէ խելքը, գիտութիւնը և փորձը համոզում են, որ այդ սերունդի կեանքը կարճ, վշտագին և դժբաղդ պիտի լինի:

Յոյսը և հաւատը հանդերձեալ կեանքի համար ողջա՝ միտ են և սուրբ, երբ նոքա ծառայում են այն բանի համար, որպէսզի մարդուն բարձրացնեն վսեմ զգացմունքների մթնոլորտը, որոնք ազնուացնում են նրա գոյութիւնը. իսկ նա՛ ով չի ընդունում մարդու մէջ կամքի, մտքի և գործի ազատութիւն, նա՛ պիտաւորում է Աստծուն, արհամարում է քանականութիւնը:

Ոչ մի ցանկութիւն, ոչ մի սիրոյ կայծ չի կարող շեղել ճշմարիտ ճանապարհից այն մարդուն, որը պարտաւոր է և ուզում է կատարել իւր պարտքը:

Պարքը բարձր է մարդուց, պարտքից բարձր չկայ ոչինչ քացի միակ Աստծուց:

Կենդանի արարածին չարիք չպատճառել, այս իւրաքանչիւր մարդու պարտականութիւնն է ինչ հասակի, ինչ դրութեան մէջ էլ լինի նա: Այդ ընդունում են բոլոր ժամանակների ազգերի օրէնքները և կրօնները:

Ծնել տկար որդիներ, նշանակում է գործել մեծ չարիք, ամենամեծը, որպիսին միայն կարող է գոյութիւն ունենալ

և նմանապէս այդ չարիքը պատճառել այն էակներին, որոնց մենք ամենից շատ ենք սիրում, «որոց մարմինք ի մարմնոյ մերմէ և ոսկերք յոսկերաց մերմէ են»:

Ծնել հիւանդոտ որդիներ իւր անձնական մեղքի պատճառով աւելի վատ է, քան թէ սպանել մարդուն սաստիկ բարկութեան ժամանակ. այդ նշանակում է նենգութեամբ թունաւորել մեզ համար ամենաթանկագին ստեղծուածներէ կեանքը:

Հիւանդոտ լինել և արտադրել որդիներ, դա ապացոյց է բուռն եսականութեան. դա նշանակում է ինքն իրան ենթարկել խղճի խայթին ամբողջ կեանքի ընթացքում:

Այն մարդու պատճառած չարիքը, որը ծնում է հիւանդոտ որդիներ, չի վերջանում առաջին զոհով. յաճախ հիւանդութիւնը և թոյնը անցնում են երկրորդ, երրորդ և չետազայ սերունդին, նուազեցնում են ծնունդները և յառաջացնում են սարսափելի տանջանքներ ու անէծքներ, զոհերը նզովում են, ինչպէս իւրեանց սեփական կեանքը, նոյնպէս և նրանց, ով իրանց աշխարհ բերեց:

Ով հիւանդոտ է և չնայած դուրան, ցանկանում է որդիներ ունենալ, նա վատ հայր է, որովհետև իւր որդիներին թոյն է տալիս խմելու, վատ քաղաքացի է, որովհետև նա ազգին վատ քաղաքացի է տալիս. վատ մարդ է, որովհետև ոչնչացնում է մարդկային ընտանիքի ամենալաւ կարողութիւնը — առողջութիւնը և ոյժը:

Դիմել տմարդի և խիստ օրէնքների ապահովութեան միևնոյնն է, թէ ընդմիջտ չցանկալ աւելի բարձր և մաքուր լինել սովորական մարդուց, որը ուտում, խմում և քնում է:

Չի կարելի, սքօղուելով մահմետական ֆատալիզմով, իւր բաղդը խաղաթղթի վրայ դնել, այդ նշանակում է տարուել այն բոլորը, ինչ որ ունի մարդս:

Բաղդը—դա զօրեղի բաժինն է, իսկ յաղթութիւնը պատ-
կանում է նրան, ով գիտակցութեամբ է գործում: Չի կա-
րելի մի որևէ փաստ առաջ բերել, որի հիման վրայ կարե-
ղի լինէր թույլատրել լուսնոտներին, գժերին և թոքախտնե-
րին ամուսնութեան միջոցով ընկնաւորութիւնը, թոքախտը
և գժութիւնը փոխադրել յետագայ սերունդներին:

Սէրը երկրային կեանքի ամենասուրբ ուրախութիւնն է..
արդեօք կարելի՞ է թույլ տալ նրանից պատրաստել բաժակ,
որի մէջ խառնուում է թոյն:

Սէրը մարդու ամենալաւ օրհնութիւնն է. բայց արդեօք
ցանկանում էք, որ նա անէ՞ք սերմանէ:

Սէրը—կերոն է, որ բորբոքում է կեանքի լույսը. ուրեմն
ինչո՞ւ էք ցանկանում դուք դազաղի մօտ վառուող սգոյ լապ-
տեր դարձնել նորան:

Ի՞նչն է ստիպում ձեզ, կենդանի նեխուածներ և թույ-
նով ծնուածներ, ծնել որդիներ, որպէս զի տեսնէք նոցա գե-
րեզմանում անմեղ մանկական շրթուներէ վրայ ժպտը
փայլելիս: Ձէք կարգում արդեօք ձեր որդիներէ ծերացած և
կնճռոտ դէմքերի վրայ անէ՞ք այն ծնողներին, որոնք նո-
ցա կեանք տուին:

Ո՛չ հարստութիւնը, ո՛չ կրթութիւնը, ո՛չ գիտութիւնը,
ո՛չ կրօնը, ոչինչ չէ կարող փոխարինել անժամանակ կորցը-
րած առողջութեանը:

Հագրէք հիւանդին մետաքս, զարգարէք նրան թանկա-
գին քարերով, նստեցրէք ոսկեգօծ կառքի մէջ, տարէք աղ-
մկալի խնճույք և պահաջեցէք նրանից ծիծաղել:

Հիւանդի, թույլի և փթած օրգանիզմի կեանքը պահան-
ջում է շարունակ ուշադրութիւն և բժշկութիւն, դա մի ե-
ղեսպակ (плащей) է, որը չի կարելի քաղցրացնել ոչ մի
մեղրով, դա անմխիթար վիշտ է, լաւիտենական աքսոր է,
որից միայն մահը կարող է փրկել:

Էմմա, իմ անգին Էմմա, դու միշտ սիրում էիր ինձ,
դու միշտ յարգում էիր քո հօրը: Լսիր ինձ: Այնքան որդի-
ներս կորցնելով և շատ անգամ քեզ գերեզմանի դռանը տես-
նելով, ես սկսում էի նզովել ինքս ինձ, իմ մեղքերը և տը-
գիտութիւնը, ես սկսեցի նզովել բժիկների տգիտութիւնը,
որոնք չէին կարող փչացնել այն թոյնը, որից ես պէտք է
մեռնէի, չտարածուելու իմ անբաղտ ընտանիքի մէջ:

Եթէ ես ծնուեցի հիւանդ, ապա պարտաւոր էի միայ-
նակ կրել այդ հիւանդութիւնը և այն մի քանի տարիները,
որոնք բաշխել էր ինձ բնութիւնը, նուիրել իմ բարեկամնե-
րի և հայրենիքի համար:

Բայց ես այնտեղ հասայ, որ սկսեցի նզովել ծնածս վայր-
կեանքը. իմ վիշտը հարիւր անգամ մեծանում էր զաւակնե-
րիս տանջանքներից. իսկ տունս դառնում էր գերեզմանատուն:

Ես լալիս էի և գիշերները աչքերս չէի փակում, ոչ
մեռնել էի կարողանում և ոչ էլ ներել ինձ իմ յանցանքի
համար:

Սակայն իմ տգիտութիւնը չէ կարող ծառայել իբրև ար-
դարացումն ուրիշների համար: Ներկայ գիտութիւնը բոլո-
բովին սահմանեց և որոշ հաստատում է թէ այն մարդը,
որ կամենում է ընտանիք հիմնել, պէտք է առողջ լինի, նա
որոշեց, որ թոքախտները և լուսնոտները փոխադրում են
այդ հիւանդութիւնը յետագայ սերունդին և ապացուցեց,
որ հիւանդութեան յաջորդական անցումը բնութեան անո-
ղոք անցումներից մէկն է:

Եթէ մի հազուագիւտ և բարեբաղդ հանգամանքով,
կամ թէ անչափ աշխատանքների շնորհիւ, հիւանդ ծնող-
ներին յաջողում է առողջ որդիք ունենալ, բայց և նոյնպէս
նոցա մէջ կը գտնուի գոնէ մի մանուկ, որին անխուսափելի
է դաժան բաղդը և զարհուրելի հիւանդութեան կնիքով այդ

երեսի վրայ հիւանդ հայրը և թոքախտոտ մայրը կկարդան իւրեանց մեղքի պարզ անէծքը: Էմմա, իմ բարի Էմմա, դու ամբողջ կեանքումդ հիւանդ էիր, դու ես իմ վերջին դուստրը, ես ոչինչ չխնայեցի քո առողջութեան և փրկութեան համար և կարծուեմ, որ դու կապրես, Աստուած ողորմած է և նա գուցէ չէ կամենում ինձ իմ բոլոր որդիների սպանիչը դարձնել:

Բայց քո օրգանիզմը փուխը է և թոյլ, այն եղեգնի նրման, որը միայնակ ցցուել է անապատում և անկասկած կրկատրուի, եթէ մէկը լեռուի վրան: Երբէք մարդու չգնաս, աղջիկս, առաջին զաւակդ քեզ գերեզման կիջեցնէ և կամ թէ կունենաս որդիներ, որոնք մահուան դատապարտուած կըլինին իւրեանց կեանքի ամենաքնքոյշ տարիքում, իւրեանց մանկութեան գարունքին: Թոքախտի թոյնը չափազանց ուժեղ է. նա թափանցեց մեր արեան մէջ և չի անհետանայ նոր սերունդով:

Ես մեռնում եմ. դու վերջին կենդանի շառաւիղն ես մեր ցեղի, քո մահով այս թոյնը պէտք է կորչի և մեղքը պիտի վերանայ: Երգուիր Էմմա, որ դու միայնակ կապրես և միայնակ էլ կմեռնես: Աստուած տայ, որ դու հանդիսանաս ազատիչ հրեշտակ քո հօրը և նրա մեղքերին թողութիւն բերես: Այս դառնութեամբ լի երգումը քո հօր կտակը և ժառանգութիւնն է. վերջին խօսքը, որ ինչպէս հայր պարտաւոր եմ ասել քեզ իմ սիրելի զաւակիս, դա խղճալի դատակնիք է. համբերիր, տանջուիր և ապրիր մինչև վերջը:

Արդէն վերջացաւ ամենազարհուրելի պատիժը մեղքիս համար: Նրանից լետույ, երբ թաղեցի իմ բոլոր որդիներին ես պարտաւոր էի և վերջինին, որը կենդանի էր մնացել, ասել-համբերիր, կրիր քո հօր լանցանքը:

Մի նզովիր հօդդ: Երբ նա երիտասարդ էր և ձեռքը առաջարկեց մօրդ, այն ժամանակ բժիշկները հասարակ ար-

հետաւորներ էին և միայն նշտար ու թունաւոր դեղեր էին ճանաչում: Նոքա չէին հասկանում, որ պարտաւոր են քաջութեան քուրմ լինել և առողջութեան հովանաւորող: Նոքա չգիտէին, որ իրանց վրայ պարտականութիւն կայ՝ հիւանդին, թոքախտին և ընկնաւորին (ЭПИДЕМТИКЪ) ասել. «Մի համարձակուիր սերունդ թողնել քեզանից լետույ, աւելի լաւ է խրճր սուրդ քո ամենամտերիմ բարեկամի սիրտը»:

Հայրդ իբրև ժառանգութիւն քեզ թողնում է մի սուկալի պարտք, որը դու պէտքէ կատարես, ապրիր, բայց երբէք մի սիրիր, եղիր կին բայց ոչ մայր: Ես մեռնում եմ խաղաղ, որովհետև հաւատացած եմ, որ դուստրս չի դժիւ իւր երգումը և կկատարէ այն բարի գործը, որը հայրը չըկարողացաւ կատարել:

Չարիք գործել՝ եթէ նոյն իսկ մեր անզուսպ կրքերը մեզ դրդեն, եթէ օրենքները թոյլ տան, նոյն իսկ եթէ հասարակութիւնը չգատապարտէ մեզ այդ չարիքի համար, ահա այդ է մեծ գործը և հերոսութիւնը, որի նմանը պատերազմի դաշտում ևս չի արտայայտուում:

Եւ քանի որ իւրաքանչիւր անհատ չի զգայ իւր մէջ կարողութիւն այդ պարտքը կատարելու, մինչ այն ժամանակ մարդկութիւնը երէք չի հասնի իւր իդէալական կատարելութեանը:

Քս ճանապարհը, իմ Էմմա, անդունդի ափով է ընթանում. բայց և այս ճանապարհի վրայ, ուր հայրդ քեզ դրեց, դու կարող ես հանդիպել հրաշալի ծաղիկներին: Դու կատարում ես ամենամեծ առաքելութիւնը, դու պէտք է հասնես անմերձենալի բարձրութեան, դու պէտքէ լինիս ոգի և սրբբազան կրակի վեստալուհի:

Ով իւր անձը զոհում է պարտքի համար, նա բնակում է մաքուր մթնոլորդի մէջ, ուր գուցէ չի փայլում արեւը, բայց երկինքը միշտ պայծառ է:

Ով կատարում է իւր պարտականութիւնը, նա միշտ տեսնում է իւր գլխի վերեւը պարզ երկինքը, նա ապրում է այն աշխարհում, որից գուցէ բուրում է վիշտ, բայց որը այնուամենայնիւ, իւրաքանչիւր ուրախութեան կցում է բարձր արժանաւորութեան փայլ:

Փոքրոգիները և վատարիները կորագլուխ անցնում են պարտքի արձանի առաջից, բայց իւրաքանչիւր ոք այդ դէպքում զգում է մի բարձր բարերար ազդեցութիւն, այնպիսին, որպիսին զգացւում է մեծ տաճարի մեռելային լուսութեան մէջ:

Իսկապէս այն մարդն է սուրբ, ով իրան զոհում է իւր պարտքի համար և նա իւր փրկարար ազդեցութիւնն է թողնում իրան հետ ընդհարուողների վրայ:

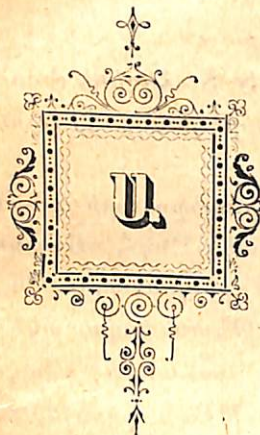
Ես հաւատացած եմ, Էմմա, որ դու ձգտում ես այդպէս սուրբ լինել և այդ հաւատը խրախուսում է ինձ մահուան մահճում:

„Հիւանդ սիր“ — Մանեսկոպցյա

ՀԱՅՈՒՆԵԱՑ ԲԱՐԵԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Սարևաւսի Հայրենաց բարեգործական
Բաժնի Ընկերոսրիսն

յս ընկերութեան հիմնադիրը եղել է Ղալասար գեղդի ուսուցիչ Նիկոլայ Աղամեանը 1891 թուականին: Ընկերութիւնը երկու տարի գործելուց յետոյ դադարել է և վերահաստատուել 1898 թ. վերջերին Բագրատ վ. Թաւաքալեանի ձեռքով

և շարունակում է մինչև այժմ:

Ընկերութեան նպատակն է օգնել հայ իգական սեռի չքաւոր դասակարգի ազգային կրթութեան գործին և նպաստել ընդհանրապէս հայ կանանց և օրիորդների մէջ անհրաժեշտ արհեստներ տարածելով:

Ընկերութիւնը ներկայումս ունի 19 անդամ, երբեմն եղել են և շատ:

Ընկերութեան նիւթական միջոցները կազմում են ա. անդամավճարները, բ. միանուագ վճարներ դրամով, դասական պիտույքներով, գ. վիճակախաղից գոյացած արդիւնքը: Ընկերութիւնը իւր հասոյթները ընդլայնելու համար դիմում է նաև երեկոյթների, ներկայացումների պարահամդէսների, ժողովարարութեան և այլն և այլն:

Մինչև հիմա Ընկերութիւնը կարողացել է Ղալասար գիւղում մի օրիորդաց ուսումնարան պահել 35—40 աշակերտուհու համար և մի վարժուհի, որին առաջին տարին վճարել է 20 թուման (40 ռ.) և երկու բեռ ցորեն. այժմ վճարում է 85 թուման (մօտ 160 ռ.) և երկու բեռ ցորեն:

Ասրպասակաւի հայրենեաց բարեգործակաւ
Ընկերութիւն

Այս ընկերութեան հիմնադիրներն են Տ. Տ. Հեղինէ Ժորժ, Մարիամ Վարդանեանց, Մարիամ Նազարբէկեան, Փեփրոնէ Յովնանեանց և Թամար Տէր-Օհանեան:

Ընկերութիւնը հիմնուեց 1895 թ. փետերուարի 26-ին, որը օրհնեց և վաւերացրեց նոյն ժամանակի Ընդհ. Ատրպատականի առաջնորդ Գերայ. Սուքիաս Արքեպիսկոպոս Պարզեանց, նուիրելով 50 թուման: Ընկերութեան նպատակն է Թաւրիզի Բերդաթաղի և առհասարակ նահանգի չքաւոր ընտանիքների երկսեռ մանուկների կրթութեան գործին նըպաստել և կանանց ու օրիորդերին օգնութեան ձեռք մեկնել նրանց մէջ անհրաժեշտ արհեստներ տարածելով: Ընկերութեան հասոյթները կազմող միջոցներն են՝ մշտնջենական, հիմնական և տարեկան վճարները, ներկայացումները, տօնածառ և վիճակախաղ, արհեստանոցից եկամուտ և մարդասէր անձանց կողմնակի նուիրատուութիւններ:

Ընկերութիւնը բացի Թաւրիզում մշտնջենական, հիմնական և տարեկան անդամուհիներ ունենալուց, հիմնական և տարեկան անդամուհիներ ունի նաև Ռաշտում, Արտաբելում, Սալմաստում, Բազում և Մարաղայում:

Ընկերութեան հաստատութիւնները հետևեալներն են.

1) Ուրմիի դպրոցը երեք բաժամուքով, որի աշակերտները ձրիավարժ են:

2) Գէրգաբաղի դպրոցը Ուրմիի գաւառում:

3) Դէրէլէքի դպրոցը Սովուղ-Բուլաղ գաւառում:

4) Կար ու ձևի արհեստանոցը Թաւրիզում: Այստեղ բացի կար ու ձևի դասերից վերջին տարին եղել են դասեր նաև հետևեալ առարկաներից, հայոց լեզու շաբաթական 1 դաս, թուաբանութիւն 2 դաս, բնական գիտութիւններից մատչելի դասախօսութիւններ՝ 1 դաս և ընթերցանութիւն 1 դաս:

5) Մանկական պարտէզը Թաւրիզում:

Թաւրիզի հայրենեաց բարեգործակաւ միացեալ
ընկերութիւն

Այս ընկերութեան հիմնադիրներն են Տ. Տ. Իսկուհի Յակովբեանց և Շուշանիկ Մալեանցեանց:

Ընկերութեան նպատակն է.

1) Նպաստել Ատրպատականի հայ իգական սեռի լուսաւորութեանը. իւր հաշուով բանալով իգական սեռի դպրոցներ իւր միջոցներով օժանդակել գոյութիւն ունեցող օրիորդաց դպրոցներին:

2) Օգնել չքաւոր հայ աշակերտ-աշակերտուհիներին:

3) Օգնել հայ օրիորդներին, որոնք կամենում են պատրաստուել վարժուհու պաշտօն կատարելու Պարսկաստանում:

4) Ըստ հնարաւորութեան իր հաշուով պահել մի հայ բժշկուհի կամ նպաստել այդ նպատակով պատրաստուել ցանկացող օրիորդներին:

5) Թաւրիզի Լիւաւա և Ղալա թաղերում պահել մանկապարտէզներ և օրիորդաց համար կար ու ձևի արհեստանոցներ և դրանց կից խոհարարական բաժին:

6) Օգնել չքաւոր հայ ընտանիքներին նիւթապէս կամ այլ կերպ:

7) Ժողովրդական սարսափների և աղէտների ժամանակ իւր կարողութեան չափով աշխատել օգնել հայ ժողովրդին:

Ընկերութեան դրամական աղբիւրները հետևեալն են— անդամավճարներ, վիճակախաղի, ներկայացումների, երեկոյթների նուէրներ և ընկերութեան հիմնարկութիւնների եկամուտները:

Մինչև 1901 թ. Թաւրիզի և Ատրպատականի ընկերութիւնները առանձին էին գործում, բայց 1901 թ. միանալով և ստանալով ամենայն հայոց Կաթողիկոսի կոնդակը միութեան համար, գործում են այժմ իբրև միացեալ ընկերութիւն ունենալով դրամագլուխ 72,307 զուան, պահպանելով 13 կրթական և բարեգործական հաստատութիւններ:

Նոր-Նախիջեանի հայ կանանց աղխասխխեան ընկերութիւն

Այս ընկերութիւնը հաստատուել է 1901 թ.

Ընկերութեան հիմնադիրներն են՝ Իսկուհի Ռափայէլեան Սնանեան և Գրիգոր Չախուշեան:

Ընկերութիւնը առայժմ ունի 50-60 անդամներ. անդամավճարն է տարեկան 5 ռ. կամ միանուագ 100 ռ. (մշտնջենաւոր):

Ընկերութեան նպատակն է օգնել հայ լուսաւորչական կնոջը ամեն տեսակ. հոգալ նրանց նիւթական պիտոյքները, տարածել կանանց մէջ լուսաւորութիւն, հրատարակելով գրքեր և նպաստելով նիւթականին բարձրացնել կնոջ բարոյականը:

Առ այժմ ընկերութիւնը պահում է իր հաշուով մի օրիորդաց դպրոց Հռիփսիմեան, ուր բոլոր առարկաները և լեզուները աւանդուում են հայերէն լեզուով:

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՕՐԻՆԱԿԵԼԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆ

Երեսաների ընթերցանութեան գործը մեր շատ ընտանիքներում բարձի թողի է արուած և շատ գէպքում էլ այդ կատարում է խիստ անուշադիր և անգիտութեամբ,

որը փոխանակ օգտի, վնաս է բերում երեխաներին:

Երեխաների աստիճանաբար զարգացման հետ խիստ ընտրութեամբ պէտքէ սիստեմատիքաբար աալ ընթերցանութեան գրքեր, որոնք կարողանային համապատասխանել նոցա մտաւոր զարգացման աստիճանին:

Ահա այս նպատակով պ. Յ. Տէր-Միրաքեանի «Իեռահասների ազատ ընթերցանութիւնը» գրքից քաղուած օրէնքներն ենք օրինակելի գրքերի ցուցակ, երեխաների հասակի համաձայն, որից կարող է օգտուել ամեն մի մայր կամ զատիարակ:

Որք տարեկան հասակի մանուկների համար

- 1) «Աստղէ դրամ» Գրիմմի, թարգմ. Տ. Կոստանեանցի:
- 2) «Չորս առակ»:
- 3 «Անվախ գերձակ» Գրիմմի պատկերազարդ:
- 4) «Քնած գեղեցկուհի»:
- 5) «Կարմիր գլխարկ»:
- 6) «Գուլիւլէրը թզուկների աշխարհում»:

- 7) «Գուլիւէրը հսկաների աշխարհում»:
- 8) «Ոսկի ձկնիկ» Պուշկինի, թարգմ. Գամառ-Բաթրիպայի:
- 9) «Ոսկի ձկնիկ» Ադամ թարգմ. Ղ. Աղայեանի:
- 10) «Սրինգ հովուական» Ղ. Աղայեանցի:

8—10 սարեկան մանուկների համար

- 11) «Խնձորենիների երկրում» Ուլդի զրոյցներից:
- 12) «Ռոստոմ և Զոհրաբ» թարգման. Փ. Վարդանեանի: Պատկերազարդ:
- 13) «Նալ և Գամայանդի» Ֆ. Շմիդտի:
- 14) «Լուսերեսիկ» Գրիմմի:
- 15) «Ճշմարտութիւնը միշտ յաղթում է»:
- 16) «Երրորդ ոսկի» Լաբուէլի:
- 17) «Ճանապարհորդ գորտը»:
- 18) «Ծննդեան պատմութիւնը»:
- 19) «Փայլուն կոպէկ» Բուուէնի, թարգմ. Գր. Շահբու-դաղեանի:
- 20) «Հարուստը և աղքատը» Օտորոգորսկու:
- 21) «Սպիտակ օձ» Օտորոգորսկու թարգմ. Տիրուհի Կոստանեանցի:
- 22) «Ժլատ» Գ. Կրաբբի, թարգմ. Տ Կոստանեանցի:
- 23) «Անհանգիստ գիշեր» և «Որսի գնդակ» Օտորոգորսկու թարգմ. Տ. Կոստանեանցի:
- 24) «Սիու—Լիէն» թարգմ. Տ. Կոստանեանցի:
- 25) «Ծիծեռնակի բունը» թարգմ. Եղիսաբ. Ալիխանեանի և Արծրունու:
- 26) «Մի դէպք Բէրանժէի կեանքից» Սրա հետ է—
- 27) «Կեցցէ Ֆրանսիան» մի գրքոյկում:
- 28) «Զուարճալի ժամեր» Ա. Սարգարեանի:
- 29) «Շառատ» Աշխարումովայի:

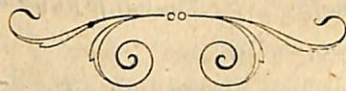
- 30) «Անտառապահ» Ա. Սմիրնովայի:
- 31) «Ժան Բատիստ Լիւլիի մանկութիւնը փոխադր. Տ. Յովհաննիսեան:
- 32) «Ինչով են ապրում մարդիկը» Լ. Տոլստոյից:

10—12 սարեկան մանուկների համար

- 33) «Թռչունների աշնանային տեղափոխութիւնը» Բողդանովի:
- 34) «Վրէժ» Մոպասանի:
- 35) «Հիւանդապահ աղջիկը» Մոպասանի:
- 36) «Իրիական» Հոմերոսի թարգմ. Փ. Վարդանեանի:
- 37) «Ողիսիական» Հոմերոսի թարգմ. Փ. Վարդանեանի:
- 38) «Լուսատոտիկ» Շմիդտի:
- 39) «Թաւամագ մեղու» Աւենարիուսի, թարգմ. օր. Ն. Տէր-Մարկոսեանի,
- 40) «Ուռենց Յովսէփ» Ի. Սպիրիի, թարգմ. Ի. Յարութիւնեանցի:
- 41) «Ալծարած Մոնի» նոյն հեղինակի ու թարգմանչի:
- 42) «Ալպեան հովիւ» Ի. Յարութիւնեանցի:
- 43) «Հնգու աքաղաղ»:
- 44) «Ոսկի ասեղներ» թարգման. Դ. Աքիմեանցի:
- 45) «Լիւր արքայ» Օտորոգորսկու թարգմ. Տ Կոստանեանցի:
- 46) «Տիրուցի աղջիկ» Օտորոգորսկու թարգմ. Տ. Կոստանեանցի:
- 47) «Մայրական սէր» Օտորոգորսկու թարգմ. նոյնի:
- 48) «Զինուոր Յակովբ» Հոֆմանի:
- 49) «Մրցումն» Հոֆմանի:
- 50) «Զինական առասպելներ» թարգմ. Տ. Կոստանեանցի:
- 51) «Կուզիկ լիէու»:
- 52) «Աշխատութեան հրեշտակը»:

- 53) „Երկու եղբայր“:
- 54) „Վարսենիկ“ թարգմ. օր. Ն. Յարուժիւնեանցի և օր-
Ք. Տէր-Աստուածատրեանցի:
- 55) „Ինչ է խօսում սենեակը“ Վ. պ. Աւենարիուսի:
- 56) « Մեծագործութիւն» Արևելեան աւանդութիւն
թարգմ. Մ. Ալեանակի:
- 57) «Աղքատի բաղբը» Անդրէևա:
- 58) „Ջրի կաթիլի պատմութիւնը“ Գրուբէի:
- 59) „Քրիստոնեայ ընտանիք“ թարգմ. Աղ. Տէր-Մարուքեանի
- 60) „Փշրանք“ I, Կ. Կ. Մելիք-Շահնազարեանի:
- 61) «Աշխէնն ու մարգարիտը» Օ. Ռոզովայի:
- 62) „Կոլումբ“ Կոմս Լ. Տոլստոյի, թարգմ. Փ. Վարդա-
նեանի:
- 63) „Վարդ Ռէսլէն“ Սպիրիի:
- 64) „Ապենիններից մինչև Անդերը“ Դէ Ամիչիսի, թարգ.
Փ. Վարդանեանցի:
- 65) „Երկու հէքիաթ“ Ա. „Այրուած ապառաժը“: Բ.
„Յիպեան ժայռերը“: Կարմէն Սիլվայի:

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Լ Ո Յ Ս Տ Ե Ս Ա Ն

ԿՂԱՐԱՊԵՏ ԱՓԻՆԱԵՆԻ

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ 1903 ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Պ Ա Տ Ի Ե Ի Թ Ո Յ Ի

Պ Շ Ի Բ Ա Կ

Պ Ա Տ Կ Ե Ր Ա Ջ Ա Ր Կ

Օ Ր Ա Յ Ո Յ Ց Ն Ե Ր Ը

ԱՄԵՆԱՀԱՐՈՒՍՏ ՅԱՐՆԼՈՒԱԹՆԵՐՈՎ

Աչքի առաջ ունենալով, որ „Ձիրակ“ օրացոյցները իրանց օգտակար և հարուստ յաւելուածներով չորս տարի է գրաւել են ընթերցողների ստուար բազմութիւն, և թէ ըզգալի արագութեամբ տարածուած են ժողովրդի ամեն խաւերում, ուստի ներկայ օրացոյցները խմբագրելիս չխնայեցինք ոչ մի ջանք աւելի հարստացնելու նոցա յաւելուածները:

Ծոցի օրացոյցի զուտ յաւելուածը կազմում է 200 էրես և բացի զանազան տոմարագիտական, վաճառականական, օրէնսգիտական, բժշկական և այլ օգտակար ու անհրաժեշտ տեղեկութիւններից, կան նաև ընթերցանութեան համար առանձին հատուածներ, ինչպէս «Ծեր մշակի խրատները երիտասարդին», «Անիի պատմութիւնը»—նորա թագաւորները, Անիի աւերումները և այլն: Հայ բարեգործներ—Յարուժիւն Ամիրա Պէզճեանի, Մ. Սանասարեանի և Լազարեանների մամբասան կեհասագրութիւնները իրանց պատկերներով:

Պասի օրացոյցը, որ իւր տեսակում առաջինն է դարձեալ հարստացրած է պատմական ու գիտական շատ տեղեկութիւններով, բարոյական խրատներով և ընտիր մտքերով: Պատի օրացոյցում այս տարի առանձին տեղ է բռնում հայոց կեանքից պատմական հատուածներ, ինչպէս հայերի ծա-

13330 -
13332.

